

SZPROTAWA

w Polsce Ludowej

**SZPROTAWA
W POLSCE LUDOWEJ**

SZPROTAWA W POLSCE LUDOWEJ

PRACA ZBIOROWA
pod redakcją
HIERONIMA SZCZEGÓŁY

LUBUSKIE TOWARZYSTWO KULTURY
ZIELONA GÓRA 1967

Projekt okładki:
WITOLD NOWICKI

Zdjęcia:
M. BEDNARSKI (M.B.)
BRONISŁAW BUGIEL (B.B.)
CZESŁAW ŁUNIEWICZ (Cz.Ł.)
Archiwum (Arch.)

Redaktor techniczny:
STEFAN WACHNOWSKI

LUBUSKIE TOWARZYSTWO KULTURY, ZIELONA GÓRA, 1967

Nakład 1500+30 egz. Ark wyd. 13,11; ark. druk. 11,5. Oddano do skład. XII.66 r. Podpisano do druku 1. III. 1967. Druk ukończono w marcu 1967. Papier ilustr. kl. V 70 g. 86×122.

Druk: Zielonogórskie Zakłady Graficzne, Zielona Góra, Pl. Lenina 13/15. Zam. 2434/66, N-3/101

Z PRZESZŁOŚCI ZIEMI SZPROTAWSKIEJ

Losy ziemi szprotawskiej w czasach historycznych związane były ściśle z dziejami całego Śląska. W przeszłości Szprotawa była ważnym grodem i miastem stanowiącym bądź to stolicę dzielniczki szprotawskiej, bądź też wchodziła w skład księstwa głogowskiego. Dopiero w czasach nowożytnych, pod administracją pruską stała się siedzibą powiatu wchodzącego w skład rejencji legnickiej. W okresie międzywojennym powiat szprotawski obejmował swym zasięgiem także tereny dzisiejszego powiatu żagańskiego z Żaganiem włącznie. Po wyzwoleniu powiat szprotawski wszedł w skład województwa wrocławskiego, a z chwilą powstania w 1950 r. województwa zielonogórskiego razem z innymi „śląskimi” powiatami: Głogowem, Nową Solą, Żaganiem i Żarami wszedł w skład nowego województwa.

W zaraniu dziejów

O najstarszych mieszkańcach dzisiejszego powiatu szprotawskiego dowiadujemy się z wykopalisk archeologicznych¹⁾. Stwierdziły one, że ludność zamieszkała Śląsk pozostawała tu nieprzerwanie od końca epoki kamiennej (ok. 1800 lat przed n.e.). Do znalezisk archeologicznych z tego najstarszego okresu zaliczyć trzeba znaleziska właśnie z okolic Szprotawy. Pozwalają nam one

poznać pierwotnego mieszkańca Śląska. Uprawiał on już ziemię, hodował zwierzęta, wyrabiał garnki, które ozdabiał przykładając do nich sznur (stąd kultura „ceramiki sznurowej”) itp.

Dalszy rozwój gospodarki pierwotnych plemion przypada na okres kultury łużyckiej (1300—400 r. p.n.e.), nazywanej tak od pierwszych, typowych dla niej znalezisk dokonanych na obszarze Łużyc. Plemiona tej kultury, wykształconej w Polsce zachodniej, zajmowały prawie cały nasz kraj oraz wychodziły poza jego granice na zachód i południe (Łużyce, Miśnia, Morawy).

Kultura łużycka o charakterystycznej ceramice (m. in. narzędzia o kanciastym profilu, zdobione guzami), odznacza się podniesieniem poziomu życia jej twórców, rozwojem hodowli, jak również zastosowaniem metalowych narzędzi w rolnictwie. Ważną cechą ludności tej kultury był obrządek ciałopalenia (ciała zmarłych palono na stosie i niedopalone szczątki wysypywano do popielnicy).

Do pełnego rozkwitu kultury łużyckiej dochodzi w początkach epoki żelaza (700 r. p.n.e. — 400 r. n.e.). Wprawdzie żelazo na ziemiach polskich wystąpiło już w VIII — VII w. p.n.e., to jednak rodzima przeróbka złóż rudy żelaznej rozpowszechniła się dopiero w II i I w. p.n.e. Na ten okres przypadają również znaleziska z okolic Szprotawy. Odkryto tu m. in. stanowiska w okolicy Rudzin, Małomic i Leszna Dolnego, świadczące o znajomości wytopu rudy. Do dziś jeszcze mieszkańcy powiatu znajdują w czasie prac polowych urny i narzędzia z okresu kultury łużyckiej. Znaleziska te potwierdzają z jednej strony ciągłość zamieszkania tych ziem, ciągłość kultury, a z drugiej strony związek tej kultury z pozostałymi ziemiami polskimi.

W połowie I tysiąclecia p.n.e. niszczycielskie najazdy plemion scytyjskich (zamieszkałych nad Morzem Czarnym) oraz silne wpływy plemion pomorskich były powodem osłabienia odporności i zubożenia kultury łużyckiej. W okresie tym tereny dzisiejszego województwa zielonogórskiego znajdowały się pod silnym wpływem wysokiej kultury Celtów, którzy w końcu IV w. i w III w. p.n.e. z obszaru Czech i Moraw przez Bramę Morawską i Przełęcz Kłodzką przedostali się na teren Górnego i Dolnego Śląska.

Okolo I w. p.n.e. na skutek ekspansji imperium rzymskiego załamała się polityczna potęga Celtów. Nastąpił okres silnych wpływów kultury rzymskiej, które objęły także tereny Polski. Okres rzymski, przypadający na czas od przełomu naszej ery do ok. IV w. n.e. charakteryzuje się znacznym postępem ekonomicznym. Rozwija się nadal hutnictwo oparte na rudach wydobywanych z odkrywek powierzchniowych.

Tysiącletni dąb „Chrobry” w Piotrowicach (B.B.)

W następnym okresie (tzw. wędrówek ludów), trwającym do ok. 600 r. n. e., nastąpiło pewne zahamowanie życia gospodarczego. W dziedzinie stosunków społecznych natomiast potęgowało się w dalszym ciągu różnicowanie społeczne i majątkowe, prowadzące w konsekwencji do zupełnego rozkładu wspólnoty pierwotnej i kształtowania się załazków ustroju wczesnofeudalnego.

Przynależność okolic Szprotawy do słowiańskich plemion polkańskich potwierdziły źródła pisane z IX i X w. Źródło z połowy IX w., tzw. Geograf Bawarski, wymienia wśród plemion słowiańskich cztery plemiona zamieszkujące terytorium dzisiejszego Śląska. Są to Ślężanie z 15 grodami, Dziadoszanie, którzy zamieszkiwali właśnie teren dzisiejszego powiatu szprotawskiego z 20 grodami, Opolanie, Golężycy. Potwierdzili to inni geografowie (m. in. arabscy), a także pierwsze mapy. Plemiona te miały wspólny język, podobne obyczaje, łączył je wspólny kult religijny, pogański, którego ośrodek znajdował się na górze Ślęży, na południe od Wrocławia. Od góry Ślęży wywodzi się nazwa Ślężan, którzy z czasem zdobyli największe znaczenie wśród wspomnianych plemion i od nich pochodzi nazwa Śląsk.

W 990 roku spotykamy pierwsze potwierdzenie, że Śląsk znajdował się wówczas w granicach monarchii Mieszka I.

Zanim jeszcze Szprotawa stała się ważnym grodem i miastem, inny gród szprotawski wstawił tę ziemię. Grodem tym był gród w Łławie, dzisiejszej przemysłowej dzielnicy miasta. Nazwa Łława była pierwszą nazwą na terenie województwa zielonogórskiego zapisaną w kronikach. Zapis ten pochodzi z roku 1000 i znajduje się w kronice biskupa niemieckiego Thietmara, który w tymże roku towarzyszył cesarzowi niemieckiemu Ottonowi III w jego podróży do Gniezna. Na spotkanie cesarzowi wyjechał do Łławy król Bolesław Chrobry i zgotował mu tam huczne przyjęcie. Thietmar tak opisał te wydarzenia:

„Kiedy poprzez kraj Milczan dotarł (cesarz) do siedzib Dziadoszan, wyjechał z radością na jego spotkanie Bolesław, który nazywał się „większą sławą” nie dla swoich zasług, lecz dlatego, że takie było z dawna przyjęte znaczenie tego słowa. W miejscowości zwanej Ilua przygotował on przedtem kwaterę dla cesarza. Trudno uwierzyć i opowiedzieć, z jaką wspaniałością przyjmował wówczas Bolesław cesarza i jak prowadził go przez swój kraj aż do Gniezna”²).

Leżący nad Bobrem gród w Łławie strzegł ważnego grodu na rzece. W tym miejscu przecinały bowiem rzekę słynne umocnienia drewniano-ziemne zwane Wałami Śląskimi, lub Wałami Chrobrego (niem. Dreigräben).

Owe wały zbudowane prawdopodobnie w X w., ciągnęły się na przestrzeni ok. 130 km od Bolesławca, aż pod Krosno i były sztuczną zaporą przeciw najeźdźcom z Zachodu³). Jedyne zachowane odcinki Wałów znajdują się dziś właśnie w powiecie szprotawskim koło Leszna Dolnego i Lubiechowa, stanowiąc dużą atrakcję dla turystów. Przez przerwę w Wałach i bród na Bobrze w Iławie prowadził w średniowieczu rzadszą w tych okolicach puszcza (północny skraj dzisiejszych Borów Dolnośląskich) znany szlak handlowy z Łużyc i Niemiec do Wielkopolski. Szlak ten, jak również krzyżujące się w pobliżu Szprotawy drogi z Wrocławia do Szczecina oraz na południe do Pragi czeskiej⁴), przyczynił się do szybkiego rozwoju miasta. Około połowy XIII w. znaczenie grodu w Iławie upadło, a jego rolę przejął gród kasztelański w Szprotawie.

Pod panowaniem Piastów i Jagiellonów

Postępujące wciąż rozdrobnienie feudalne na Śląsku doprowadza do utworzenia w 1254 r. samodzielnego księstwa głogowskiego. Jego pierwszym władcą był Konrad, syn poległego w 1241 r. w bitwie z Tatarami pod Legnicą Henryka Pobożnego. Konrad Głogowski nadał Szprotawie ok. 1260 r. prawa miejskie⁵). Jego następca, Przemko, zwany w dokumentach szprotawskim, władał już mniejszym księstwem, w którego skład oprócz Szprotawy wchodziły Żagań, Kozuchów i Ścinawa. Ów „dux sprotavien-sis” znany był z angażowania się w sprawy ogólnopolskie i jako popiecznik Henryka IV Probusa w walce o tron polski zginął w 1289 r. pod Siewierzem w walce ze zwolennikami Władysława Łokietka. Przedtem jednak, ok. 1280 r., nadał prawa miejskie Przemkowowi, którego był założycielem (stąd nazwa Przemków).

Za panowania następców Przemka, jego braci Konrada II (do 1304 r.) i Henryka III (do 1309 r.) Szprotawa i okolice poważnie się rozwijają. Szprotawa posiadała wówczas mennicę, prawo handlu solą, własną wagę i miarę i szereg innych przywilejów. W mieście działało wiele cechów rzemieślniczych⁶).

Wiek XIV przynosi z jednej strony pogłębienie rozdrobnienia feudalnego i upadek władzy książęcej w księstwie głogowskim, a z drugiej strony wzrost znaczenia miast. Władcami Szprotawy byli wówczas kolejno: Henryk IV (1312 — 1342), Henryk V Żelazny (1342 — 1369) i Henryk VIII (1378 — 1397). W 1329 r. książęta śląscy uznają zwierzchnictwo króla czeskiego i odtąd Śląsk będzie należał formalnie do korony czeskiej. Henryk IV w dokumencie lennym wymienił wówczas wśród swoich posiadłości także Szprotawę, Przemków i Małomice. Szprotawa była w XIV w. okresowo wydzierżawiona dla ratowania sytuacji materialnej książąt. Wśród

XIII-wieczny kościół romański w Itawie (Cz. Ł.)

dzierżawców Szprotawy byli m. in. znani magnaci śląscy i łużyccy Wolfram Panowicz i Henryk Biberstein.

Wśród książąt władających ziemią szprotawską w pierwszej połowie XV w. na uwagę zasługuje Jan I (zm. 1439). Po jego śmierci dochodzi do walk o tron książęcy między jego synami, Janem II i Baltazarem a Henrykiem IX.

W latach 1476—1490 Szprotawa, podobnie jak teren całego księstwa glogowskiego, jest widownią ciężkich walk o tron glogowski⁷⁾. Początkowo, w latach 1476—1482, w czasie słynnej glogowskiej wojny sukcesyjnej, walczą na tym terenie Brandenburczycy pod wodzą kurfürsta Jana z Piastowiczem Janem II żagańskim, który obrał sobie Szprotawę na stolicę. Jan II, wspomagany przez Węgrów zadał Brandenburczykom szereg dotkliwych klęsk, musiał im jednak w końcu odstąpić Krosno. Następnie w 1488 r. dochodzi z kolei do wojny między Janem II a królem węgierskim

Maciejem Korwinem, w której ten ostatni zwycięża. Terenem tej wojny była także ziemia szprotawska. Długo pamiętano w Szprotawie oblężenie miasta przez Węgrów w grudniu 1488 r.

Maciej Korwin roszczący sobie pretensje do korony czeskiej władał Śląskiem do roku swej śmierci, tj. do 1490 r., po czym Śląsk ponownie wrócił do Czech, gdzie w tym czasie panował król Władysław, syn króla polskiego, Kazimierza Jagiellończyka. Władysław powierzył wówczas władzę w księstwie głogowskim swoim młodszemu braciom, późniejszym królom Polski — Janowi Olbrachtowi (1491 — 1496) i Zygmuntovi (1499 — 1506). Była to wówczas doskonała — niestety nie wykorzystana — okazja odzyskania tych ziem dla Polski.

Zygmunt w czasie swego panowania w Głogowie dał się poznać jako doskonały władca i organizator. Przyczynił się poważnie do rozwoju gospodarczego księstwa a w tym i Szprotawy, której w 1506 r. nadał szereg przywilejów⁸⁾.

Szprotawskie razem z całym Śląskiem jeszcze do 1526 r. należało do czeskiej linii Jagiellonów, po czym wraz z całą koroną czeską przeszło pod panowanie austriackiej dynastii Habsburgów.

Przejście Szprotawy pod panowanie Habsburgów zbiegło się z rozszerzaniem się wpływu reformacji na Śląsku. W okolicach Szprotawy dzięki przychylnemu nastawieniu namiestnika królewskiego w Głogowie, Karola Podiebradowicza, nauka Lutra przyjęła się bardzo szybko. Po pewnym okresie nieporozumień między katolikami i ewangelikami doszło do ugody w 1565 r. i odtąd korzystano nawet wspólnie z jednego kościoła.

W niewoli habsburskiej i pruskiej

W pierwszej połowie XVII w. Śląsk stał się areną wyniszczającej wojny trzydziestoletniej, jaką prowadziły wówczas prawie wszystkie większe państwa protestanckie z katolickimi Habsburgami. Ta krwawa i długoletnia wojna nie ominęła także Szprotawy. Nie było miesiąca, by jakieś oddziały nie stacjonowały w mieście lub okolicy i nie żądały utrzymania i kontrybucji. Żołnierze obu walczących stron więcej zajmowali się grabieżą niż walką, gdyż w owych czasach najemny żołnierz żył niemal wyłącznie z łupu, kosztem ludności cywilnej. Wielu mieszkańców Szprotawy i okolicy opuściło wówczas ten teren przenosząc się w bezpieczniejsze strony do Wielkopolski i Saksonii.

Wiek XVII był dla okolic Szprotawy okresem bardzo niepomyślnym. Sama wojna kosztowała tutejszych mieszkańców ponad 400 000 talarów nie licząc zniszczeń. Ledwo skończyła się wojna, a już w 1657 i 1658 r. dwie wielkie epidemie poczyniły dalsze

szkody. Dopełniły nieszczęścia dwa duże pożary miasta w 1672 i 1702 r. Niemało szkody powodowały także powtarzające się wylewy Bobru i Szprotawy.

W 1740 r. rozpoczęła się na Śląsku wojna prusko-austriacka, która po dość uciążliwym dla mieszkańców przebiegu zakończyła się przejściem całego Śląska pod panowanie pruskie. Zanim to jednak nastąpiło, ziemia szprotawska była w latach 1759—1763 widownią licznych walk. Co kilka dni kwaterował w okolicy oddział pruski, austriacki czy rosyjski, każąc żywić siebie, konie i robiąc zapasy. Na przykład we wrześniu 1761 r. austriacki generał Bock nałożył na powiat kontrybucję w wysokości 12000 talarów i 30000 porcji chleba, z czego miasto miało złożyć 14000, a powiat 16000 porcji⁹⁾. Szprotawianie z ulgą przyjęli pokój kończący tę wojnę w 1763 r. Zajęcie Śląska było nowym etapem zmierzającym do zniszczenia państwa polskiego i do wytępienia resztek polskości nad Odrą. Niełatwo było jednak tępić polskość. W 1794 r. pod wpływem haseł rewolucyjnych francuskich i polskich w dobie powstania kościuszkowskiego, wybuchły na Śląsku poważne rozruchy chłopskie. Tak pisał o tym niemiecki historyk burżuazyjny Ziekursch:

„Jak silne było niezadowolenie ludu śląskiego ze swego położenia oraz podniecenie spowodowane wypadkami we Francji i w Polsce, sądzić można po tym, że wystarczyła wiadomość o wejściu w życie z dniem 1 czerwca 1794 roku powszechnego pruskiego prawa ziemskiego, aby w okresie od maja do lipca wywołać rozruchy w 35 dużych nieraz wsiach północno-śląskich powiatów Koźuchów, Szprotawa, Żagań”¹⁰⁾.

Chłopi zresztą dość często występowali na tym terenie przeciw podwójnemu uciskowi: feudalnemu i narodowościowemu, o czym świadczy przykład chłopów z pobliskich Gaworzyc, którzy kilkakrotnie w latach 1604—1607 występowali zbrojnie przeciw niemieckiemu właścicielowi.

W 1806 r. cesarz francuski Napoleon po uporaniu się z Austrią postanowił zaatakować Prusy. Na zdobycie Śląska wysłał IX korpus swej armii pod wodzą brata Hieronima Bonaparte. W wyniku szybkich działań wojennych już w 1806 r. Francuzi znaleźli się w Szprotawie, a w Głogowie część miejscowego garnizonu stanowiły oddziały kawalerii polskiej Księstwa Warszawskiego.

W styczniu 1813 r. Szprotawa oglądała już jednak pierwszych niedobitków armii napoleońskiej wracających spod Moskwy, a w marcu tegoż roku do miasta wkroczyli pierwsi Rosjanie ścigający Francuzów. 27 maja doszło w pobliżu Szprotawy do wielkiej bitwy

Fragment zabytkowej ściany szprotawskiej fary (B. B.)

z udziałem 25000 żołnierzy. W wyniku bitwy Rosjanie wycofali się tymczasowo do Przemkowa. Wypadki te przypominają kamień pamiętkowy przy szosie Szprotawa — Przemków, w odległości 8 km od Szprotawy. Latem 1813 r. miał w Szprotawie swoją kwaterę ulubiony generał Napoleona, Bertrand, którego podobno odwiedził tu sam Napoleon¹¹⁾.

Kampania napoleońska mocno wyniszczyła miasto i okolice.

Głośnym echem odbiła się w Szprotawskim Wiosna Ludów w 1848 r. Doszło nawet do pewnych rozruchów w Szprotawie i Starej Jabłonie oraz do masowego kolportażu ulotek i pism rewolucyjnych.

W XIX w. następuje ożywienie życia gospodarczego w powiecie. W 1828 r. zbudowano hutę w Ilawie (dziś Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie). W 1846 r. otwarto linię kolejową Żagań — Szprotawa, zbudowaną przy wydatnej pomocy mieszkańców Głogowa i Szprotawy. W 1898 r. uruchomiono w Małomicach fabrykę naczyń (dziś Fabryka Wyrobów Blaszanych). Rozwijają się też inne zakłady w Szprotawie, Przemkowie, Małomicach i Lesznie Górnym.

W latach międzywojennych rozwój miasta i powiatu uległ pewnemu zahamowaniu. Duży wpływ wywarły na ten proces polityczne skutki I wojny światowej. Powstanie niepodległej Polski i jej bliska granica państwowa przyczyniły się do utworzenia z ziemi śląskiej i lubuskiej peryferyjnego pogranicza Niemiec. Pociągnęło to za sobą systematyczny odpływ ludności z tych terenów w głąb Niemiec (tzw. Ostflucht — ucieczka ze Wschodu) oraz położyło kres wszelkim większym inwestycjom.

Początki Ostfluchtów sięgają zresztą połowy XIX w. W powiecie szprotawskim straty migracyjne w latach 1871—1933 wynosiły 21,7% liczby mieszkańców, a w sąsiednim powiecie głogowskim były jeszcze większe i wynosiły 59,5% ogółu mieszkańców¹²⁾. Podobna sytuacja była także na odcinku przemysłowym, gdzie można było zaobserwować systematyczne kurczenie się produkcji. Po 1933 r. prawie cały miejscowy przemysł przestawiono na produkcję zbrojeniową i pomocniczą. W czasie wojny w zakładach tych pracowali prawie wyłącznie wywiezieni na roboty przymusowe Polacy, Rosjanie i przedstawiciele innych narodowości, a także przebywający w obozach jeńcy wojenni. Zbliżająca się w 1945 r. klęska Niemiec hitlerowskich spowodowała masową ucieczkę Niemców z tych terenów. Świadomi tego, że już tu nie wrócą niszczyli urządzenia przemysłowe, podpalali zakłady i domy. Nowych gospodarzy tych ziem czekała wielka praca nad odbudową, zaludnieniem i zagospodarowaniem.

Polskość ziemi szprotawskiej

Mimo że powiat szprotawski był bardziej narażony na wpływ niemieczyny niż np. głogowski, kożuchowski czy zielonogórski, to jednak i tu zachowały się liczne świadectwa jego polskości¹³). Najwymowniejszym tego świadectwem są nazwy miast i wsi w powiecie. „Nazwa „Szprotawa”, jak i nazwy wielu wsi okolicznych są polskie” — pisał znany w okresie renesansu geograf i historyk niemiecki, Joachim Cureus. Na jego sąd powoływali się i inni historycy niemieccy i śląscy. Polska jest nazwa Przemków (łac. Primislavia, niem. Primkenau) oraz Małomice (niem. Mallnitz). Z dokumentów z XIII i XIV w. można wynotować między innymi następujące nazwy wsi w powiecie szprotawskim: Bobrouice (1260) dziś Bobrowice, niem. Boberwitz; Cirakou (1260) dziś Sieraków; Sucha (1295) dziś Sucha Dolna, niem. Zauche; Mezchelin (1296) dziś Mycielin, niem. Metschlau; Briesnitz (1305) dziś Zimna Brzeźnica; Jablona (1305) dziś Stara Jabłona, niem. Altgabel, i wiele innych. Wiele nazw pozostało niezupełnie zniemczonych aż do 1945 r. np.: Liebiechau — Lubiechów, Bockwitz — Bukowica, Wittgendorf — Witków i in. Nie zgermanizowano też zupełnie nazwy rzeki Bóbr, którą nazywano Bober. Przy niektórych nazwach wsi, w łacińskich dokumentach widnieje przydomek villa polonialis (wieś polska). Tak było przy Długich i Łławie. Także w herbie Szprotawy są ślady polskości — orzeł piastowski i hełm z pióropuszem — symbol księcia piastowskiego, Konrada. W 1598 roku spotykamy się w Szprotawskim z tradycyjnymi świadczeniami chłopów na rzecz pana. Są one zapisane w dokumentach po polsku: narzaz, pomoc, przewoz, poradne, osyp, psiare i podwody.

O licznych skupiskach Polaków na tym terenie świadczy m. in. fakt, że w XV w. w wysuniętym dalej na zachód Żaganiu był w klasztorze specjalny predicator Polonorum (kaznodzieja polski), a od tamtejszych zakonników wymagano znajomości języka polskiego. Przyczyniali się także niewątpliwie do zachowania polskości na tym terenie wychowankowie Akademii Krakowskiej w XVI w., a wśród nich Jan Teodoryk, późniejszy rektor szkoły katedralnej w Głogowie. W XVII w. aż 19 przybyszów ze Szprotawy spotykamy w protestanckim gimnazjum w Toruniu. Wiele ciekawych wiadomości przynoszą opisy wizytacji kościelnych na terenie powiatu w drugiej połowie XVII w. Wynika z nich m. in., że w Nowej Jabłonie kościelnym w tym czasie był zawsze Polak, aby ułatwić proboszczowi kontakt z polskimi parafianami. W Szklarkach proboszczem był Polak Piotr Struczek. Wiadomo z tych opisów, że w bibliotekach parafialnych w Niegosławicach i Przemkowie

znajdowało się wiele książek polskich i śląskich autorów. Pod koniec XVIII w. wydrukowano w Żaganiu elementarz do nauki czytania po polsku, co świadczy o tym, że było tu na niego zapotrzebowanie. Fakt używania języka polskiego przez tutejszą ludność jeszcze w XVIII w. stwierdzają liczni niemieccy autorzy i podróżnicy. Pod koniec XIX w. w okresie osławionego kulturkampfu musi uchodzić ze Szprotawy za granicę „za wejście w kolizję z prawem” — jak głoszą niemieckie źródła — proboszcz katolicki Paweł Koziołek. O polskości też wiele mówią dziesiątki polskich nazwisk w księgach, dokumentach i na płytach cmentarnych.

PRZYPISY

1. **Zob. W. Hołubowicz**, Śląsk w epoce wspólnoty pierwotnej. W: Historia Śląska t. I. cz. 1. Wrocław 1960 oraz J. Kostrzewski, Pradzieje Śląska. W: Historia Śląska t. I Kraków 1933.
2. **Kronika Thietmara**. Poznań 1953 s. 202.
3. **R. Kiersnowski**, Wały Śląskie. Przegląd Zachodni 1951 nr 1/2 s. 152—192.
4. **J. Nowakowa**, Rozmieszczenie komór celnych i przebieg dróg handlowych na Śląsku do końca XIV w. Wrocław 1951.
5. **H. Szczegół**, Z przeszłości Szprotawy. Rocznik Lubuski t. II, 1961 s. 89—90.
6. **Tamże** oraz F. Matuszkiewicz, Geschichte der Stadt Sprottau. Szprotawa 1908 s. 30.
7. **H. Szczegół**, Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą. Poznań 1967.
8. **Państwowe Archiwum Powiatowe** w Szprotawie. Zob. też S. Nowogrodzki, Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i Łużycach (1499—1506). Kraków 1937.
9. **G. Kreiss**, Chronik der Stadt Sprottau. Państwowe Archiwum Powiatowe.
10. **J. Ziekursch**, Hundert Jahre Schlesischer Agrargeschichte, Wrocław 1927 s. 229.
11. **F. Matuszkiewicz**, op. cit. s. 150.
12. **Poufny memoriał** niemiecki z roku 1937 o położeniu powiatu głogowskiego. Poznań 1959 s. 25 passim.
13. **H. Szczegół**, Tradycje polskości ziemi szprotawskiej. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960).

**POWSTANIE WŁADZY LUDOWEJ
I POCZĄTKI ŻYCIA SPOŁECZNO-POLITYCZNEGO**

I

Wyzwolenie powiatu szprotawskiego nastąpiło w wyniku zwycięskich działań wojsk Pierwszego Frontu Ukraińskiego pod dowództwem marszałka Koniewa w połowie lutego 1945 roku. Walczące na prawym skrzydle w natarciu wojska pancerne generała Leliuszenko i 13 armii generała Puchowa, obeszły Głogów i posuwając się w kierunku zachodnim, po dwudniowych, ciężkich walkach wyzwoliły 14 lutego Szprotawę¹⁾.

Wyzwolenie nie oznaczało natychmiastowego przejęcia tych terenów przez polską administrację. Toczyły się jeszcze walki o Głogów. Silny garnizon hitlerowski bronił się tam kilka tygodni. Dlatego też przybycie do Szprotawy przedstawicieli władz polskich było znacznie opóźnione.

W początkowym okresie, podobnie jak w większości powiatów na Ziemiach Odzyskanych, działała w Szprotawie radziecka administracja wojskowa, tzw. komendantura, która spośród miejscowych Niemców powołała administrację pomocniczą, organizującą ich do różnych prac porządkowych w mieście.

Dawny powiat szprotawski, w skład którego wchodziły tereny dzisiejszego powiatu szprotawskiego i żagańskiego, podzielony został na dwa obwody: szprotawski i żagański. Szprotawski otrzymał kolejny nr 37. Polską administrację zorganizowano w nim, podobnie jak i w innych okolicznych powiatach z inicjatywy Komitetu Powiatowego PPR i władz powiatowych w Lesznie Wlkp.²⁾.

Tak natomiast wyglądają pierwsze dni władzy ludowej w Szprotawie w relacji ówczesnego Pełnomocnika Rządu na Obwód 37 Leonarda Dziaka:

„7 maja otrzymałem nominację na Pełnomocnika Rządu na Obwód 37 w Szprotawie. Przy pomocy KP PPR i Starostwa w Lesznie zorganizowałem 14-osobową ekipę, z którą w połowie maja przybyłem do Szprotawy. Większość członków ekipy stanowili członkowie PPR.

W Szprotawie zgłosiłem się do komendantury radzieckiej, która udzieliła nam dużej pomocy w początkach pracy nad organizacją tamtejszej administracji. W komendzie też stołowaliśmy się przez pierwsze dziesięć dni. Do czasu naszego przybycia jedyną władzą w mieście był komendant radziecki, który miał do pomocy jednego z miejscowych Niemców. Niemiec ten przekazywał mieszkającym w Szprotawie i okolicy swoim ziomkom, zarządzenia komendanta oraz organizował ich do różnych prac porządkowych.

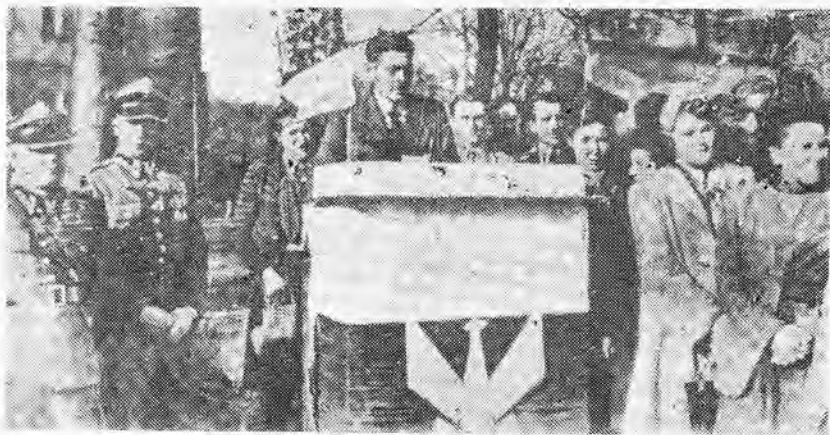
Organizacja polskiej władzy w powiecie nie była łatwa, gdyż nie mieliśmy ludzi do obsadzania poszczególnych stanowisk. Mianowałem Stanisława Papieża burmistrzem Szprotawy, a Franciszka Połomskiego burmistrzem Przemkowa. Jan Adamczyk i Franciszek Łowigus zaczęli organizować milicję, a Henryk Mocek został sekretarzem Urzędu Pełnomocnika. W międzyczasie przybywało coraz więcej Polaków, przede wszystkim wracających z niewoli z Niemiec.

Po kilku dniach przybyła z Legnicy grupa operacyjna Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów pod kierownictwem inż. Stanisława Stroemicha. Miała ona za zadanie przejęcie od władz radzieckich i zabezpieczenie obiektów przemysłowych w powiatach szprotawskim, żagańskim i żarskim. Grupa ta bardzo pomogła mi w wykonaniu zadań. Wkrótce przybył z nominacją na zastępcę pełnomocnika Stanisław Kiliński, a także Eugeniusz Grendeki, który zorganizował Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego. Mgr Jan Krawczonek i inż. Franciszek Aleksandrowicz zorganizowali PUR, a inż. Tadeusz Hippman przyjechał z nominacją na Komisarza Ziemskiego. Z chwilą przyjazdu w sierpniu I sekretarza KP PPR Józefa Bendkowskiego i powstaniem w związku z tym pierwszych komórek PPR w mieście i terenie, otrzymaliśmy w członkach PPR poważne oparcie w realizacji naszych zadań³⁾.

Cytowaną relację uzupełnia pierwsze sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika przesłane w dniu 28 maja 1945 r. do Urzędu Wojewódzkiego Dolnego Śląska w Trzebnicy. Czytamy w nim m. in.:

„Do Szprotawy, siedziby Obwodu Administracyjnego 37 przybyłem w dniu 20. V. br. i w myśl instrukcji zgłosiłem się do tut. Komendanta Wojennego, powiadamiając go o objęciu władzy cywilnej na terenie obwodu szprotawskiego, prosząc o przekazanie wszelkich zakładów produkcji i składów nie koniecznych dla Armii Czerwonej i zarazem o przyjęcie z pomocą w początkowym stadium pracy organizacyjnej (...).

W dniu 25 br. przejąłem gmach miejski (ratusz) w Szprotawie i powołałem obywateli: Papieża Stanisława z Leszna do pełnienia obowiązków burmistrza Szprotawy, Połomskiego Franciszka z Leszna do pełnienia obowiązków burmistrza Przemkowa. Utworzyłem równocześnie Milicję Obywatelską z obywateli przybyłych tu ze mną a częściowo z Polaków powracających z przymusowych robót. Ogółem zatrudniam dotychczas 35 osób. Wszystko jest w toku organizacji. Przy pomocy utworzonej MO zabezpieczam mienie państwowe, samorządowe oraz prywatne, dbam o utrzymanie porządku i bezpieczeństwa. Tę pracę utrudnia mi przede wszystkim brak środków lokomocji, a także środków żywnościowych (...). Przed wojną zamieszkiwało w Szprotawie 12 tys. Niemców, a obecnie 2 tys. Ludność niemiecka jeszcze stale wraca do swoich mieszkań. Miasto jest w 60 proc. zniszczone, mniej ucierpiały przedmieścia, mieszkania jednak są w większości splądrowane i zdemolowane (...). Przedsiębiorstwa poza jednym młynem są nieczynne, podobnie jak miejskie zakłady użyteczności publicznej. Miasto posiada około 600 domów mieszkalnych, z tego blisko 60 proc. zostało zniszczone przez pożar w czasie działań wojennych”⁴).

Uroczystości 1-Majowe w 1947 roku (Arch.)

Jak widać z powyższych dokumentów, miasto i powiat przedstawiały w tym czasie jeszcze zupełnie wojenny obraz. Jak wynika z pisma radzieckiej komendy wojennej w Szprotawie, w mieście i terenie znajdowało się mnóstwo nie rozbrojonych min. W Szprotawie znajdowały się poza tym jeszcze nierozminowane kamienne barykady uliczne. Po pewnym okrzepnięciu polskiej administracji w Szprotawie, nastąpiło w dniu 23 czerwca 1945 r. protokolarne przejęcie miasta od władz radzieckich. A oto tekst owego historycznego protokołu⁵):

Szprotawa, dnia 23.VI. 1945 r.

Protokół

Dnia 23 czerwca 1945 r. w obecności przedstawiciela I-go Ukraińskiego Frontu Czerwonej Armii, Wojennego Komendanta Rejonu Szprotawy, majora Gwardii Wissarponowa Stepana s. Siemiona i Z-cy Komendanta Wojennego, kapitana Makiejewa Wasyla s. Aleksandra z jednej strony; przedstawiciela władz polskich Pełnomocnika Tymczasowego Rządu R.P. Obwodu 37 na powiat Szprotawa — Dziaka Leonarda i burmistrza miasta Szprotawy Papieża Stanisława z drugiej strony w związku z poleceniem Rady Wojennej Pierwszego Ukraińskiego Frontu, spisano niniejszy protokół o przejęciu pomieszczeń w mieście Szprotawie i okolic należących do miasta, przez władze polskie zgodnie z czterema załącznikami, z których każdy podpisano. Na tym protokół zakończono.

Zdający
(pieczęć i podpis)

Przejmujący
(pieczęć i podpis)

Równocześnie z pracą Pełnomocnika, działalność na odcinku gospodarczym rozwijała grupa operacyjna KERM.

W lipcu i sierpniu organizują się dalsze instytucje i urzędy w powiecie. Ich powstawanie było zależne przede wszystkim od znalezienia odpowiednich ludzi na kierownicze stanowiska oraz od zatwierdzenia ich przez władze zwierzchnie, które starały się także we własnym zakresie takich ludzi szukać.

Latem 1945 r. oprócz grupy Pełnomocnika Rządu, grupy operacyjnej, milicji, Urzędu Bezpieczeństwa i władz partyjnych PPS i PPR działały w powiecie jeszcze następujące placówki o zasięgu powiatowym:

Państwowy Urząd Repatriacyjny (kierownik mgr Jan Krawczonek),

Delegatura Tymczasowego Zarządu Państwowego (naczelnik mgr Marian Ostrowski),
Powiatowy Oddział Informacji i Propagandy (kierownik Wojciech Strulak),
Urząd Ziemski (komisarz inż. Tadeusz Hippman),
Urząd Akcyz i Monopoli (kierownik Tadeusz Kolanek)⁶).

Już w czerwcu podzielono teren powiatu na dwa miasta (Szprotawa i Przemków) oraz 6 gmin: Szprotawa, Przemków, Małomice, Borowina, Bukowica i Leszno Górne. Powołano także burmistrzów i wójtów.

A oto pierwsi burmistrze i wójtowie:

m. Szprotawa — burmistrz Stanisław Papież,

m. Przemków — burmistrz Franciszek Połomski,

gm. Szprotawa — wójt Józef Wilczyński,

gm. Przemków — Teodor Schwal,

Małomice — Antoni Poetz,

Borowina — Franciszek Kazubski,

Bukowica — Franciszek Wawrzyniak,

Leszno Górne (siedziba Leszno Dolne) — Stanisław Dorosz⁷).

We wrześniu 1945 r. grupa Pełnomocnika Rządu przekształciła się w Starostwo, a grupa operacyjna w referat przemysłowy przy Starostwie (15. 9. 45). Powstaje szereg innych referatów w Starostwie, które mieściło się wówczas w dzisiejszym budynku Stacji Pogotowia Ratunkowego. Działają już: referat samorządowy, referat aprowizacji, Urząd Skarbowy, referat wojskowy i in.

Powoływano też doraźnie cały szereg organów i komisji. Jesienią 1945 r. działają m.in. Pełnomocnik do Akcji Siewnej, Inspektor Powiatowy Świadczeń Rzeczowych, Komisja Cennikowa i in.

Przy PUR zorganizowano specjalny referat pracy. Znacznie ułatwiła pracę władzom powiatowym uruchomiona we wrześniu 1945 r. z inicjatywy Komitetu Powiatowego PPR i przez niego początkowo administrowana — drukarnia w Szprotawie.

Na przełomie 1945 i 1946 roku przystąpiono do wyborów sołtysów i podsołtysów. Zebrania z tej okazji były miejscem ożywionej dyskusji na temat żywotnych spraw wsi. Wiele dyskusji wzbudziły również kandydatury. W Siecieborzycach głosowało 120 chłopów, a zebranie trwało ponad 3 godziny, w Gościszowicach nawet 5 godzin. W Siecieborzycach chłopci zmienili sołtysa już po kilku tygodniach, gdyż okazało się, że faworyzuje on chłopów bogatych⁸).

Przybyli na Ziemię Zachodnie polscy osadnicy potrzebowali przede wszystkim spokoju i gwarancji bezpieczeństwa. Zmęczeni

niewolą, okropnościami wojny i często długą tułaczką chcieli wreszcie spokojnie żyć i pracować. Niełatwo było jednak o ten spokój w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu. W kraju toczyła się nadal krwawa walka z reakcją. Nękały ludność liczne bandy rabunkowe. Namnożyło się w tym czasie wiele zdemoralizowanego elementu, który chciał żyć bez pracy, trudniąc się rozbojem i rabunkiem. Element ten nauczony przez hitlerowców, że życie ludzkie niewiele kosztuje, mordował spokojnych ludzi pod byle pretekstem.

Sytuacja na odcinku bezpieczeństwa była szczególnie trudna na Ziemiach Odzyskanych. Nikt nikogo nie znał, mieszkano tu jeszcze wielu Niemców, wielu — zwłaszcza hitlerowców — ukrywało się w lasach, przez ziemie te wracało do kraju wielu ludzi z Niemiec, trafiały się grupy maruderów itp. Wszystko to nie sprzyjało szybkiej stabilizacji życia na tym terenie. W takiej sytuacji potrzeba było silnego organu bezpieczeństwa do czuwania nad bezpieczeństwem obywateli. Funkcję tę spełniały: Milicja Obywatelska, Urząd Bezpieczeństwa Publicznego i od lutego 1946 roku Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej.

Milicję Obywatelską zorganizowali w Szprotawie w maju 1945 roku dwaj przybyli z Pełnomocnikiem Rządu z Leszna — członkowie PPR: Jan Adamczak i Franciszek Łowigus. Pierwszy z nich został też komendantem powiatowym MO. Pierwsze uzbrojenie stanowiło 5 karabinów otrzymanych od radzieckiego komendanta miasta. Szeregi milicji szybko jednak rosły. Wstępowali do niej wracający z niewoli Polacy oraz przybywający z Poznańskiego członkowie PPR ze skierowaniami Polskiego Związku Zachodniego i Polskiej Partii Robotniczej. Trudna była praca milicji w tym czasie. Brak środków lokomocji, broni, umundurowania, żywności nie ułatwiał pracy. Pierwsze skromne pensje zaczęto wypłacać milicjantom dopiero pod koniec 1945 r.

Latem 1945 r. przybył do Szprotawy Eugeniusz Grendeki z poleceniem zorganizowania Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa. Instytucja ta powołana została do walki z wrogami ustroju ludowego, z podziemiem politycznym i resztkami hitlerowskich sił zbrojnych. Ogrom zadań stojących przed tymi organami powodował, że były one w tym czasie bardzo liczne (razem ponad 100 osób). Później — w miarę poprawy sytuacji — aparat bezpieczeństwa zmniejszał się stopniowo.

W 1945 r. w każdej gminie znajdował się silny posterunek milicji (do 10 osób), a w Szprotawie i Przemkowie jeszcze większy. Przy komendzie powiatowej MO znajdował się ponadto specjalny pluton operacyjny, wśród funkcjonariuszy MO i UB przeważali członkowie PPR. Pod koniec 1945 r. było ich 59.

Liczny aparat milicji nie wystarczał jednak do pełnego zabezpieczenia spokoju w powiecie. Zwłaszcza trudno było spójność ten zapewnić na wsi. Stało się to możliwe dopiero po powołaniu do życia w dniu 14 lutego 1946 r. Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej. Kompanie ORMO utworzono przy każdym posterunku milicji. ORMO-wcy otrzymali broń i pomagali utrzymać milicji spójność, zwłaszcza w tych miejscowościach, gdzie nie było posterunków MO.

Podobnie jak w milicji, tak i tu przeważali członkowie PPR i ZWM. Gdy w lutym 1947 r. obchodzono pierwszą rocznicę ORMO, wśród 314 ORMO-wców było 213 członków PPR, 32 PPS i 5 SL. Wśród członków ORMO było 244 chłopów i 62 robotników.

Mimo że w powiecie szprotawskim nie zanotowano specjalnie aktywnej działalności wrogich band, to jednak już w grudniu 1945 roku zginęli na służbie pierwsi milicjanci: Zygmunt Komenda i Edmund Mieszala.

W roku 1947 zginęli na posterunku dwaj ORMO-wcy, członkowie komórki PPR w Wysokiej — Władysław Laskowski i Antoni Żurawski.

W jednym szeregu strzegli porządku i bezpieczeństwa milicjanci i ORMO-wcy. Jednak mimo wielkiego wysiłku, nie obyło się bez ofiar. W 1947 r. wymordowano w Szprotawie całą sześćoosobową rodzinę Misków. W tym samym roku zginęli też zamordowani skrytobójczo wicestarosta Leon Baciór i komendant miejski MO Franciszek Łowigus. Również władze bezpieczeństwa zdemaskowały szereg osób, które w czasie okupacji współdziałały z Niemcami, a po wojnie chciały ukryć swoją przeszłość. Tak było np. z b. wójtami w Bukowicy i Przemkowie oraz kilkoma osobami w Szprotawie i Borowinie.

Ma zatem swój niemały udział w dziele budowy i umacniania władzy ludowej także milicja, ORMO i inne instytucje powołane do pilnowania porządku i przestrzegania ludowej praworządności⁹⁾.

Wielu ofiarnych i zasłużonych oficerów i funkcjonariuszy milicji pracuje zresztą do dziś w powiecie, a wśród nich m. in. byli członkowie PPR Czesław Kowalczyk, Marian Kowalski, Stefan Kozieł i Stanisław Mirek.

*

Stosunkowo późno organizują się na Dolnym Śląsku rady narodowe. Powołanie powiatowych rad narodowych zaleca dopiero Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w swym okólniku nr 1/a z dnia 12 lipca 1946 r. Sprawa powołania rad na-

Fragment murów obronnych w Szprotawie (Cz. Ł.)

rodowych w powiecie szprotawskim była już jednak omawiana wcześniej. Była ona jednym z punktów obrad posiedzenia Komitetu PPR w dniu 9 lutego 1946 r. Jak najszybszego ich powołania domagał się I sekretarz KP PPR J. Bendkowski, przy czym motywował to m. in. koniecznością ukrócenia nadużyć w niektórych zarządach gminnych i miejskich. Na wniosek starosty postanowiono jednak odłożyć tę sprawę do czasu zakończenia wyborów sołtysów.

Zgodnie z wspomnianym wyżej okólnikiem WRN, Międzypartyjna Komisja Porozumiewawcza Stronnictw Demokratycznych w dniu 20 lipca 1946 roku ustaliła skład Powiatowej Rady Narodowej. Wchodziło w jej skład po czterech członków ze wszystkich partii politycznych (PPR, PPS i SL) oraz ZSCh i związków zawodowych i po jednym członku delegowanym przez organizacje młodzieżowe i samorządy terenowe. Ponadto zarezerwowano 12 miejsc do późniejszego uzupełnienia.

Na pierwszym posiedzeniu PRN w dniu 27 lipca 1946 roku wybrano Prezydium Rady w składzie: Marian Habich (PPS) — prze-

wodniczący, Marian Walkowski (SL) — zastępca oraz Edward Krzyżanowski (PPR) i Walenty Stelmaszczyk (PPS) — członkowie¹⁰).

Radni po okazaniu skierowań ze swoich organizacji do Rady, złożyli ślubowanie.

Wkrótce przystąpiono do powołania pierwszych miejskich i gminnych rad narodowych. Powstały one m. in. w Szprotawie — MRN (11.VIII.1946), w Przemkowie — MRN (8.VIII.1946).

Do zadań wybranych wówczas rad należało przede wszystkim planowanie działalności i kontrola nad państwowymi i samorządowymi organami wykonawczymi. Rady narodowe poprzez swoje komisje poważnie przyczyniły się do usprawnienia działalności organów państwowych i samorządowych.

Czołową rolę w radach narodowych odgrywał aktyw Polskiej Partii Robotniczej. W 1947 r. wśród radnych w całym powiecie było 63 członków PPR, 22 PPS i 18 SL.

Pierwszą zorganizowaną partią w Szprotawie była Polska Partia Socjalistyczna (czerwiec 1945), jednak czołową rolę w powiecie odgrywała od pierwszych chwil Polska Partia Robotnicza¹¹). W jej szeregach skupiły się wnet najbardziej czynne jednostki w powiecie i wkrótce stała się ona najliczniejszą organizacją polityczną na tym terenie, kierując wszystkimi odcinkami życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego.

Mimo że pierwsi członkowie PPR znaleźli się w Szprotawie już w maju, w przybyłej z Leszna grupie Pełnomocnika Rządu, to jednak faktycznie organizowanie PPR w powiecie rozpoczęło się dopiero z chwilą przybycia do Szprotawy w dniu 15 sierpnia 1945 r. Józefa Bendkowskiego, skierowanego tu przez Komitet Wojewódzki PPR w Legnicy na stanowisko I sekretarza Komitetu Powiatowego. On to z miejsca nawiązał kontakt z Pełnomocnikiem Rządu Leonardem Dziakiem i innymi członkami PPR i już 1 września 1945 roku w domu partyjnym w Szprotawie (dzisiejszy budynek KP PZPR) odbyło się pierwsze zebranie partyjne, na które przybyło 58 członków i sympatyków PPR. Na zebraniu tym oprócz sprawy rozwoju PPR w powiecie, omówiono węzłowe problemy osadnictwa i repatriacji oraz zagadnienie współpracy z PPS.

W ciągu września przystąpiono do organizowania pierwszych komórek partyjnych. Powstały one przy Komendzie Powiatowej Milicji (34 członków), przy Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (21), w Pasterzowicach (12), przy Nadleśnictwie i Zarządzie Miejskim w Przemkowie oraz terenowa w Szprotawie.

Na uwagę zasługuje wczesne powstanie (jako trzeciej w powiecie) komórki wiejskiej w Pasterzowicach. Sekretarzem tej dość licznej komórki został sołtys tej wsi Wawrzyniec Kononowicz, je-

den z pierwszych osadników w powiecie. Do końca 1945 r. powstały jeszcze komórki w pięciu dalszych wsiach: Bukowicy, Żukowie, Łąkocinach, Wysokiej i Jędrzychówku. 15 grudnia powstała pierwsza komórka fabryczna przy Fabryce Pończoch w Szprotawie.

22 września powołano do życia 11-osobowy Komitet Powiatowy PPR i dokonano wyboru egzekutywy KP. W jej skład weszli: Józef Bendkowski (I sekretarz), Jan Janus (II sekretarz), Leonard Dziak (starosta), Eugeniusz Grendeck (szef Urzędu Bezp.), Czesław Pauliński (komendant MO), Feliks Szymański (komendant wojenny) oraz Marcin Zajkiewicz (piekarz, sekretarz komórki terenowej). We wrześniu powołano też Komitet Miejski (później Gminny) w Przemkowie.

W centrum uwagi Komitetu Powiatowego znalazła się teraz sprawa wzrostu szeregów partyjnych, co mogło zabezpieczyć wpływy partii na decydujące odcinki pracy w powiecie. W grudniu 1945 r. działało w powiecie już 16 komórek liczących 136 członków.

Komitet Powiatowy PPR wkrótce po powołaniu, zajął się wieloma istotnymi dla powiatu sprawami, przy czym wiele zagadnień omawiano na ogólnych zebraniach wszystkich członków. A oto sprawy, które najczęściej w tym czasie powtarzały się na posiedzeniach powiatowej instancji PPR i na zebraniach poszczególnych komórek:

- osadnictwo, repatriacja i aprowizacja;
- akcja żniwna, siewna oraz realizacja świadczeń rzeczowych;
- bezpieczeństwo i porządek w powiecie, walka z szabrownictwem;
- organizacja Związku Samopomocy Chłopskiej, Związku Walki Młodych i powołanie rad zakładowych.

Pierwsze miesiące pracy PPR w powiecie miały decydujący wpływ na ukształtowanie się kierowniczej roli PPR oraz na zdobyście zaufania powiatowskiego społeczeństwa.

Komitet Powiatowy PPR w stosunkowo krótkim czasie potrafił skupić wokół siebie liczny ofiarny aktyw, pozyskał dla partii wielu cenionych działaczy i członków, co pozwoliło mu z powodzeniem realizować politykę partii. Swoją sprawiedliwą i bezkompromisową postawą zdobył sobie zaufanie wśród społeczeństwa powiatu, co znalazło swój wyraz w dużym wzroście szeregów partyjnych oraz w zwracaniu się o pomoc do Komitetu wielu ludzi bezpartyjnych.

Organizatorem i pierwszym sekretarzem Komitetu Powiatowego PPR był J. Bendkowski. Był on starym członkiem KPP i został skierowany na Ziemię Zachodnie przez kielecką organizację PPR.

I sekretarzem był aż do zjednoczenia w 1948 r. Swoją postawą zdobył partii duży autorytet. Ostro tępił wszelkie próby szkodenia ustrojowi demokratycznemu i to zarówno ze strony szkodników gospodarczych jak i przeciwników politycznych. Jego bezwzględna w stosunku do przeciwników politycznych postawa, utrudniła jednak później współpracę z innymi stronnictwami politycznymi.

Rok 1945 przyniósł PPR obok wielu osiągnięć także pierwsze straty. Zginęli od kul sabotażystów i reakcji pierwsi członkowie PPR, a wśród nich ofiarny milicjant Zygmunt Komenda, zamordowany w grudniu podczas służby w Przecławiu.

W roku 1946 nastąpił dalszy liczebny wzrost PPR. Notujemy go przede wszystkim na wsi, gdzie PPR miała duże wpływy. W grudniu 1946 r. członkowie PPR na wsi stanowili 55,8% ogółu członków w powiecie. W 36 wiejskich komórkach PPR było 491 chłopów.

Na początku 1946 roku Polska Partia Robotnicza była już w powiecie wielką siłą polityczną, która organizowała społeczeństwo do wszystkich akcji politycznych i gospodarczych. Odtąd była ona też stale najliczniejszą organizacją polityczną w powiecie.

7 kwietnia 1946 r. odbyła się Konferencja Powiatowa PPR z udziałem 79 delegatów. Reprezentowali oni 340 członków działających w 23 komórkach. Delegaci wysłuchali referatu o sytuacji politycznej w kraju i powiecie oraz sprawozdania ustępującego Komitetu Powiatowego, wybranego we wrześniu 1945 r. Na Konferencji wybrano 15-osobowy Komitet Powiatowy, Komisję Rewizyjną oraz 7 delegatów na I Konferencję Wojewódzką PPR we Wrocławiu. I sekretarzem został ponownie wybrany Józef Bendkowski.

Przedmiotem obrad pierwszych kilku posiedzeń nowego Komitetu była: akcja siewna, aprowizacja, sprawy referendum i in.

W podniosłym nastroju obchodziła ludność Szprotawy po raz pierwszy w 1946 r. święto 1 Maja. W pochodzie pierwszomajowym, na którego czele niesiono sztandar PPR, wzięło udział około 1.500 uczestników, w tym członkowie PPR, PPS, SL i organizacji młodzieżowych. W pochodzie niesiono liczne transparenty. Na wiecu pierwszomajowym przemawiali przedstawiciele stronnictw politycznych oraz delegat WK PPS z Wrocławia. Następnie w zapelnionej po brzegi sali Teatru, odbyła się akademicka. Przemawiali na niej: burmistrz miasta St. Papież, I sekretarz KP PPR J. Bendkowski, przedstawiciel Wojska Polskiego oraz przedstawiciele PPS, SL i Stronnictwa Pracy. W części artystycznej wystąpił chór i zespół młodzieży zrzeszonej w OMTUR.

Kilka dni później, 9 maja obchodzono rocznicę zakończenia wojny. Wieczornicę z tej okazji przygotowało kółko teatralne ZWM.

Wielkim sprawdzianem wpływów politycznych stronnictw demokratycznych oraz egzaminem umiejętności organizacyjnych była wielka kampania związana z głosowaniem (referendum) w czerwcu 1946 r. Sam dzień głosowania — 30 czerwca — był wielkim świętem w powiecie. Stroje regionalne, orkiestry, pochody i dekoracje nadały głosowaniu bardzo uroczysty charakter. Wszędzie notowano bardzo wysoką frekwencję. Na 8352 osoby uprawnione do głosowania, głosowało 7887 osób tj. 94 % uprawnionych. Do sprawnego przebiegu kampanii walczyli oprócz aktywistów PPR, także członkowie PPS, SL i ZWM. Społeczeństwo powiatu szprotowskiego podobnie jak ludność całego kraju w zdecydowanej większości głosowało trzy razy „tak” (na I pytanie 98 %, na II 98,5 % i na III pytanie 99 %).

PPR włożyła w tym czasie dużo wysiłku w zagospodarowanie wsi. Czuwała nad sprawiedliwym podziałem koni, bydła i ziarna siewnego, ostro tępiła wszelkie przejawy bezprawia w stosunku do chłopów i zwalczała — często bezduszny i biurokratyczny — stosunek wielu urzędów do spraw wsi. Sekretarze komórek na wsi, członkowie PPR, a nawet bezpartyjni często sygnalizowali Komitetowi wszelkie przejawy bezprawia, kumoterstwa i nadużyć na wsi, pomagając w ten sposób w ich zwalczaniu.

Jesienią 1946 r. rozpoczęła się już praca przygotowawcza do kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Znow na dieńsiątkach wieców i zebrań dyskutowano o sprawach politycznych i gospodarczych kraju i powiatu. Od grudnia 1946 roku pracowały w każdym obwodzie trójki partyjne PPR, a od początku stycznia także trójki PPS. Pod koniec grudnia utworzono Obywatelskie Komitety Wyborcze (6 gminnych, 36 gromadzkich, 2 fabryczne i 3 związkowe). W kampanii pracowali zgodnie agitatorzy partii Bloku Demokratycznego PPR, PPS, SL (Stronnictwo Demokratyczne nie istniało jeszcze wówczas w powiecie).

Trójki partyjne PPR w czasie prowadzenia kampanii uświadamiającej pozyskały w grudniu 1946 r. 85 nowych członków.

Wybory, jak powszechnie wiadomo przyniosły zdecydowane zwycięstwo partiom Bloku Demokratycznego i przyczyniły się do wzrostu zaufania mas do partii kierujących odbudową kraju. W Szprotawie na listę nr 3 (Blok Demokratyczny) padło 99,7 % głosów przy bardzo wysokiej frekwencji.

30 marca 1947 r. odbyła się w Szprotawie roczna Konferencja Powiatowa PPR. Podsumowano na niej m. in. pracę nad wzrostem szeregów partyjnych w ciągu ostatniego roku. W 56 komórkach było w tym czasie 1232 członków.

17 sierpnia 1947 r. Komitet Powiatowy PPR zorganizował uro-

czystość z okazji drugiej rocznicy działalności Partii w powiecie. W czasie uroczystości organizacja powiatowa otrzymała sztandar. Rocznicą ta była dużą manifestacją członków i sympatyków PPR, którzy zjechali się z całego powiatu. Podczas uroczystości odczytano depezę od I wicepremiera i ministra Ziem Odzyskanych Władysława Gomułki i w jego imieniu wbito pierwszy gwóźdź pamiątkowy w drzewce sztandaru. Po pochodzie i wiecu, zebrani burzliwymi oklaskami nagradzali występy artystyczne młodzieży ZWM-owskiej.

Rok 1948 wypełniła w życiu PPR praca jednolitofrontowa, przygotowująca zjednoczenie z PPS. W ciągu całego roku odbywały się wspólne zebrania, akcje i szkolenia PPR i PPS, ukoronowane zjednoczeniem obu partii 15 grudnia 1948 roku.

Obok PPR największą rolę w życiu politycznym powiatu odgrywała Polska Partia Socjalistyczna. Powstała ona z inicjatywy zastępcy Pełnomocnika Rządu (później wicestarosty) Stanisława Kilińskiego, który kierował nią do połowy 1947 roku, a faktycznie do września 1948 roku¹²).

Zebranie organizacyjne PPS, na którym wybrano Powiatowy Komitet Robotniczy odbyło się 12 czerwca 1945 r. Przybyły na nie 42 osoby, z których 23 podpisały deklarację członkowską. Przewodniczącym PKR został Stanisław Kiliński, a jego zastępcą J. Wojtecki. PPS skupiła w swych szeregach przede wszystkim inteligencję, rzemieślników i kupców. Pod koniec 1945 r. PPS wkroczyła do zakładów produkcyjnych, a w 1946 r. także na wieś. Fakt, że PPS powstała ponad dwa miesiące wcześniej niż PPR spowodował, że w jej szeregach znalazła się większość ludzi będących w tym czasie na kierowniczych stanowiskach w powiecie (poza naturalnie członkami PPR z grupy operacyjnej).

W latach 1945—1946 PPS posiadała duże wpływy m. in. w takich instytucjach jak: Starostwo, Zarząd Miejski w Szprotawie, Urząd Ziemski, Spółdzielczość, Zarząd Gminny w Borowinie, Fabryka Pończoch, Fabryka Świec i na Kolei.

Członkowie PPS sprawowali także wiele czołowych funkcji społecznych w powiecie. Inż. S. Stroemich był kierownikiem grupy operacyjnej KERM, Marian Habich — pierwszym przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej, wielu innych pracowało na odpowiedzialnych stanowiskach w Starostwie, w przemyśle i innych instytucjach.

W październiku 1947 roku PPS miała np. na wsi 32 koła z 286 członkami. W trzech czynnych wówczas zakładach pracy było 133 członków (Fabryka Pończoch — 88, Fabryka Świec — 33 i DZM — 12).

Aktywną działalność przejawiała PPS na odcinku kulturalnym. Siedzibą PKR PPS był Teatr Polski (dziś Powiatowy Dom Kultury), gdzie PPS razem z OMTUR często organizowała odczyty, przedstawienia i inne imprezy kulturalne. W chwili przejmowania Teatru przez PPS, mieściła się tam... stajnia. Jedną z pierwszych uroczystości zorganizowanych przez PPS w Szprotawie była akademie w grudniu 1945 roku z okazji 53 rocznicy powstania Polskiej Partii Socjalistycznej.

W 1948 roku w szprotawskiej organizacji PPS zdecydowanie przeważali zwolennicy idei działania z PPR. Ta idea jedności dążeń ku zjednoczeniu, przyczyniła się do usunięcia elementów prawicowych z kierownictwa powiatowego i usunięcia z partii elementów obcych klasowo.

W ścisłej współpracy z PPR działało w powiecie szprotawskim również Stronnictwo Ludowe¹³). Pierwsze koła SL powstają wprawdzie dopiero w styczniu 1946 roku, jednak przedstawiciele SL działają już wcześniej. Pierwszy reprezentuje stronnictwo prezes i założyciel SL w powiecie Marian Walkowski. Jego i W. Strulaka widzimy już we wrześniu 1945 r. z ramienia SL w składzie międzypartyjnej komisji porozumiewawczej.

W styczniu 1946 roku powstaje — jako pierwsze w powiecie — koło grodzkie SL w Szprotawie. W następnych miesiącach powstają koła w Suchej Dolnej (21 członków, prezes Ignacy Stępień), Niegosławicach, Nowej Koperni, Puszczykowie (13 członków, prezes Stefan Pawłowski) i inne. Pod koniec 1946 r. Stronnictwo liczyło już około 300 członków.

Stronnictwo Ludowe uczestniczyło we wszystkich akcjach prowadzonych przez Blok Demokratyczny. 1 Maja 1946 r. widzimy po raz pierwszy chłopów szprotawskich zrzeszonych w SL w pochodzie razem z robotnikami. 9 czerwca 1946 roku Stronnictwo organizuje po raz pierwszy uroczysty obchód Święta Ludowego. Czynny był również udział Stronnictwa w przeprowadzeniu referendum w czerwcu 1946 r. i wyborów do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 roku.

W październiku 1947 roku odbyło się wspólne zebranie aktywu PPR i SL, na którym omawiano sprawę dalszego pogłębienia współpracy obu partii. Po tym posiedzeniu odbyły się wspólne zebrania członków PPR i SL w terenie. Na zebraniach tych omawiano następujące sprawy: walka z PSL, walka ze spekulacją, sprawa maszyn i siły pociągowej oraz sprawy kulturalno-oświatowe.

We wrześniu 1945 roku rozpoczęła działalność Międzypartyjna Komisja Porozumiewawcza. Na pierwsze posiedzenie w dniu 30 września przybyli przedstawiciele PPR, PPS i SL, a więc wszystkich

działających już w tym czasie partii. W skład Komisji weszło po dwóch przedstawicieli z każdej partii. Przewodniczącym wybrano Wł. Samoleja z PPS. J. Janus z PPR został sekretarzem.

W 1945 roku omawiano na zebraniach Komisji sprawy świadczeń rzeczowych, aprowizacji, osadnictwa, sprawy Niemców, bezpieczeństwa itp. Tu też uzgadniano składy różnych komisji.

Podobne sprawy omawiano również w 1946 roku z tym, że wiele miejsca poświęcono wówczas przygotowaniom do referendum i wyborom do Sejmu. Na zebraniach ustalono także składy pierwszych rad narodowych, powołanych w 1946 r.

Brak w składzie Komisji kierowników dwóch największych w powiecie partii PPR i PPS spowodował, że nie rozstrzygała ona często wielu spraw. Sytuacja pod tym względem poprawiła się dopiero w 1947 roku, gdy zmieniono skład Komisji.

W 1948 roku z chwilą powołania „szóstki politycznej” PPR i PPS rola Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej znacznie upadła.

W październiku 1945 roku rozpoczęła działalność pierwsza w powiecie organizacja młodzieżowa — Związek Walki Młodych¹⁴⁾. Jego organizatorem był Henryk Kazubski. W 1946 roku rozpoczynają pracę dalsze organizacje młodzieżowe: Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych (OMTUR) oraz Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”. Po kongresie zjednoczeniowym ruchu młodzieżowego, który odbył się w lipcu 1948 roku, we Wrocławiu, rozpoczął w Szprotawie działalność Związek Młodzieży Polskiej.

Ożywioną działalność rozwinęły w powiecie już od 1945 roku również inne organizacje społeczne. Dotyczy to zwłaszcza Związku Samopomocy Chłopskiej (pierwsze koło powstało 8 października 1945 roku w Szprotawie), Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet, Związku Cechów Rzemieślniczych, Związku Zawodowego Pracowników Samorządowych, Ochotniczej Straży Pożarnej i in.

Życie społeczno-polityczne w powiecie szprotawskim z początku 1947 roku ilustruje poniższe zestawienie ilości członków¹⁵⁾:

a) partie polityczne:	PPR	—	1.500
	PPS	—	436
	SL	—	111
b) organizacje młodzieżowe:	ZWM	—	458
	OMTUR	—	64
	„Wici”	—	33
	ZHP	—	66
c) inne organizacje:			
	Związek Samopomocy Chłopskiej	—	608

Związek Uczestników Walki Zbrojnej	—	264
Związek Osadników Wojskowych	—	118
Związek Nauczycielstwa Polskiego	—	81
Związek Zawodowy Kolejarzy	—	70
Związek Cechów Rzemieślniczych	—	87
Zrzeszenie Kupców	—	64
Ochotnicza Straż Pożarna	—	52
Związek Inwalidów Wojennych	—	39

O ile lata 1945 — 1946 miały w życiu powiatu charakter przede wszystkim organizatorski, to lata 1947 — 1948 cechuje wyraźna stabilizacja oraz stopniowa odbudowa życia gospodarczego. Lata 1947 — 1949 to przecież okres Planu Trzyletniego, który przyniósł pierwsze wyraźne efekty produkcyjne (głównie DZO) także i w powiecie szprotawskim.

Do stabilizacji życia w powiecie w dużym stopniu przyczyniła się również ogólna sytuacja w kraju. Główną rolę odegrały tu zwycięskie dla Bloku Demokratycznego wybory do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 roku.

Pierwszy okres działalności władzy ludowej w powiecie szprotawskim, podobnie zresztą jak i w całym kraju, zamyka grudzień 1948 roku. Zjednoczenie polskiego ruchu robotniczego w dniu 15 grudnia 1948 roku i powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej rozpoczęło nową erę w życiu narodu polskiego, w rozwoju wszystkich dziedzin naszego życia gospodarczego i społecznego.

II.

Dla kształtowania się życia społeczno-politycznego w Polsce po drugiej wojnie światowej przyjmuje się na ogół następującą periodyzację:

- a) od wyzwolenia do zjednoczenia ruchu robotniczego w 1948 r.,
- b) od 1948 r. do VIII Plenum KC PZPR w październiku 1956 r.,
- c) okres po 1956 roku.

Podobne etapy można również wyodrębnić w historii najnowszej powiatu szprotawskiego, z tym że w warunkach powiatu, szczególnego znaczenia nabiera fakt ustanowienia w 1950 roku jednolitych organów władzy ludowej, a więc powołanie w miejsca starostów, wójtów i burmistrzów — prezydiów rad narodowych właściwych szczebli.

Zważywszy zatem, że od zjednoczenia ruchu robotniczego w grudniu 1948 roku do ustawy o terenowych organach jednolitej władzy państwowej z 20 marca 1950 roku, upłynęło niewiele więcej ponad rok, to też przyjęliśmy za granicę nowego okresu w ży-

ciu powiatu właśnie rok 1950. Za datą tą przemawia także fakt utworzenia w lipcu 1950 roku województwa zielonogórskiego, do którego zaliczony został również powiat szprotawski ¹⁶⁾.

Rozwój rad narodowych

Rady narodowe stały się w warunkach Polski Ludowej właściwszą formą realizacji demokratycznych form ustrojowych. W latach kształtowania się władzy ludowej (1944 — 1950) rady narodowe nie były jeszcze powoływane w drodze powszechnych wyborów. W ich skład wchodziłi przedstawiciele delegowani przez organizacje polityczne, społeczne i gospodarcze. Radom narodowym podlegały wówczas jedynie organy wykonawcze samorządu terytorialnego. Rady narodowe miały już jednak wpływ na odwoływanie i powoływanie starostów, wójtów, burmistrzów, miały prawo uchwalania budżetu terenowego, prawo kontroli społecznej i inne uprawnienia.

W wyniku ustawy o terenowych organach jednolitej władzy państwowej z 20 marca 1950 roku, zlikwidowany został dualizm w strukturze władzy terenowej. W miejsce wojewodów, starostów, burmistrzów i wójtów, powoływanych przez organy administracji, powstały kolegialne organy w postaci prezydiów rad narodowych powoływane i odwoływane przez rady narodowe. Nowe rady narodowe składały się wprawdzie nadal z delegowanych przedstawicieli partii i organizacji, niemniej uczyniony został dalszy krok w kierunku pogłębienia demokratycznej struktury władzy terenowej. Dopiero Konstytucja z 22 lipca 1952 roku stworzyła podstawy do powoływania rad narodowych w trybie wyborów powszechnych.

W powiecie szprotawskim tworzenie rad narodowych w oparciu o ustawę z 20 marca 1950 roku rozpoczęto od powołania w dniu 4 czerwca 1950 roku Powiatowej Rady Narodowej ¹⁷⁾. Przewodniczącym Prezydium PRN został wybrany dotychczasowy przewodniczący PRN Tadeusz Robak, który sprawował tę funkcję do grudnia tegoż roku. Po nim funkcję przewodniczącego Prezydium PRN pełnił do 1954 r. Stanisław Twardowski.

Rok 1954 przynosi w życiu powiatu dwie poważne zmiany: zmianę podziału administracyjnego powiatu oraz pierwsze powszechne wybory do rad narodowych.

25 września 1954 roku Sejm uchwalił Ustawę o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych oraz Ustawę o osiedlach i radach narodowych osiedli. Wychodząc z założenia, że nowe gromady powinny mieć w zasadzie od 1.000 do 3.000 mieszkańców i obszar 15—50 km², oraz

że odległość najdalszego gospodarstwa do siedziby nowej gromady nie powinna przekraczać 3 — 5 km, dokonano nowego podziału administracyjnego.

Do roku 1954 powiat szprotawski składał się z miasta Szprotawy i 6 gmin (Przemków, Małomice, Henryków, Borowina, Niegosławice i Leszno Górne). W 1954 roku natomiast obok miasta Szprotawy, utworzono osiedle Przemków oraz gromady: Chichy, Długie, Gościszowice, Henryków, Leszno Górne, Małomice, Niegosławice, Nowa Jabłona, Przemków, Siecieborzyce, Wysoka¹⁸).

Dwie z tych gromad (Chichy i Gościszowice), jako zbyt słabe ekonomicznie, o braku zaplecza gospodarczego i usługowego, w

*Wręczenie pierwszych aktów nadania ziemi chłopom
w pow. szprotawskim (Arch.)*

1958 roku zniesiono, włączając je do gromad sąsiednich. W tym samym jednak roku utworzono miasto Przemków i osiedle Matowice¹⁹⁾.

4 grudnia 1954 roku odbyły się w całym kraju pierwsze wybory do rad narodowych. W powiecie szprotawskim wybrano powiatową radę narodową, miejską radę narodową w Szprotawie, osiedlową w Przemkowie i 11 gromadzkich rad narodowych. Wybrano również 5 radnych do Wojewódzkiej Rady Narodowej (Jerzy Rumianek, Józef Chrałowicz, Zdzisław Różański, Jan Bemben i Jan Bocian). Przewodniczącym Prezydium PRN został wybrany Czesław Sochacki. A oto kolejni przewodniczący Prezydium PRN od wyborów w 1954 roku:

1. Czesław Sochacki	— (4. X. 1954 — 31. III. 1956)
2. Władysław Zaremba	— (21. IX. 1956 — 4. XII. 1956)
3. Stanisław Głazewski	— (4. XII. 1956 — 19. VIII. 1960)
4. Kazimierz Turkowiak	— (19. VIII. 1960 — 27. XII. 1963)
5. Józef Andrzejczak	— (od 27. XII. 1963 r.)

Od 1955 roku rozpoczęły się pewne procesy decentralizacyjne, które doprowadziły w konsekwencji do rozszerzenia uprawnień i zwiększenia samodzielności rad narodowych. Decydujące znaczenie dla tego procesu miały uchwały VIII Plenum KC PZPR z października 1956 roku i IX Plenum (maj 1957).

Ustawa sejmowa o radach narodowych z 25 stycznia 1958 roku otworzyła nowy etap w działalności rad narodowych. W wyniku realizacji tej uchwały stały się rady narodowe pełnoprawnymi gospodarzami swego terenu. Umożliwienie radom narodowym pełnego sprawowania funkcji gospodarza terenu doprowadziło do szybszego rozwoju gospodarczego powiatu, czego wyrazem są ukazane na innym miejscu osiągnięcia powiatu w dziedzinie rozwoju rolnictwa, przemysłu, oświaty i kultury oraz warunków socjalno-bytowych ludności.

30 maja 1965 roku odbyły się kolejne (czwarte) wybory do rad narodowych. W powiecie szprotawskim wybrano ogółem 331 radnych do następujących rad narodowych:

Wojewódzka Rada Narodowa	—	4
Powiatowa Rada Narodowa	—	50
Miejskie rady narodowe w Szprotawie i Przemkowie	—	65
Osiedlowa Rada Narodowa w Malomicach	—	27
9 gromadzkich rad narodowych	—	185
razem		331 radnych

Skład polityczny radnych kadencji 1965 — 1969 przedstawia się następująco:

Rodzaj rady	PZPR	ZSL	SD	Bezpartyjni	Ogółem
WRN	2	1	—	1	4
PRN	26	13	2	9	50
MRN	33	5	5	22	65
Os. RN	14	3	1	9	27
GRN	89	38	—	58	185
Razem:	164	60	8	99	331

Wśród 331 radnych kadencji 1965 — 1969 jest 59 robotników, 134 chłopów, 126 pracowników umysłowych i 11 innych. Oprócz 327 radnych (bez radnych WRN), w poszczególnych komisjach rad narodowych pracuje ponadto 139 działaczy, głównie specjalistów i fachowców ²⁰⁾.

Partie polityczne

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

Czołową rolę w życiu politycznym i społecznym powiatu odgrywa od 1948 roku Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Członkowie PZPR odgrywają czołową rolę w radach narodowych (w PRN 52% radnych, w radach niższych szczebli 49%), organizacjach społecznych, są także czołową siłą wśród załóg wszystkich zakładów przemysłowych. Wspólnie z ZSL, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza jest inicjatorem postępu na wsi.

31 grudnia 1965 roku PZPR liczyła w powiecie szprotawskim 2.199 członków i kandydatów. Było wśród nich 266 kobiet.

Wśród członków i kandydatów PZPR było 944 robotników, 277 chłopów i 847 pracowników umysłowych. Wśród tych ostatnich było 111 nauczycieli, 148 inżynierów i techników, 43 agronomów i innych specjalistów służby rolnej, 11 lekarzy ²¹⁾.

Po Kongresie Zjednoczeniowym PZPR 15 grudnia 1948 roku rozpoczęły się w powiecie przygotowania do I Konferencji Wyborczej PZPR. Konferencja odbyła się 13 lutego 1949 roku. Organizacja powiatowa PZPR liczyła wówczas 1.749 członków i kandydatów. I sekretarzem Komitetu Powiatowego PZPR wybrany został Hieronim Krawczyk, dotychczasowy I sekretarz Komitetu Powiatowego PPR ²²⁾.

W latach 1950—1955 główna uwaga organizacji partyjnej w powiecie szprotawskim zwrócona była na realizację zadań planu 5-letniego. Mimo ogromnych trudności, były to lata, które przyniosły powiatowi duże osiągnięcia w dziedzinie rozwoju gospodarczego, głównie przemysłu. Równocześnie jednak był to okres poważnych trudności i błędów w życiu wewnątrzpartyjnym, a także i pewnego zahamowania procesu demokratyzacji i aktywizacji społecznej. Widoczne to było zwłaszcza po III Plenum KP PZPR w 1949 roku, kiedy to w wyniku fałszywego oskarżenia usunięto z KC PZPR Władysława Gomułę, Zenona Kliszkę i Mariana Spychalskiego. W wyniku uchwały III Plenum w imię fałszywie pojętej czujności rewolucyjnej, pozbawiono członkostwa wielu uczciwych i oddanych partii członków. W powiecie szprotawskim ilość członków PZPR zmalała w tym czasie z 1749 w 1949 roku do 1433 w 1955 roku.

Zwrot w polityce partii dokonał się w wyniku uchwał VIII Plenum KC PZPR, które nakreśliło obszerny program skorygowania polityki gospodarczej i społecznej partii odpowiednio do pilnych potrzeb kraju i nowych zadań.

W latach 1957—1958 miała miejsce kampania wymiany legitymacji partyjnych, która przyczyniła się do umocnienia partii na skutek odpływu z niej elementu chwiejnego, mało aktywnego, a częściowo nawet zdemoralizowanego. Stan organizacyjny PZPR kształtował się w tych latach następująco ²³⁾:

1956	—	1.454 członków
1957	—	1.350 członków
1958	—	1.013 członków
1959	—	1.036 członków

Od roku 1960 obserwuje się w powiecie dynamiczny wzrost szeregów partyjnych. Szczególnie powiększa się w tym czasie liczba robotników, napływa w szeregi partyjne dużo młodych ludzi przekazywanych do partii przez ZMS i ZMW, a wśród inteligencji wzrasta ilość inżynierów, techników, nauczycieli, agronomów i lekarzy.

Owe wewnętrzne zmiany w strukturze organizacji partyjnej w tym okresie ilustruje najlepiej poniższe zestawienie ²⁴⁾:

	1958	1965
Ilość POP	56	115
Ilość członków	1013	2199
w tym:		
robotników	420	944
chłopów	154	277
prac. umysłowych	411	847

z tego:

prac. inżynieryjno-technicznych	62	148
nauczycieli	31	111
agronomów	13	43
lekarzy	2	11
Ilość członków ZMS w partii	4	72
Ilość członków ZMW w partii	2	94

Z powyższego wynika, że ilość organizacji partyjnych i członków partii na przestrzeni ostatnich 6 lat podwoiła się. Tylko w latach 1964—1965 przyjęto do partii w powiecie szprotawskim 457 kandydatów, w tym 194 robotników, 165 pracowników umysłowych i 71 chłopów.

Pod koniec 1964 roku organizacja powiatowa przekroczyła liczbę 2000 członków. Dwutysięczną legitymację otrzymał na XII Konferencji sprawozdawczo-wyborczej rolnik z Kartowic Józef Cioch.

Najliczniejszą grupą społeczną w partii są w powiecie szprotawskim robotnicy. Oto jak kształtował się w ostatnim dziesięcioleciu wzrost szeregów partyjnych w dwóch największych zakładach w powiecie:

	1956	1958	1965
Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze	114	99	136
Zakłady Metalurgiczne w Przemkowie	91	42	114

**I sekretarze Komitetu Powiatowego PZPR w Szprotawie
w latach 1948—1965**

1. Hieronim Krawczyk	1948—1950
2. Jan Fiodoruk	1950—1951
3. Antoni Twardowski	1951
4. Stanisław Głazewski	1951—1953
5. Bolesław Wroński	1953
6. Władysław Kolasa	1953—1955
7. Jan Telec	1955—1958
8. Włodzimierz Banach	1958—1960
9. Czesław Sopała	1960—1962
10. Ryszard Romaniewicz	od 1962

Zjednoczone Stronnictwo Ludowe

Zjednoczone Stronnictwo Ludowe powstało w 1949 roku ze zjednoczenia Stronnictwa Ludowego z lewicą Polskiego Stronnictwa Ludowego. W powiecie szprotawskim zjednoczenie to mia-

ło charakter raczej symboliczny, gdyż PSL w powiecie nie działało. Pierwszym prezesem Powiatowego Komitetu ZSL został Bolesław Korzeniowski, który funkcję tę pełnił do 1954 roku. Po nim prezesami Powiatowego Komitetu byli kolejno ²⁵⁾:

Jakub Paradzin	1954—1956
Emil Wilczewski	1956—1957
Józef Czachor	1957—1959
Michał Zasimowicz	1959—1963
Jan Obrzód	1963—1965
Jerzy Zaborowski	od 1965

A oto jak kształtował się stan organizacyjny ZSL w latach 1950—1964 ²⁶⁾:

Rok	Ilość kół	Ilość członków
1950	16	148
1952	17	242
1954	20	234
1956	23	348
1958	29	448
1960	34	512
1962	40	585
1964	46	800

W 1965 roku wśród 810 członków ZSL było:

chłopów	554
robotników	95
prac. umysłowych	156
rzemieślników	5

Wśród pracowników umysłowych było 38 nauczycieli (13 kierowników szkół) oraz 33 agronomów.

O dużym udziale członków ZSL w życiu społeczno-gospodarczym powiatu świadczy ich udział w pracach rad narodowych i organizacji gospodarczych:

radę narodową	—	60
kółka rolnicze	—	515
gminne spółdzielnie	—	315
Koła Gospodyń Wiej.	—	57

Zjednoczone Stronnictwo Ludowe odgrywa więc dużą rolę w kształtowaniu się samorządu chłopskiego oraz w oddziaływaniu na wzrost produkcji rolnej na wsi.

Stronnictwo Demokratyczne

Stronnictwo Demokratyczne rozwija swą działalność głównie wśród inteligencji i rzemieślników. W latach 1949—1952 częste zmiany przewodniczących Powiatowego Komitetu nie sprzyjały wzrostowi organizacyjnemu i rozszerzeniu działalności Stronnictwa. Również i w latach 1952—1955, gdy funkcję przewodniczącego Powiatowego Komitetu pełnił Antoni Pajak, nie nastąpiły większe zmiany w stanie organizacyjnym Stronnictwa. Mimo przejściowego wzrostu ilości kół i członków w latach 1950 (3 koła i 48 członków) i 1953 (3 koła i 47 członków), w pozostałych latach działało najczęściej jedynie koło miejskie w Szprotawie, a liczba członków wahała się ok. 40. W 1955 roku działało jedno koło, skupiające 39 członków (w 1949 — 1 koło i 30 członków).

Wzrost aktywności Stronnictwa można zanotować po 1956 roku, o czym świadczy poniższe zestawienie ²⁷⁾:

Rok	Ilość kół	Ilość członków
1956	1	41
1957	2	47
1959	4	67
1961	5	82
1963	5	87
1965	5	95

Przewodniczącymi Powiatowego Komitetu SD w Szprotawie od czasu stabilizacji organizacyjnej w 1952 roku byli kolejno:

Antoni Pajak	1952—1955
Stefan Marciniak	1956—1957
Marian Kuroczycki	1957—1960
Antoni Pajak	od 1960

Wśród 95 członków SD w 1965 roku było 57 pracowników umysłowych, 27 rzemieślników i 11 innych. 8 członków SD w powiecie jest radnymi różnych szczebli.

*

Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na szersze omówienie bogatego w treści życia społeczno-politycznego w XX-leciu PRL w powiecie szprotawskim. Z konieczności zatem ograniczono się tylko do ukazania procesu narodzin władzy ludowej w powie-

cie oraz początków kształtowania się życia politycznego, a następnie już tylko w sposób syntetyczny potraktowano przemiany w strukturze rad narodowych i ważniejsze wydarzenia z życia Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego.

Na treść życia społeczno-politycznego w powiecie składa się również bogata i pożyteczna działalność m. in. takich organizacji jak związki zawodowe, organizacje młodzieżowe, Liga Kobiet, Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, Liga Obrony Kraju i inne. Ich działalność i rola w życiu powiatu wymaga jednak odrębnego opracowania.

PRZYPISY

1. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945—1947), Zielona Góra, 1962, s. 9;
2. W jaki sposób do tego doszło ukazują najlepiej poniższe trzy — historyczne już dziś — dokumenty:

Nr 1

Leszno, 7.V.1945 r.

Polska Partia Robotnicza
Komitet Powiatowy
w Lesznie

L.D.I. 6/45

Do Komendy Wojennej
w Lesznie

Na skutek starań Polskiej Partii Robotniczej i Powiatowej Rady Narodowej w Lesznie uzyskaliśmy zgodę Ob. Wojewody Poznańskiego na obsadzenie powiatu lignickiego, względnie innego na terenach poniemieckich. W tym celu polecamy tow. Dziaka Leonarda i prosimy Komendę Wojenną o poparcie naszej prośby oraz wydanie mu pisma polecającego do Komendy Wojennej w Lignicy.

(Pieczęć okrągła
Polska Partia Robotnicza
Komitet Powiatowy
w Lesznie)

(obok tłumaczenie w języku rosyjskim)

(podpis nieczytelny)

Nr 2

Trzebnica, 7.V.1945 r.

Pełnomocnik Rządu Rzeczypospolitej Polskiej
na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska
Wydział Ogólny Nr O-As-U 36/D/45

Do Ob. Dziaka Leonarda
w Trzebnicy

Powierzam Wam pełnienie obowiązków Pełnomocnika Rządu Tymczasowego R.P. na Obwód 37 Szprotawa na Dolnym Śląsku.

(pieczęć jak w nagłówku)

(obok tłumaczenie w języku rosyjskim)

(podpis nieczytelny)

Poświadczenie

W celu zorganizowania Starostwa w Szprotawie na Dolnym Śląsku wysyłam ekspedycję organizacyjną składającą się z 22 obywateli. Podróż odbywają służbowo do Szprotawy samochodem PZ 6764. Proszę władze wojskowe i cywilne nie utrudniać podróży i udzielenie pomocy.

(Pieczęć Starosta Powiatowy Leszczyński)

Starosta Powiatowy
(podpis nieczytelny)

Leszno dnia 18.V.1945 r.
(obok tłumaczenie w języku rosyjskim)

(podpis nieczytelny)

(Składnica Akt Prezydium PRN w Szprotawie, Nr 1 — 1945).

3. Relacja ob. Leonarda Dziaka spisana została przez autora w 1962 roku. L. Dziak zmarł w Zielonej Górze w 1965 r.
4. Skł. Akt Prezydium PRN w Szprotawie, Nr 1 — 1945;
5. Tamże;
6. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej..., s. 16;
7. Tamże, s. 18;
8. Skł. Akt Prezydium PRN, Nr 1 — 1946;
9. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej..., s. 27—31;
10. Tamże, s. 31—34;
11. Fragment o roli PPR w powiecie szprotawskim oparto a akta znajdujące się w Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Zielonej Górze, sygn. 2/VI/13, wykorzystane już częściowo w cytowanej wyżej pracy;
12. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej..., s. 51—55;
13. Tamże, s. 55—58;
14. H. Szczegóła, Związek Walki Młodych na Ziemi Lubuskiej, Poznań, 1965, s. 23;
15. Sprawozdanie KP PPR z dnia 3 czerwca 1947 roku. Arch. KW PZPR w Zielonej Górze, sygn. 2/VI/13;
16. Powiat szprotawski należał w latach 1945—1950 administracyjnie do województwa wrocławskiego (do 29 maja 1946 r. nosiło ono nazwę województwa dolnośląskiego). 29 maja 1946 roku Rada Ministrów zaliczyła powiat szprotawski wraz z powiatami głogowskim, kożuchowskim, żagańskim i żarskim do obszaru podległego Ekspozyturze Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego w Bolesławcu. Dziennik Ustaw nr 28 z 1946 roku poz. 178. Ekspozytura w Bolesławcu nie rozpoczęła jednak działalności.
17. Składnica Akt Prezydium PRN w Szprotawie;
18. Dziennik Urzędowy WRN w Zielonej Górze nr 10 z 1954 roku, poz. 55;
19. Przemków został podniesiony do rangi miasta z dniem 1.I.1959 r., a Małomice w tym samym czasie do rangi osiedla. Dziennik Ustaw nr 73, poz. 364 i 76, poz. 394 z 1958 r.;
20. Materiały Wydziału Org.-Prawnego Prezydium PRN w Szprotawie. Radnymi WRN z powiatu szprotawskiego byli w poszczególnych kadencjach:
1958—1961 — Mieczysław Mazur, Kazimierz Jabłoński i Walenty Szczepanek.
1961—1965 — Zbigniew Krzyżaniak, Hieronim Szczegóła, Bronisława Borowska i Maria Olszewska.
1965—1969 — Wacław Waluk, Hieronim Szczegóła, Józefa Janicka i Józefa Sawicka.
21. Składnica Akt Komitetu Powiatowego PZPR w Szprotawie. Ankiety statystyczne.
22. Tamże;
23. Tamże;
24. Tamże;
25. Składnica Akt Powiatowego Komitetu ZSL w Szprotawie.
26. Tamże;
27. Materiały Powiatowego Komitetu SD w Szprotawie.

STOSUNKI LUDNOŚCIOWE W POWIECIE SZPROTAWSKIM W LATACH 1945—1965

Ludność Szprotawy w latach 1945—1949

1. *Stosunki demograficzne w latach 1900—1945*

Terytorium obecnego powiatu szprotawskiego w okresie międzywojennym wyróżniało się peryferyjnym położeniem w ówczesnym państwie niemieckim. Powiat, należący wówczas do rejencji legnickiej, po przyłączeniu do niego powiatu żagańskiego, stał się największym powiatem w rejencji pod względem obszaru, który wynosił 1.461 km². Na obszarze tym mieszkało 96.255 ludności, co w przeliczeniu na 1 km² stanowiło 65,9 mieszkańców¹⁾. Był to więc powiat o średnim zaludnieniu. W sąsiednim powiecie głogowskim przypadało 48,9 mieszkańców a w kozuchowskim 72,5 na 1 km².

Ludność miejska w powiecie szprotawskim stanowiła 38,7% ogółu ludności. W tym samym czasie ludność miejska powiatu głogowskiego stanowiła 22,8%, jeleniogórskiego 40,0% a lubańskiego 44,2% ogółu mieszkańców²⁾. Dla porównania warto dodać, że w roku 1965 na całym obszarze powiatu szprotawskiego, wynoszącym 555 km², zamieszkiwało łącznie 37.638 mieszkańców, co stanowiło 67,8 na 1 km²³⁾.

Stolica powiatu, Szprotawa, miała w latach 1900—1939 następującą liczbę mieszkańców⁴⁾:

1900	—	7.846
1910	—	7.735
1921	—	10.366
1931	—	11.933
1939	—	12.585

Widzimy więc, że w ciągu niespełna 40 lat (1900—1939) przybyło miastu tylko 4.739 mieszkańców, czyli średnio w ciągu jednego roku przybywało 118 osób. Jest to przyrost bardzo niski.

Powodem tak powolnego zwiększania się ludności miasta, był nie tylko niski przyrost naturalny, ale przede wszystkim zapoczątkowany jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku tzw. Ostflucht (ucieczka ze wschodu). Przyczyną tego zjawiska były trudniejsze warunki gospodarowania i niższy standard życiowy w stosunku do zachodniej części Niemiec, co w konsekwencji powodowało, że aktywniejsze jednostki wyjeżdżały do zachodnich lub centralnych części Niemiec. W wyniku tego procesu, straty migracyjne powiatu szprotawskiego w latach 1871—1933 wyniosły 21,7% mieszkańców⁵⁾.

Przedstawiony powyżej układ stosunków demograficznych uległ dalszym przemianom w czasie ostatniej wojny. Do wojska zaciągnięto znaczną część mężczyzn. Jednocześnie na obszary te zaczęła napływać ludność z zachodnich części Niemiec, bardziej zniszczonych i narażonych na ciągłe ataki lotnictwa. W Szprotawie znalazło się również wielu jeńców i osób cywilnych różnych narodowości, przywiezionych na przymusowe roboty. Z chwilą zbliżania się frontu, ludność niemiecka już od początku 1945 roku zaczęła masowo opuszczać miasto a także i powiat, mimo że władze niemieckie nie zarządzały planowej i przymusowej ewakuacji. W wyniku dobrowolnej, ale masowej ucieczki ludności niemieckiej, Szprotawa niemal cała opustoszała. Z przeszło dwunastotysięcznego miasta, pozostało na miejscu zaledwie około dwóch tysięcy mieszkańców (16%). Tyle tylko ludności zastała tu wkraczająca w maju 1945 roku administracja polska⁶⁾.

2. *Proces zasiedlania miasta w latach 1945—1949*

Miasto przejęte przez administrację polską w czerwcu 1945 r. od radzieckich władz wojskowych, było w stanie dotkliwych zniszczeń wojennych. Obejmowały one szereg zakładów przemysłowych, handlowych i rzemieślniczych. Największym jednak zniszczeniom uległy budynki mieszkalne i urządzenia komunalne. Ogólny stopień zniszczenia miasta szacuje się na około 50%: Wszystko to poważnie ograniczało możliwość szybkiego zasiedlenia miasta, które jak wiemy, było bardzo wyludnione. Pierwsze dane statystyczne jakie autor uzyskał o ilości pozostałych w mieście Niemców, pochodzą ze sprawozdania sytuacyjnego pełnomocnika rządu PRL Leonarda Dziaka z 28 maja 1945 roku, przeznaczonego dla Urzędu Wojewódzkiego Dolnego Śląska w Trzebnicy, w którym czytamy:

„Przed wojną zamieszkiwało w Szprotawie 12 tysięcy Niemców, a obecnie 2 tysiące, ludność niemiecka stale wraca do swoich mieszkań”.

W początkach czerwca 1945 roku przeprowadzono spis ludności niemieckiej, zamieszkałej na obszarze powiatu szprotawskiego. Stwierdzono wówczas, że liczba ludności niemieckiej wynosiła w tym czasie w całym powiecie około 15 tysięcy osób ⁷⁾. W połowie czerwca tegoż roku dokonane zostało przez jednostkę wojska polskiego, pierwsze wysiedlenie ludności niemieckiej ze Szprotawy i powiatu do Niemiec.

Z danych statystycznych oraz relacji pełnomocnika rządu Leonarda Dziaka wynika, że wysiedlono wówczas 2/3 ludności niemieckiej. W Szprotawie pozostawiono wówczas głównie fachowców potrzebnych do uruchomienia zniszczonych zakładów pracy. Sprawozdanie referatu osiedleńczego Szprotawy z lipca 1945 roku podaje, że 31 lipca mieszkało w mieście 855 Niemców, natomiast sprawozdanie z sierpnia tegoż roku informuje, że 31 sierpnia ludności tej było już 1448 osób. Tak więc w tym czasie Niemcy ciągle jeszcze do miasta wracali. Opierając się na powyższych danych widać wyraźnie, w jakim stopniu miasto było wyludnione ⁸⁾.

Pierwsi osadnicy zaczęli napływać do Szprotawy już w maju 1945 roku. Byli to przeważnie Polacy powracający z niemieckich obozów pracy, oraz osadnicy przybywający z terenów województwa poznańskiego. Liczba ich była jednak jeszcze stosunkowo mała. Dopiero jesienią, z chwilą przybycia pierwszych zorganizowanych transportów repatriantów, następuje w mieście znaczny wzrost ludności.

15 lipca 1945 roku utworzony zostaje w Szprotawie Obwodowy Komitet Osiedleńczy, składający się z komisji kwaterunkowo-aprowizacyjnej, sanitarnej, społeczno-oświatowej oraz transportowej ⁹⁾.

Do chwili utworzenia w Szprotawie Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, akcję osadniczą prowadziły również: Urząd Ziemski, Urząd Mieszkaniowy, grupa operacyjna Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów oraz inspektor osadniczy starostwa. Tak więc sprawami osadnictwa zajmowało się w powiecie wiele instytucji, które nie zawsze koordynowały między sobą prowadzoną przez siebie działalność. Dopiero z chwilą utworzenia w Szprotawie oddziału PUR, praca w tej dziedzinie została zcentralizowana i ujęta w ścisłe ramy organizacyjne.

Organizacja PUR na Dolnym Śląsku zapoczątkowana została utworzeniem w kwietniu 1945 roku w Legnicy Oddziału Okręgowego PUR, a w maju Oddziału Obwodowego we Wrocławiu, z siedzibą w Oleśnicy. 20 lipca 1945 roku przybył z Legnicy do

Szprotawy mgr Jan Krawczonek, celem zorganizowania tu Inspektoratu PUR. Dla potrzeb tej instytucji zajęto gmach byłego szpitala, który przystosowano na przyjęcie osadników.

Powstałe placówki PUR przechodziły w początkowym okresie ciągle reorganizacje. Utworzone początkowo Inspektoraty PUR przemianowane zostały na Powiatowe Oddziały PUR. Aż do roku 1947 w Powiatowych Oddziałach następował ciągły rozrost administracyjny, w związku z potrzebami przybywały coraz to nowe referaty. W sierpniu 1946 roku w Powiatowym Oddziale PUR były następujące referaty: ogólny, finansowo-budżetowy, prawny, planowania i statystyki, osadnictwa, etapowy, transportowy, zdrowia oraz referat pracy. W tym czasie Powiatowy Oddział PUR w Szprotawie zatrudniał 40 pracowników¹⁰⁾.

Powstanie Powiatowego Oddziału PUR w Szprotawie miało doniosłe znaczenie. W latach 1945 — 1947 PUR nie tylko organizował osadnictwo i otaczał opieką repatriantów, ale zastępował również właściwe władze administracyjne, prowadząc całą akcję osadniczą. Opieka PUR nad repatriantami i przesiedleńcami przejawiała się między innymi w udzielaniu czasowego pomieszczenia, opieki sanitarnej, zapomóg pieniężnych i rzeczowych, posiłków w prowadzonej przez siebie stołówce, prowadzeniu ewidencji itp. Powiatowy Oddział PUR stanowił zatem główny punkt oparcia dla przybywających do Szprotawy i powiatu Polaków. Transports repatriantów i przesiedleńców, przybywając do miasta, stykały się w pierwszej kolejności z pracownikami PUR. Przedstawiciel PUR witał każdorazowo przybywających do miasta rodaków.

W październiku 1945 roku przy Oddziale PUR utworzony został referat pracy. Zajmował się on rejestracją repatriantów i przesiedleńców, poszukujących zajęcia i ewidencją zgłoszonych wolnych miejsc pracy. Wszystkie uruchomione przedsiębiorstwa i instytucje obowiązane były zgłaszać referatowi pracy zapotrzebowanie na określonych pracowników. Przybywający osadnicy, o ile wyrażali chęć pracy, kierowani byli za pośrednictwem referatu do określonego zakładu, zgodnie z kwalifikacjami. Było to niezwykle ważne, gdyż miasto odczuwało w tym czasie duży brak fachowców.

Przy Oddziale Powiatowym PUR istniał również referat zdrowia, który prowadził ambulatorium i izbę chorych o 5 łózkach. Ambulatorium i izba przyjęć obsługiwana była początkowo przez felczera medycyny Zofię Staniaszek, która jako fachowy pracownik służby zdrowia pierwsza przybyła do Szprotawy. W miarę potrzeby wzywano też lekarza Niemca, który dotąd jeszcze mieszkał

w Szprotawie. Referat zdrowia spełniał ważną rolę i był jakby załącznikiem przyszłej publicznej służby zdrowia na terenie miasta i powiatu. Pomoc lekarska była różnorodna i udzielano jej bezpłatnie.

W marcu 1946 roku nastąpiła reorganizacja organów administracji, prowadzących sprawy osadnicze na Ziemiach Odzyskanych. Zlikwidowano istniejące obok Oddziałów PUR Komitety Osadnicze, a na ich miejsce powołano przy starostwach powiatowych referaty osiedleńcze, które jako władze administracji terenowej kształtować miały politykę osadniczą. Do Oddziału PUR należeć miały odąd tylko czynności techniczne, związane z transportem osadników do miejsc osiedlenia. Jednak aż do roku 1948 główną akcją osadniczą prowadził nadal PUR ¹¹⁾.

Pod koniec 1947 roku osadnictwo na terenie miasta i powiatu uległo znacznemu zahamowaniu wskutek zagospodarowania wolnych obiektów. Podobna sytuacja istniała również i na innych terenach ziem zachodnich. Zaczęto wówczas likwidować w Powiatowym Oddziale PUR niektóre referaty. W grudniu 1947 roku zlikwidowano referat zdrowia, 21 stycznia 1948 roku — punkt etapowy w Szprotawie wraz z magazynami, 25 marca 1948 roku — referat osadnictwa, 30 kwietnia — referat budżetowo-finansowy. Wreszcie w maju 1948 roku nastąpiła likwidacja pozostałych referatów, w związku z czym zmodyfikowano dotychczasową strukturę organizacyjną Powiatowego Oddziału PUR, który odąd przyjął nazwę Inspektoratu PUR ¹²⁾. W Inspektoracie pracowało tylko 3 pracowników. 26 września 1950 roku nastąpiła ostateczna likwidacja PUR na terenie powiatu szprotawskiego. Obowiązki i agendy Inspektoratu przejął w całości referat osadnictwa przy starostwie powiatowym.

Powiatowy Oddział PUR w Szprotawie w czasie swego pięcioletniego istnienia dokonał olbrzymiej pracy. Od sierpnia 1945 roku do 31 grudnia 1946 roku przez punkt etapowy w Szprotawie i podpunkt w Przemkowie przeszło ogółem 14.593 osoby. Wyładowano 139 transportów, w których przyjechało 2.313 rodzin (8.843 osoby). Z pomocy lekarskiej skorzystało w tym czasie 1.787 osób. Wydano 151.494 posiłków, 1.787 osobom udzielono zasiłków pieniężnych na ogólną kwotę 1.246.550 złotych ¹³⁾. Od sierpnia 1945 roku do listopada 1948 roku, Powiatowy Oddział PUR w Szprotawie osiedlił na terenie miasta i powiatu 6.157 rodzin (19.478 osób). Udzielono pomocy lekarskiej 3.844 osobom, wydano 158.121 posiłków, wypłacono 2.179.150 złotych zasiłków ¹⁴⁾.

Początkowo osiedlanie repatriantów i przesiedleńców nie napotykało na większe przeszkody. Wyludniona Szprotawa, mimo

poważnych zniszczeń, posiadała dość dużą chłonność osadniczą. Znajdowały się tu różne wolne i nie zniszczone obiekty, zapewniające mieszkanie, a z czasem i pracę.

Cywilne władze polskie coraz lepiej panowały nad sytuacją. Ruszały dotąd nieczynne zakłady pracy, w których coraz więcej ludności mogło znaleźć zajęcie i zarobek¹⁵⁾. Toteż pierwsi przybywający do miasta osadnicy obejmowali obiekty według swego uznania, a dopiero później załatwiali formalności legalizujące fakt samodzielnego osiedlenia. W miarę napływu coraz większej ilości osadników, chłonność miasta zaczęła się kurczyć. Zaszła wtedy konieczność ingerowania pracowników PUR w sprawy jak najwłaściwszego przydziału wolnych obiektów.

Nasilenie osadnictwa, które szczególnie intensywne było w roku 1946, spowodowało, że chłonność osadnicza zniszczonego wojną miasta została całkowicie wyczerpana. W grudniu na 1.115 domów mieszkalnych, 765 było zajętych przez osadników, pozostałe zaś wymagały remontu i odbudowy¹⁶⁾. Tymczasem przybywały nowe transporty z osadnikami. Skromne fundusze, otrzymywane głównie z czynszu za mieszkania, nie wystarczały na pokrycie kosztów remontów domów. Trudności te w znacznym stopniu zahamowały napływ osadników, ale nie wstrzymały go zupeł-

Ludność miasta i powiatu w latach 1945—1949¹⁷⁾

Data	Szprotawa miasto		Ogółem ludność miasta	powiat szprotawski		Ogółem ludność powiatu
	Polacy	Niemcy		Polacy	Niemcy	
V 1945	35	2.000	2.035	×	×	×
VI 1945	×	×	×	×	15.000	×
VII 1945	164	855	×	247	×	×
VIII 1945	400	955	1.355	1.072	5.485	6.557
XII 1945	966	1.580	2.546	4.243	6.821	11.064
IV 1946	2.433	1.595	4.028	×	6.557	×
VI 1946	3.179	1.566	4.745	12.690	6.807	19.597
X 1946	3.780	1.144	4.924	14.117	3.914	18.031
XII 1946	3.984	619	4.603	15.067	2.377	17.444
III 1947	4.181	303	4.484	×	×	×
VI 1947	4.594	83	4.677	18.290	229	18.519
X 1947	4.913	61	4.974	19.924	196	20.120
XII 1947	5.055	64	5.119	20.220	198	20.418
VI 1948	5.151	65	5.221	×	×	×
XII 1948	5.716	63	5.849	22.766	×	×
XII 1949	5.970	63	6.032	24.047	205	24.253
X 1965	10.579	—	10.579	37.590	—	37.590

× = brak danych

nie. Wkrótce pośpieszyło z pomocą państwo, przydzielając w miarę możliwości, skromne fundusze na remonty. Przybywający osadnicy również sami, sposobem gospodarczym, usuwali częściowo usterki w mieszkaniach. Tak więc mimo trudności mieszkaniowych, Szprotawa ciągle powiększała ilość mieszkańców. Świadczy o tym zamieszczona obok tabela. Jak z niej wynika, największe nasilenie akcji osadniczej na terenie miasta i powiatu wystąpiło w roku 1946. W roku tym przybyło miastu 3.018 osób, czyli 50 proc. stanu zaludnienia z miesiąca grudnia 1949 roku. W następnych latach obserwujemy osłabienie przyływu do miasta ludności polskiej. W roku 1949 wraz z przyrostem naturalnym przybyło miastu zaledwie 230 osób.

W poszczególnych latach, licząc od roku 1945 do 1949 w mieście i powiecie przybywała następująca liczba ludności polskiej:

Rok	Przybyło:	
	w mieście	w powiecie
1945	966	4.243
1946	3.018	10.824
1947	1.071	5.153
1948	685	2.546
1949	230	1.281

Przedstawione dane statystyczne wykazują, że wyludniona niemal doszczętnie Szprotawa, w ciągu niespełna 5 lat osiągnęła ponad 6 tysięcy ludności, co stanowiło 50 procent jej zaludnienia z 1939 roku. Było to wielkie osiągnięcie, zważywszy duże zniszczenia, wskutek których chłonność zmniejszyła się o około 50 proc.

Pisząc o osadnictwie w Szprotawie, należy wspomnieć również o osadnictwie rolnym. Miasto niezależnie od zakładów przemysłowych, rzemieślniczych i innych, obejmowało w swych granicach 1.640 ha ziemi ornej, oraz 129 ha łąk i pastwisk. W sumie na obszarze miasta znajdowało się 250 gospodarstw rolnych¹⁸⁾. Stan przejętych gospodarstw, podobnie jak samego miasta, był opłakany; zdewastowane budynki i rozszabrowany sprzęt rolniczy, brak bydła, koni i trzody chlewnej. Mimo tego stanu również osadnictwo rolne dokonywało się szybko. Już w roku 1947 chłonność miasta pod tym względem została całkowicie wyczerpana, a przejęte obiekty rolne szybko zagospodarowano.

Osiedlenie się Polaków na Ziemiach Odzyskanych wiązało się ściśle z procesem wysiedlania z tych obszarów ludności niemieckiej, która tu jeszcze pozostała. Uchwała Konferencji Poczdamskiej zobowiązywała Sojuszniczą Radę Kontroli do przyjęcia wysiedlonych Niemców i rozdzielenia ich między poszczególne strefy okupacyjne. Na obszarze Ziemi Odzyskanych, jak wykazał spis z 14 lutego 1946 r. zamieszkiwało wtedy 2.070.000 ludności niemieckiej¹⁹⁾.

W połowie czerwca 1945 roku przeprowadzono spis ludności niemieckiej, który wykazał, że na obszarze miasta i powiatu szprotawskiego zamieszkiwało jeszcze 15.000 Niemców, z czego w samym mieście 2.000²⁰⁾. Akcja wysiedleńcza ludności niemieckiej z miasta i powiatu zapoczątkowana została już w połowie czerwca 1945 roku przez żołnierzy wojska polskiego²¹⁾. Choć akcja ta przeprowadzona została doraźnie, objęła ona swym zasięgiem znaczną liczbę osób. Jak wynika z danych statystycznych, wysiedlono wówczas około 10 tys. Niemców z powiatu, w tym około 1.200 osób z miasta Szprotawy²²⁾. Po dokonanym wysiedleniu liczba ludności niemieckiej w sierpniu 1945 roku wynosiła w powiecie 5.485 osób, w Szprotawie natomiast 955. Charakterystycznym faktem jest to, że ludność niemiecka mimo rozpoczętego w czerwcu wysiedlania, napływała nadal do miasta i na teren powiatu. W wyniku tego od lipca 1945 roku do czerwca 1946 roku, liczba ludności niemieckiej wzrosła w powiecie o 1322 osoby, a w samej Szprotawie o 711. Zjawisko to było bardzo niepożądane dla organów administracji państwowej, powodowało bowiem nieraz poważne komplikacje. Zdarzało się, że przygotowane dla osadników domy czy gospodarstwa rolne, zajmowane były przez powracającą ludność niemiecką²³⁾. Proces ten był następstwem znacznych ruchów migracyjnych ludności niemieckiej, która masowo opuszczała te ziemie przed nadciągającym frontem. Z chwilą przesunięcia się frontu na zachód, część jej wracała z powrotem do dawnego miejsca zamieszkania. Pewną rolę odegrała tu również tzw. migracja przymusowa, polegająca na tym, że część ludności niemieckiej ze Szprotawy i powiatu zabrały do prac dla frontu wkraczające tu oddziały wojsk radzieckich. Po skończonej wojnie ludność tę stopniowo zwalniano, w związku z czym wracała do dawnych miejsc zamieszkania.

Zorganizowaną akcją wysiedleńczą ludności niemieckiej, prowadzoną przez organy administracji państwowej, rozpoczęto w Szprotawie dopiero w lipcu 1946 roku. Prowadził ją głównie Powiatowy Oddział PUR, przy pomocy starostwa powiatowego i zarządu miejskiego. Przeznaczona do wysiedlenia ludność niemiec-

ka powiadamiana była o tym w terminie wystarczającym do należytego przygotowania się do wyjazdu. Każdy wysiedlony miał prawo zabrać ze sobą tyle bagażu, ile zdołał unieść, w tym również biżuterię osobistą. Z wiosek załadowywano się zwykle furmankami, które podwoziły wysiedlonych na punkt zborny, mieszczący się na stacji kolejowej w Szprotawie. Tutaj następowało przeładowywanie do czekających na stacji kolejowej wagonów.

W wyniku prowadzonej akcji wysiedleńczej, przesiedlonych zostało do Niemiec z terenu miasta i powiatu 3.530 osób narodowości niemieckiej, dalsze 2.470 osób wysiedlono w grudniu tegoż roku. W roku 1947 wskutek znacznego zmniejszenia się liczby Niemców wysiedleń dokonywano w mniejszych rozmiarach. Na przykład w lipcu 1947 roku wysłano do punktu zbornego w Żarach 446 Niemców, w sierpniu 58, a we wrześniu tylko 6 osób narodowości niemieckiej²⁴). Akcja wysiedleńcza prowadzona w latach 1945 — 1949 nie objęła wszystkich Niemców zamieszkałych na terenie miasta i powiatu. Nieznaczna ich część pozostała i w następnych latach. W grudniu 1949 roku mieszkało na terenie powiatu 205 osób narodowości niemieckiej, w tym w Szprotawie 63. Ludność ta wyjechała ostatecznie w roku 1957 w ramach tzw. akcji łączenia rodzin.

3. Pochodzenie ludności

Pod względem pochodzenia terytorialnego ludność Szprotawy można podzielić na trzy zasadnicze grupy:

- ludność miejscowa,
- ludność napływowa z dzisiejszego terenu Polski,
- ludność napływowa z zagranicy.

W Szprotawie jak i w powiecie pozostało niewiele ludności miejscowego pochodzenia. Wskutek wielowiekowego ucisku narodowego i prowadzonej w forsownym tempie polityki wynaradawiającej, mogły się utrzymać zaledwie nieliczne grupy. Stanowiły one drobne tylko punkciki polskości wśród ludności niemieckiej. Elementami stanowiącymi zasadniczy czynnik przetrwania była ich własna tradycja, przekazywana przez pokolenia opowieścią i obyczajem ludowym. Ważnym, choć nie zawsze występującym czynnikiem zachowawczym był język. Wracająca na te obszary Polska przywróciła im ich język, tradycję i kulturę. Sama jednak wyniszczona okupacją i zawieruchą wojenną, nie była w stanie dać im takich warunków egzystencji, jakie dotychczas mieli. Ale nie tylko warunki bytowe odgrywały tu zasadniczą rolę. Pewnym ujemnym czynnikiem było również i to, że niemal do połowy 1946 roku lud-

nością tą nie zajmowano się bliżej. Zbyt późne przeprowadzenie akcji weryfikacyjnej spowodowało, że pod względem prawnym stanowiła ona w tym okresie jakby element pośredni między ludnością niemiecką a polską. Stąd też narastało rozgoryczenie i niepewność dnia, które w sumie spowodowały pewną rezerwę w ustosunkowaniu się tej ludności do nowej rzeczywistości.

Akcja weryfikacyjna ludności rodzimej polskiego pochodzenia rozpoczęła się w Szprotawie w połowie 1946 roku. Zgodnie z zarządzeniem Ministra Ziem Odzyskanych z 6 kwietnia 1946 roku ²⁵⁾, w sprawie trybu stwierdzenia polskiej przynależności narodowej osób zamieszkałych na obszarze Ziem Odzyskanych, powołano Komisję weryfikacyjną, w skład której między innymi weszli: starosta powiatowy, burmistrz Szprotawy, sędzia, przedstawiciel nauczycielstwa, Samopomocy Chłopskiej i miejscowej ludności. Do Polaków miejscowego pochodzenia wydano specjalną odezwę, wzywając ich do złożenia w określonym terminie umotywowanych wniosków w sprawie zweryfikowania. Akcja ta, choć nieco spóźniona, spotkała się z dużym zainteresowaniem ze strony autochtonów. Mimo całkowitej dobrowolności, do 1 października 1946 roku złożono 127 wniosków o weryfikację, reszta zaś czekała na załatwienie ²⁶⁾. Zgłaszającym się osobom odpowiadającym kryteriom weryfikacji, wydawano zaświadczenia o posiadaniu obywatelstwa polskiego, które dawało wszystkie uprawnienia obywateli polskich. Dążność do stania się pełnoprawnymi obywatelami polskimi, głównie dla utrzymania dotychczasowego stanu posiadania powodowała, że niektóre osoby spośród ludności niemieckiej złożyły również podania z prośbą o weryfikację. Oczywiście, że podania te rozpatrzone były negatywnie ²⁷⁾.

Akcja weryfikacyjna ludności polskiej pochodzenia miejscowego nie zawsze spotykała się z należyтым zrozumieniem części ludności napływowej, dla której słowo autochton, znaczyło prawie tyle samo co Niemiec, tym bardziej, że część zweryfikowanych autochtonów nie znała języka polskiego. Odbiło się to ujemnie na postawie i samopoczuciu zweryfikowanej ludności. Choć w późniejszym okresie stosunki między tymi grupami znacznie się poprawiły, zaważyło to jednak na psychice części tych ludzi tak dalece, że wycofali oni wnioski o weryfikację lub wręcz domagali się wyjazdu za Nysę. Według danych, jakie znajdują się w rejestrze zweryfikowanych, ilość ta do dnia 1 października 1947 roku wynosiła 35 osób ²⁸⁾.

Zjawiska tego, aczkolwiek niepożądanego, nie należy przeceniać, gdyż większa część zweryfikowanej ludności autochtonicznej, która wykazała świadomość polskiej przynależności narodo-

Ratusz w Szprotawie (Cz. Ł.)

wej, nie zważała na trudności początkowego okresu i pozostała w mieście i powiecie. Zdarzały się też wypadki, zachodzące zresztą nie tylko na terenie Szprotawy, że niektórym osobom rodzimego pochodzenia, mającym świadomość polskiej przynależności narodowej, z tego czy innego powodu cofnięto złożone wnioski, bądź też decyzją starosty pozbawiano prawa obywatelstwa²⁹). Wtedy pokrzywdzeni, mimo niejednokrotnie oczywistej niesłuszności powyższych decyzji, nie zrażali się, lecz na własną rękę zaczęli szukać sprawiedliwości u wyższych władz administracji państwowej, bądź też bezpośrednio zwracali się do sądów.

W sumie można stwierdzić, że akcja weryfikacyjna na obszarze miasta i powiatu dała pozytywne rezultaty. W powiecie szprotawskim do końca 1949 roku zweryfikowanych zostało 169 autochtonów, w Szprotawie liczba ich wynosiła 86 osób, w tym około 50 proc. posiadała znajomość języka polskiego w słowie, 20 proc. w piśmie³⁰). Akcja weryfikacyjna i repolonizacyjna na terenie miasta miała dla władz miejscowych ważne znaczenie; świadcy o tym sprawozdanie z działalności zarządu miejskiego z 27 marca 1946 roku, w którym czytamy:

„To, że ludności rdzennej nie pozwolono wysiedlić (z miasta) nie jest jeszcze pełnym sukcesem. Ludnością tą dopiero trzeba się zająć. Celem akcji repolonizacyjnej jest pełne rozbudzenie wśród ludności autochtonicznej polskiego życia duchowego. Pod grubym bowiem nalotem germańskim drzemie dusza polska, której ułatwić należy przebudzenie i to właśnie należy do nas — to jest naszym świętym obowiązkiem. Praca ta jest ogromnie trudna i wymagająca dłuższego okresu oraz umiejętnego skoordynowania czynników szkolnych, kulturalnych, społecznych i politycznych... Palącą kwestią jest zorganizowanie stałych kursów języka i historii polskiej, co będzie wdzięcznym polem do działania dla miejscowych władz szkolnych...”³¹).

Jak wynika z innych dokumentów, akcja repolonizacyjna prowadzona była na obszarze miasta i powiatu.

Analizując proces zasiedlania miasta stwierdza się, że większość ludności znajdującej się pod koniec roku 1949 na terenie Szprotawy, była pochodzenia napływowego, stanowiła 85 proc. ogółu mieszkańców miasta. Dalsze rozważania pójdą w kierunku ustalenia pochodzenia ludności napływowej. Dane statystyczne dotyczące tego zjawiska, jakie można uzyskać w miejscowych archiwach, są bardzo ogólne. Na przykład stwierdza się, że w grudniu 1947 roku mieszkało w Szprotawie 60 proc. repatrian-

tów z za Buga, 40 proc. repatriantów i osiedleńców z Polski centralnej. Dane natomiast dla całego powiatu stwierdzają, że pod koniec 1949 roku na 24.017 ludności zamieszkałej w powiecie przypadało: 9.909 ludności ze wschodu, 1.842 z zachodu, 12.266 z Polski centralnej ³²⁾.

Informacje te są zbyt ogólnikowe, aby można na ich podstawie przeprowadzić dalszą analizę pochodzenia ludności Szprotawy. Nie można na przykład ustalić, jakie tereny Polski centralnej brały największy udział w zasiedleniu miasta. Nie można też ustalić, z których państw przybywali do miasta osadnicy. Dla przeprowadzenia tego rodzaju analizy, autor posłużył się dokumentami wydawanymi przez PUR w Szprotawie osadnikom przybywającym do miasta, na podstawie których otrzymywali oni przydzielony im obiekt mieszkalny. W dokumentach tych znalazły się takie dane jak: personalia osoby starającej się o mieszkanie, ilość członków rodziny, data przybycia do Szprotawy oraz miejscowość i kraj skąd osadnik przybył. Autor przebadął 578 zachowanych dokumentów z lat 1945 — 1949, które umożliwiły przeprowadzenie analizy pochodzenia ludności, biorącej udział w zasiedlaniu miasta. Badania te nie objęły całego stanu ludności zamieszkałej na obszarze miasta w interesującym nas okresie.

A oto miejscowości lub kraje, skąd osadnicy ci przybyli ³³⁾:

	Liczba osób	% w stosunku do liczby badanej ludności
Niemcy	234	11,7
Austria	4	0,2
Francja	59	2,9
Norwegia	4	0,2
ZSRR	54	2,7
Czechosłowacja	7	0,3
Węgry	10	0,5
Zza Buga ogółem	562	28,1
Rodziny osadników wojskowych	60	3,0
Polska centr. woj. nieznane	102	5,35
Woj. warszawskie	66	3,3
Woj. kieleckie	41	2,0
Woj. bydgoskie	63	3,1
Woj. łódzkie	70	3,5
Woj. poznańskie	168	8,4
Woj. lubelskie i rzeszowskie	111	5,5
Woj. katowickie i krakowskie	145	7,2
Woj. białostockie	3	0,1
Ziemie Zach. bez pow. Szprotawa	207	10,35
Powiat szprotawski	30	1,5
razem:	1.999	100,0%

Analiza ta nie jest pełna, ponieważ zbadano tylko 1.999 osób, podczas gdy liczba ludności napływowej zamieszkałej na obszarze miasta wynosiła w grudniu 1949 roku 5.132. Autor uważa jednak, że dla badań analitycznych, zawarte we wspomnianych dokumentach dane statystyczne, służyć mogą jako materiał reprezentatywny dla całej napływowej ludności miasta.

Z powyższych obliczeń wynika również, że liczba ludności napływowej z dzisiejszego obszaru Polski jest wysoka, sięga bowiem 50,3 proc. (38,5 proc. z Polski centralnej plus 11,85 proc. z woj. Ziem Odzyskanych). Największy udział w zasiedlaniu Szprotawy z województw Polski centralnej ma województwo poznańskie, a to ze względu na bliskość położenia. Dalsze województwa to krakowskie i łódzkie. Znaczną grupę ludności stanowią repatrianci z obszarów przyłączonych do ZSRR (28,8 proc.). Do grupy tej należałoby jeszcze doliczyć część osadników wojskowych oraz część ludności przybyłej z Niemiec³⁴). Ogólna zatem liczba tej ludności przybyłej do Szprotawy z terenów zabużańskich sięga, zdaniem autora, około 35 procent. Dość liczną grupę ludności osiadłej w mieście stanowią reemigranci, przybyli z Niemiec. Tak więc stosunki demograficzne w Szprotawie od strony pochodzenia ludności, w grudniu 1949 roku przedstawiały się następująco:

Ogółem ludność miasta	6.032	100 %
w tym:		
— ludność napływowa	5.132	85 %
— urodzona w Szprotawie	750	12,5 %
— autochtoni	86	1,4 %
— Niemcy	63	1,1 %

Na podkreślenie zasługuje fakt, że rdzenni szprotawianie stanowili w tym czasie już 13,9 proc. ogólnego stanu zaludnienia miasta.

4. *Ruch naturalny ludności*

Materiały do niniejszego opracowania zaczerpnięto z akt Urzędu Stanu Cywilnego Szprotawy. Należy jednak pamiętać, że rejestracja prowadzona przez urzędy stanu cywilnego w początkowym okresie nie była kompletna, zwłaszcza jeśli chodzi o liczbę zawieranych małżeństw. Mimo istnienia świeckich urzędów stanu cywilnego, nie wszystkie związki były w nich rejestrowane, część ludności zadowalała się wyłącznie ślubem kościelnym. Dopiero po wprowadzeniu przez państwo obowiązku ślubów cywilnych, stan ten znacznie się poprawił.

a) małżeństwa

W roku 1945 Urząd Stanu Cywilnego w Szprotawie zanotował dziesięć małżeństw zawartych w mieście. Pierwszy ślub cywilny pary polskiej zawarty został w Szprotawie 4 września 1945 roku. Związek ten zawarli: pełnomocnik Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów inż. Stanisław Stroemich z Ireną Janiną Dziak, córką pełnomocnika rządu RP na powiat szprotawski. A oto jak kształtowała się liczba małżeństw zawartych w Szprotawie w latach 1945—1949³⁵⁾:

Wyszczególnienie	1945	1946	1947	1948	1949
Ogółem zawartych małżeństw	10	27	88	98	85
Liczba zawartych małżeństw na 1000 mieszkańców	4	8	17,6	17	14,1

Tak więc lata 1947—1948 charakteryzują się wysokim współczynnikiem zawieranych małżeństw, co świadczy o względnej stabilizacji. Dla porównania podajemy, że średnia krajowa zawieranych małżeństw w 1950 roku wynosiła 10,8 na 1000 mieszkańców³⁶⁾.

b) urodzenia i zgony

Lata powojenne przynoszą zawsze zwiększony przyrost naturalny. Przyrost ten w latach 1945—1950 był szczególnie wysoki w województwie zielonogórskim, osiągając 32,8‰, przewyższając tym samym dwukrotnie wielkość tego wskaźnika w województwach centralnych. W Szprotawie przyrost naturalny był również niezwykle wysoki.

Pierwsze polskie dziecko urodziło się w Szprotawie 18 września 1945 roku. Był nim Zbigniew Łukaszewski, syn rolnika zamieszkałego w Szprotawie. A oto jak przedstawiała się liczba urodzeń w mieście w latach 1945 — 1949³⁷⁾.

Wyszczególnienie	1945	1946	1947	1948	1949
Liczba zawartych małżeństw	10	27	88	98	85
Urodzenia ogółem	16	69	170	245	273
Urodzenia na 1000 mieszkańców	6,4	20	34	41	45,5

Z powyższego zestawienia wynika, że liczba urodzeń w latach 1945—1946 była w mieście niska, w odróżnieniu od lat 1947—1948, które charakteryzują się wysokim wskaźnikiem urodzeń. Dla lepszego zobrazowania powyższego podajemy, że liczba urodzeń żywych na 1000 mieszkańców w roku 1950 w województwie zielonogórskim wynosiła 44,4 ³⁸⁾. Średnia krajowa w roku 1946 — 22,8 urodzeń żywych, a w roku 1949 — 29,7 ³⁹⁾.

Z przyrostem naturalnym związana jest także liczba zgonów. W Szprotawie wskaźnik zgonów w latach 1945—46 był bardzo wysoki i wynosił 28 na 1000 mieszkańców w roku 1945 i 17,7 w roku 1946. Przyczyną tego były prawdopodobnie trudności natury gospodarczej, braki w opiece lekarskiej a także w znacznej mierze struktura wieku ludności. W latach następnych wskaźnik ten obniżył się w mieście poniżej średniej krajowej.

Uwzględniając wszystkie wymienione dotychczas elementy, przyrost naturalny w Szprotawie w latach 1945—1949 kształtował się następująco:

Wyszczególnienie	1945	1946	1947	1948	1949
małżeństwa	10	27	88	98	85
urodzenia	16	69	170	245	273
zgony	70	62	40	48	48
przyrost naturalny w liczbach absolutnych	—54	+7	+130	+197	+225
przyrost naturalny na 1000 mieszkańców	—21,6	+2,3	+26	+32,7	+37,5

Jak z tego wynika, wskaźnik przyrostu naturalnego w roku 1945 był ujemny. Słaby był również przyrost naturalny w roku 1946. Jednak już od roku 1947 wzrasta on gwałtownie, osiągając w 1949 roku 37,5‰. Był to przyrost bardzo wysoki. Dla przykładu podajemy, iż średnia przyrostu naturalnego dla całej Polski wynosiła w roku 1949 — 18,2‰ ⁴⁰⁾.

Tak wysoki przyrost naturalny był wynikiem korzystniej kształtującej się w tym czasie struktury wieku. Pewną rolę odegrały tu również stale polepszające się warunki bytowe, jak również systematycznie zmniejszająca się liczba zgonów, która była wynikiem polepszenia opieki lekarskiej i wzrastającej zdrowotności społeczeństwa szprotawskiego.

Ludność Szprotawy i powiatu szprotawskiego w latach 1950—1965

1. Stan i ruch ludności

a) liczba mieszkańców

Lata 1945—1949 stanowiły okres masowej wędrowki ludności na Ziemię Zachodnie. Ludność, szczególnie repatrianci, przybywała tu masowymi transportami kolejowymi. Ten ogromny, częściowo żywiołowy napływ ludności, umożliwił zasiedlanie miasta i powiatu, przynajmniej w granicach ich ówczesnej zdolności chłonnej. Dzięki osiedlonej ludności udało się całkowicie zrepolonizować ten obszar oraz uruchomić i ożywić podstawowe działy życia gospodarczego miasta i powiatu.

Jednak tak obszary Ziemi Zachodnich jak i teren powiatu szprotawskiego, posiadały jeszcze znaczne rezerwy w chłonności osadniczej, które czasowo, ze względu na poważne zniszczenia jak i z braku środków finansowych, nie mogły być uruchomione. Rezerwy tkwiły głównie na terenie miasta dotkniętego najbardziej mioną wojną. Wieś szprotawska uległa stosunkowo mniejszym zniszczeniom, toteż do roku 1949 zaludniona została w znacznie wyższym procencie niż miasto. Niemniej i tu i tam, tkwiły jeszcze duże możliwości osiedleńcze dla ludności, która mimo że w niewielkiej ilości, nadal napływała na teren miasta i powiatu.

Trzeba jednak podkreślić zmianę charakteru akcji osiedleńczej, jaka miała miejsce po roku 1950. O ile w latach 1945—1949 podstawowym składnikiem zmian ludności miejskiej i wiejskiej były ruchy migracyjne zewnętrzne o charakterze masowym, o tyle w latach następnych ruchy te znacznie osłabły i główną rolę w zaludnianiu miasta i powiatu zaczął odgrywać wysoki przyrost naturalny. W okresie tym pewną rolę w „doludnianiu” miast odegrały lokalne ruchy migracyjne o kierunku wieś — miasto, wskutek przechodzenia części młodzieży do miast, gdzie znajdowała ona pracę w rozwijającym się przemyśle. Nie miała natomiast większego znaczenia w latach 1950—1956 imigracja zewnętrzna do miasta i powiatu z województw centralnych i wschodnich.

Jak już wspomniano, dalszy dopływ ludności utrudniały zniszczenia wojenne, jakich doznało miasto i powiat. By je usunąć, konieczne były poważniejsze nakłady inwestycyjne, głównie na budownictwo mieszkaniowe. Ponieważ środki na odbudowę mieszkań były minimalne, w okresie 1950—1956 prowadzono jedynie

prace konserwacyjne, bez podejmowania prac remontowych, na które czekało wiele budynków. Wszystko to było główną przyczyną, która uniemożliwiała dalsze „doludnianie” miasta z zewnątrz. W latach 1950—1956 Szprotawa miała następującą liczbę mieszkańców ⁴¹⁾:

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
6.131	6.361	6.798	7.108	7.562	8.025	8.442

W tym samym czasie ludność powiatu wzrosła z 23.902 w 1950 do 31.401 w roku 1956.

Na czoło zmian w liczbie ludności miejskiej i wiejskiej, jakie nastąpiły w latach 1957—1965, wysuwa się nadal wysoki przyrost naturalny. Pewną rolę odegrała tu również nowa repatriacja ludności z ZSRR w latach 1956—1959.

Właściwa repatriacja rozpoczęła się jesienią 1956 roku i trwała na terenie powiatu do 1959 roku. Warto jednak podkreślić, że repatriacja ta w niczym nie przypominała akcji osiedleńczej z lat 1945—1948, tak pod względem wielkości, rozmachu i samej organizacji. Przebiegała ona w warunkach całkiem odmiennych. Przede wszystkim objęła znacznie mniejszą ilość ludzi, po drugie przebiegała w sposób ściśle zorganizowany, przemyślany i planowy. Dla jej przeprowadzenia powołano szeroki aparat administracyjny i społeczny, za pomocą którego ułatwiano repatriantom przetransportowanie na miejsce i stałe osiedlenie.

Przywileje repatriantów i zakres działalności aparatu administracyjno-społecznego, powołanego w celu przeprowadzenia repatriacji, określone zostały w Uchwale Rady Ministrów z 12.IV. 1957. Natychmiast po przejściu granicy, repatrianci otoczeni byli opieką. Na punkcie wypłacano na każdego członka rodziny bezwrotną zapomogę w wysokości do 300 zł ⁴²⁾. W razie konieczności otrzymywał on również bezpłatnie odzież jak również korzystał z bezpłatnego przejazdu kolejowego. Do czasu przydzielenia repatriantowi mieszkania, pracy czy gospodarstwa, przebywał on na punkcie, gdzie korzystał z bezpłatnego utrzymania i opieki lekarskiej. Punkt taki na terenie województwa zielonogórskiego zorganizowany był w Czerwieńsku. Całością akcji na terenie powiatu kierował pełnomocnik do spraw repatriacji, którym z reguły był przewodniczący PPRN lub jego zastępca. Ponadto na szczeblu powiatu zorganizowana była komisja, złożona z kierowników zainteresowanych wydziałów: społeczno-administracyjnego, gospodarki ko-

munalnej, rolnictwa itp. Działały jeszcze utworzone w tym celu komisje społeczne.

Na teren powiatu szprotawskiego napływ repatriantów rozpoczął się jesienią 1956 roku. Do dnia 15.IV.1957 roku osiedliło się w powiecie 58 rodzin i 26 osób samotnych, co stanowiło w sumie 204 osoby. W Szprotawie osiedliło się 17 rodzin i 8 osób samotnych⁴³⁾. Wszystkim przybyłym rodzinom i osobom samotnym, które złożyły wnioski o zapomogi, udzielono bezzwrotnych zasiłków pieniężnych. Ogólna kwota wypłaconych bezzwrotnych zasiłków do dnia 15.IV.1957 roku wynosiła ponad 200 tys. złotych⁴⁴⁾.

Do dnia 15.IV.1957 roku przydzielono repatriantom w Szprotawie 14 mieszkań, składających się z 32 izb, w Przemkowie 15 mieszkań z 30 izbami, w Małomicach 2 mieszkania z 7 izbami. W zakładach pracy zatrudniono wówczas 37 osób, a na gospodarstwach rolnych osiedlono 14 rodzin⁴⁵⁾. Oprócz zapomóg bezzwrotnych, pomoc materialną niesły również poszczególne zakłady pracy i instytucje, głównie w formie przydziału odzieży, bielizny pościelowej, sprzętu domowego itp.

W lutym 1957 roku powołany został w Szprotawie Społeczny Komitet Pomocy Repatriantom. Utworzono w nim dwie sekcje: osiedleńczą i opiekuńczą. Komitet zwrócił się do ludności powiatu z apelem o pomoc. Uzyskane dary rozdzielone były wśród najbardziej potrzebujących. W latach 1957 i 1958 nastąpił dalszy napływ repatriantów do miasta i powiatu. Nadal osiedlano ich w mieście i na wsi. W Szprotawie wystąpiły trudności mieszkaniowe, głównie wskutek zbyt powolnego tempa prowadzonych remontów mieszkań.

Plan rzeczowy na tzw. akcję „R” zakładał w powiecie remont 119 izb, kosztem 1.700 tys. złotych⁴⁶⁾. Plan finansowy remontu przekroczony został o 32 tys. złotych. Osadnictwo na wsi przebiegało w zasadzie bez większych kłopotów. Osadników lokowano głównie w gospodarstwach dobrowolnie opuszczonych przez dotychczasowych użytkowników, oraz częściowo w gospodarstwach nowo wyremontowanych. Repatrianci osadzeni w gospodarstwach opuszczonych mieli daleko większe możliwości zagospodarowania, ponieważ często otrzymywali wraz z zabudowaniami gospodarczymi potrzebny sprzęt rolniczy, a niekiedy nawet obsianą ziemię. Pozostałym gospodarzyło się trudniej, toteż z konieczności chwyтали się pracy zarobkowej w państwowych przedsiębiorstwach, dorabiając tym na utrzymanie rodziny i zakup potrzebnego sprzętu domowego i gospodarczego.

Wraz z repatriantami przybywała spora liczba dzieci. Otoczono je szczególną opieką. Część przybyłych dzieci nie знаła w ogóle

języka ojczystego, część zaś znała go bardzo słabo. Z tego też powodu zorganizowano w szkołach dodatkowe dokształcanie, mające na celu usunięcie w możliwie krótkim czasie tych zaniedbań. Należy podkreślić, że stosunek nauczycieli do dzieci repatriantów był nad wyraz życzliwy. Wiele dzieci repatriantów przy pomocy szkoły otrzymało zapomogi na zakup książek, pomocy szkolnych, jak również odzieży i obuwia. W 1958 roku przybyło wraz z repatriantami 4 nauczycieli, których osiedlono w Szprotawie, Przemkowie, Bobrzanach i Zimnej Brzeźnicy.

Do 31.XII.1958 roku osiedliło się w Szprotawie 62 rodziny i 81 osób samotnych, w powiecie zaś 388 rodzin i 65 osób samotnych⁴⁷⁾.

Repatriacja zakończona została w zasadzie w grudniu 1959 r. W czasie trwania przeszło trzyletniej akcji repatriacyjnej, na terenie miasta i powiatu Szprotawa osiedlono następującą ilość osób:

Szprotawa rodzin osób	Przemków		Małomice		Gromady		Ogółem powiat	
	rodzin	osób	rodzin	osób	rodzin	osób	rodzin	osób
62 248	108	432	105	458	113	439	388	1577

Po zakończeniu akcji repatriacyjnej, dalsze zwiększanie się ilości mieszkańców miasta i powiatu odbywało się drogą przyrostu naturalnego.

W wyniku intensywnego przyrostu naturalnego oraz migracji zewnętrznej, powiatu szprotawski przekroczył w 1965 roku liczbę ludności, przypadającą na 1 km² w 1939 roku. Ludność powiatu osiągnęła 37.638 mieszkańców, co stanowi 67,8 na 1 km², w stosunku do 65,9 z 1939 roku⁴⁹⁾. Nie przekroczyła jednak ilości mieszkańców z 1939 roku sama Szprotawa. Jednak nadal dość wysoki przyrost naturalny oraz prowadzone od 1960 roku w szybkim tempie nowe budownictwo mieszkaniowe, gwarantują, że miasto to w przeciągu najbliższych 2—3 lat osiągnie liczbę mieszkańców z 1939 roku.

Reasumując powyższe należy podkreślić wysiłek, jaki został włożony w zagospodarowanie tych ziem przez ludność i władzę ludową, zważywszy zniszczenia, jakich doznała ziemia szprotawska w okresie minionej wojny.

Ludność powiatu szprotawskiego w latach 1950—1965 w tys. ⁵⁰⁾

(w tys.)

Rok	Szprotawa	Przemków	Małomice	Razem miasto i osiedla	Wieś	Ogółem powiat
1950	6.131	×	×	×	×	23.902
1951	6.361	×	×	×	×	×
1952	6.798	×	×	×	×	×
1953	7.108	×	×	×	×	×
1954	7.562	×	×	×	×	×
1955	8.025	3.324	×	×	×	30.111
1956	8.442	3.605	×	×	×	31.401
1957	8.747	3.872	2.437	15.056	17.800	32.256
1958	9.229	4.182	2.839	16.250	17.423	33.673
1959	9.6	4.4	3.2	17.2	17.5	34.7
1960	9.4	4.3	3.3	17.2	17.7	34.9
1961	9.7	4.4	3.4	17.537	17.712	35.249
1962	9.9	4.6	3.5	17.951	17.913	35.864
1963	10.3	4.6	3.6	18.5	18.196	36.696
1964	10.490	4.703	3.638	18.831	18.540	37.371
1965	10.644	4.788	3.659	19.091	18.547	37.638

× = brak danych

b) Ruch naturalny ludności

Jak już wspomniano, w latach 1950—1955 prawie jedynym źródłem wzrostu ludności miasta i powiatu był wysoki przyrost naturalny, kształtujący się w granicach 31 — 29⁰/₀₀. Ta tendencja istniała w tym czasie również na całym obszarze województwa zielonogórskiego, przekraczając średnio o 11,2⁰/₀₀ przyrost naturalny, jaki kształtował się na terenie całego kraju ⁵¹⁾. Zjawiskiem zasługującym na podkreślenie jest fakt, że był on wyższy w miastach niż na terenie wsi. Wysoki współczynnik wynikał z charakterystycznej struktury wieku, jaka ukształtowała się na terenie powiatu, jak również na całym obszarze Ziemi Odzyskanych, w której bardzo licznie reprezentowane były grupy wieku 20 — 40 lat. Wyższy przyrost naturalny w miastach tłumaczony jest z jednej strony korzystniejszą strukturą wieku, z drugiej kształtowaniem się niższego procentu zgonów.

Ruch naturalny w powiecie w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ⁵²⁾

Rok	Małżeństwa		Urodzenia		Zgony		Przyrost naturalny	
	miasto	wieś	miasto	wieś	miasto	wieś	miasto	wieś
1958	8,9	9,0	32,4	34,5	6,1	10,0	26,3	24,5
1959	12,9	5,7	33,8	27,0	6,7	9,1	27,1	17,9
1960	12,0	4,5	27,0	26,9	6,2	6,0	21,0	20,5
1961	11,5	3,6	26,6	22,7	6,1	6,7	20,5	16,0
1962	10,9	4,5	22,3	20,7	5,7	6,0	16,6	14,7
1963	9,9	3,3	23,8	22,2	5,6	7,3	18,2	14,9
Wojewódz- two	10,0	4,1	21,3	22,3	5,7	7,2	15,6	15,1

Mimo wysokiego przyrostu naturalnego, jaki kształtował się na terenie powiatu w latach 1950—1960, obserwujemy w tym czasie również zjawisko stałej tendencji spadkowej. Jeżeli jeszcze w roku 1957 przyrost kształtował się w granicach 29⁰/₀₀, to w roku 1960 współczynnik ten spadł do 20,7⁰/₀₀. Lata 1960—1965 przynoszą dalszy intensywny spadek przyrostu naturalnego.

Ruch naturalny ludności w powiecie w latach 1958—1965 ⁵³⁾

Rok	Liczby bezwzględne				na 1000 mieszkańców			
	Małżeń- stwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny	Małżeń- stwa	Urodzenia	Zgony	Przyrost naturalny
1957	306	1.186	265	921	9,6	37,3	8,3	29,0
1958	294	1.107	273	834	8,9	33,4	8,0	25,4
1959	317	1.049	273	776	9,3	30,4	7,9	17,5
1960	287	935	214	721	8,3	27,0	6,1	20,7
1961	264	867	224	643	7,5	24,6	6,4	18,2
1962	273	764	208	556	7,6	22,5	4,9	15,7
1963	240	832	232	600	6,5	23,0	6,5	16,5
1964	242	791	213	578	6,5	21,1	5,7	15,5
1965	283	694	205	489	4,9	18,5	5,5	13,0

Tak więc w roku 1965 mamy najniższą stopę przyrostu naturalnego, wynoszącą 13⁰/₀₀. Było to wynikiem ustawicznie zmniejszającej się liczby urodzeń, która spadła z 37,3 na 1000 mieszkańców w roku 1957 do 18,5 w roku 1965.

c) Prognoza rozwoju ludności powiatu

Przewidywana prognoza rozwoju ludności miasta i powiatu na lata 1966—1970 przewiduje wzrost ilości mieszkańców wyłącznie w oparciu o przyrost naturalny. Nie przewiduje się w tym okresie migracji ludności z zewnątrz, z wyjątkiem nielicznych przypadków, które jednak nie będą miały żadnego decydującego znaczenia dla tego zjawiska.

Dla powiatu szprotawskiego przewiduje się w latach 1966—1970 następujący wzrost ludności ⁵⁴⁾:

Lata	Powiat			Miasta i osiedla			Wieś		
	Razem	mężczyźni	kobiety	Razem	mężczyźni	kobiety	Razem	mężczyźni	kobiety
1966	38.049	18.694	19.355	18.666	9.174	9.492	19.383	9.520	9.863
1967	38.694	18.939	19.755	18.968	9.297	9.671	19.726	9.642	10.084
1968	39.309	19.358	19.951	19.179	9.392	9.787	20.130	9.966	10.164
1969	39.639	19.498	20.141	19.271	9.454	9.817	20.368	10.044	10.324
1970	40.414	19.924	20.490	19.575	9.658	9.917	20.839	10.266	10.573

Tak więc ludność powiatu szprotawskiego osiągnie w roku 1970 liczbę 40.414 osób, co stanowić będzie 72,8 na 1 km². W tym samym czasie na terenie miast i osiedli mieszkać będzie 48,5% mieszkańców.

2. Struktura ludności

a) skład ludności według płci i wieku

Czynniki, które kształtują strukturę płci i wieku, to ruch naturalny ludności, na który składają się urodzenia i zgony, jak również ruchy migracyjne. Ujemny wpływ na prawidłową strukturę ludności mają wszelkie wojny, epidemie oraz większe ruchy ludności, będące najczęściej wynikiem prowadzonych wojen oraz przemian politycznych, jakie zwykle po nich następują. Struktura płci i wieku ludności miasta i powiatu szprotawskiego jest wynikiem wszelkich wędrówek ludności, jakie miały miejsce bezpośrednio po wojnie. Toteż w tym czasie przede wszystkim ludność napływowa kształtowała w poszczególnych grupach proporcje wieku. Rezultatem tego napływu było ukształtowanie licznie silnej gru-

py 18—59 lat, wśród której przeważały osoby młode, bowiem one w większości przybywały na teren powiatu szprotawskiego. W tych latach następuje znaczne zmniejszenie ludności w wieku powyżej 60 lat, spowodowane głównie odpływem ludności niemieckiej, pozostającej na tych terenach po zakończeniu działań wojennych.

Po zakończeniu akcji osiedleńczej w roku 1949 i ustaniu migracji zewnętrznych, struktura wieku w latach 1950—1965 kształtowała się tylko pod wpływem urodzeń i zgonów. Na strukturę tę nie miał już większego wpływu omówiony powyżej nowy napływ repatriantów. Po roku 1950 wskutek wysokiego współczynnika urodzeń następuje silny przyrost roczników wieku 0—17 lat, a więc roczników najmłodszych, przy równoczesnym zmniejszeniu się grupy ludności w wieku produkcyjnym. Struktura wieku ludności powiatu w roku 1960 była następująca ⁵⁵⁾:

Struktura wieku ludności powiatu w roku 1960

	0—4	5—9	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65—69	70 i więcej	rok	nieustalony
Powiat	4944	4912	4108	1825	2138	2875	2878	2646	1442	1611	1550	1292	974	568	757	23	
Miasta i osiedla	2519	2353	1885	952	1170	1605	1565	1345	683	748	660	561	454	226	299	11	

Struktura płci w powiecie charakteryzuje się dość wysokim odsetkiem mężczyzn, wynoszącym 49 proc. (średnia krajowa 48 proc.). Jest to wysoki udział grupy męskiej, świadczący o korzystnej strukturze płci na tym terenie. Kształtowała się ona w powiecie następująco ⁵⁶⁾:

Rok	Powiat			Miasta i osiedla			Gromady wiejskie		
	Ogółem	mężczyźni	kobiety	Ogółem	mężczyźni	kobiety	Ogółem	mężczyźni	kobiety
1957	32.256	15.800	16.456	12.619	6.245	6.374	19.637	9.555	10.082
1961	35.249	17.329	17.920	17.537	8.657	8.880	17.712	8.672	9.040
1962	35.864	17.655	18.209	17.951	8.851	9.093	17.913	8.797	9.116
1963	36.696	18.055	18.611	18.468	9.115	9.353	18.228	8.970	9.258
1964	37.411	18.416	18.985	18.831	9.289	9.542	18.580	9.137	9.443
1965	37.638	18.526	19.112	19.091	9.413	9.678	18.547	9.113	9.434

b) struktura zawodowa

Bardzo ważnym zagadnieniem z dziedziny problematyki ekonomiczno-demograficznej powiatu jest struktura ludności. Powiat szprotawski wskutek doznanych zniszczeń w przemyśle, był terenem, gdzie głównym zajęciem ludności stało się rolnictwo. W miarę jednak stopniowej odbudowy i uruchamiania zakładów przemysłowych, następuje wzrost zatrudnionych w przemyśle i innych działach gospodarki, kosztem zmniejszenia grupy rolniczej.

Struktura zatrudnienia ludności powiatu w roku 1950.⁵⁷⁾

Wyszczególnienie	Czynni zawodowo	na utrzymaniu rodzin
Ogółem	12.207	10.695
w tym:		
przemysł	1.806	2.027
budownictwo	152	193
rolnictwo	8.170	5.675
leśnictwo	221	324
komunikacja i łączność	373	658
obróć towarowy	633	778
gospodarka komunalna	22	31
nauka, oświata, kultura	170	85
zdrowie i pomoc społeczna	52	32
administracja, organizacje społeczne, banki	543	669
pozostałe działy	20	23
dział nieustalony	45	200

Tak więc w roku 1950 w rolnictwie znalazło pracę 67 procent ogółu zatrudnionych. Po rolnictwie największą liczbę zatrudnionych miał przemysł, dalej obrót towarowy, administracja oraz komunikacja i łączność. W okresie następnych 10 lat następują poważne przesunięcia w strukturze zatrudnienia, głównie kosztem rolnictwa, w którym w roku 1960 znalazło zajęcie 51,7 proc. ogółu zatrudnionych. W tym samym czasie liczba zatrudnionych w przemyśle zwiększyła się o przeszło 200 procent.

Struktura zatrudnienia ludności powiatu szprotawskiego w roku 1960⁵⁸⁾

Wyszczególnienie	Czynni zawodowo	Na utrzym. członkowie rodzin
Ogółem:	15.754	18.789
przemysł	3.771	6.236
budownictwo	693	808
rolnictwo	7.445	7.233
leśnictwo	336	615
transport i łączność	577	1.028
obróć towarowy	657	784
gosp. komunalna i mieszk.	236	409
oświata, nauka, kultura	454	297
zdrowie i opieka społ.	293	184
administr., wymiar sprawiedliwości	242	317
instytucje finansowe i ubezpieczeniowe	62	38
organizacje polityczne, społeczne i wyznaniowe	48	67
pozostałe i bliżej nieokreślone	229	390
ludność utrzymująca się ze źródeł niezarobkowych	701	383

Jak wynika z powyższego, pierwsze miejsce w zatrudnieniu zajmuje nadal rolnictwo, dalej przemysł, budownictwo, obrót towarowy oraz transport i łączność. W Szprotawie struktura zatrudnienia kształtuje się inaczej: pierwsze miejsce w ilości zatrudnionych zajmuje przemysł, następnie rolnictwo, obrót towarowy, budownictwo oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna.

P R Z Y P I S Y

1. Struktura przemysłu Ziemi Zachodnich lat 1939 — 1959, Poznań, 1961, t. II, s. 141; Problemy rozwoju gospodarczego i demograficznego Ziemi Zachodnich w latach 1945—1958, Poznań, 1960, s. 115. W tej ostatniej stwierdza się, że powierzchnia powiatu szprotawskiego w roku 1939 wynosiła 1.462 km² i że na obszarze tym mieszkało ogółem 101.700 mieszkańców.
2. Poufny Memoriał niemiecki z roku 1937 o położeniu powiatu glogowskiego, Poznań, 1960, s. 37.
3. Dane zaczerpnięto z Inspektoratu Statystycznego PPRN w Szprotawie.
4. Jelonek A. — Dokumentacja geograficzna miast i osiedli w Polsce w latach 1810—1955, Warszawa, 1956, s. 45.
5. Poufny Memoriał niemiecki z roku 1937 o położeniu powiatu glogowskiego..., s. 37.
6. Szczegóła H. — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945 — 1947), Zielona Góra, 1962, s. 14.
7. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół UWW, sygn. IX-32.
8. Powiatowe Archiwum Państwowe, Szprotawa, zespół Zarząd Miejski Szprotawa, sygn. 1.
W związku z dużą płynnością ludności w tym okresie, trudne jest ustalenie szczegółowych liczb dla okresu początkowego, kiedy akcja osiedleńcza nie była jeszcze należycie zorganizowana.
9. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół UWW, sygn. IX-32.
10. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół PUR, sygn. 393.
11. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół PUR, sygn. 1033.
12. Nazwa ta nie przyjęła się. Nawet w korespondencji i innych dokumentach używa się nadal dawnej nazwy, tzn. Powiatowy Oddział PUR.
13. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół PUR, sygn. 973 i 1033.
14. jak wyżej.
15. Szerzej o tym, jak również na temat innych zagadnień dot. Szprotawy w latach 1945 — 1949 pisze autor w niepublikowanej pracy dyplomowej pt. Szprotawa w latach 1945 — 1949.
16. Składnica akt PPRN, Szprotawa, zespół Starostwo Pow., sygn. I-D.
17. Powiatowe Archiwum Państwowe, zespół Zarząd Miejski Szprotawa, sygn. 1, Składnica akt PPRN Szprotawa, zespół Starostwo Pow., sygn. II-B-1 oraz zespół Powiatowa Rada Narodowa, sygn. II. D-231. Archiwum Państwowe Wrocław, zespół PUR, sygn. 205, 208, 542, 544, 545 oraz zespół UWW, sygn. IX-72, IX-100, VI-374.
18. Powiatowe Archiwum Państwowe, Szprotawa, zespół Zarząd Miejski w Szprotawie, sygn. 11.
19. Kersten K. — Migracje powojenne w Polsce, Polska Ludowa, t. II, Warszawa, 1963, s. 15.
20. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół UWW, sygn. IX-32, Szczegóła H. — Początki władzy ludowej w powiecie..., s. 14.
21. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół UWW, sygn. IX-32 oraz zespół PUR, sygn. 192, Powyższe potwierdza również w relacji pełnomocnik PR na obwód Szprotawski — Leonard Dziak.
22. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół UWW, sygn. IX-32 oraz zespół PUR, sygn. 192. Powyższe potwierdza również w relacji pełnomocnik rządu PR na obwód szprotawski — Leonard Dziak.
23. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół PUR, sygn. 1033.
24. Archiwum Państwowe, Wrocław, zespół PUR, sygn. 195 i 785.
25. Zarządzenie Ministra Ziemi Odzyskanych z 5.IV.1946 roku, numer 6703/II/1349/46.
26. Orzechowski Marian — Z dziejów polskiej ludności autochtonicznej na Dolnym Śląsku, Śląski Kwartalnik Historyczny — Sobótka nr 4, 1957, s. 352.
27. Pewną rolę na decyzję składania wniosków przez ludność niemiecką spowodować mogła krążąca plotka o tym, że wysiedloną ludność niemiecką wywozi się w głąb Rosji (relacja Leonarda Dziaka).

28. Składnica akt PPRN Szprotawa, zespół Starostwo Pow., sygn. II-C-2, oraz rejestr tymczasowych dowodów stwierdzeń polskiej przynależności narodowej znajdujący się w posiadaniu PPRN w Szprotawie.
29. jak wyżej.
30. Powiatowe Archiwum Państwowe w Szprotawie, zespół Zarząd Miejski w Szprotawie, sygn. 11 oraz M. Orzechowski — Z dziejów polskiej ludności autochtonicznej na Dolnym Śląsku... s. 532.
31. jak wyżej.
32. Składnica Akt PPRN Szprotawa, zespół Powiatowa Rada Narodowa, sygn. 2-C-10.
33. Składnica Akt Miejskiego Zarządu Budynków Mieszkalnych w Szprotawie. Opracowano na podstawie dokumentów dotyczących przydziałów mieszkań dla osadników, teczki 1-I-A do 9-I-A.
34. Część ludności zabużańskiej przybywszy z zagranicy na teren Polski nie wyjeżdżała już za Bug, a osiedlała się bezpośrednio na Ziemiach Odzyskanych.
35. Urząd Stanu Cywilnego w Szprotawie, księgi zawartych małżeństw za lata 1945—1949.
36. XX lat Polski Ludowej, praca zbiorowa, Warszawa 1964, s. 223.
37. Urząd Stanu Cywilnego w Szprotawie, księgi urodzeń za rok 1945.
38. Województwo Zielonogórskie — Monografia geograficzno-gospodarcza, praca zbiorowa, Poznań 1961, s. 239.
39. XX lat Polski Ludowej, praca zbiorowa..., s. 224.
40. jak wyżej.
41. Opracowano w oparciu o roczniki statystyczne województwa zielonogórskiego za lata 1958—1964.
42. Opracowano na podstawie Uchwały Rady Ministrów z 12.IV.1957 r.
43. Składnica Akt PPRN w Szprotawie, sygn. V-B-230.
44. Składnica Akt PPRN w Szprotawie, sygn. V-B-230. W tym czasie na terenie całego województwa udzielono zapomóg bezzwrotnych na ogólną kwotę 4.666.000 zł — patrz składnica akt PPRN, sygn. V-B-230.
45. Składnica Akt PPRN w Szprotawie, sygn. V-B-230.
46. jak wyżej.
47. Składnica Akt PPRN w Szprotawie, sygn. V-B-230.
48. jak wyżej.
49. Składnica Akt PPRN w Szprotawie, sygn. V-B-230 oraz Roczniki Statystyczne województwa zielonogórskiego za lata 1958—1964.
50. Opracowano na podstawie roczników statystycznych województwa zielonogórskiego za lata 1958—1964 oraz danych Inspektoratu Statystyki w Szprotawie.
51. Borejko W. — Stosunki ludnościowe, Województwo Zielonogórskie — Monografia geograficzno-gospodarcza, Poznań, 1961, s. 239.
52. Opracowano w oparciu o Roczniki Statystyczne województwa zielonogórskiego za lata 1958—1964.
53. Opracowano na podstawie Roczników Statystycznych województwa zielonogórskiego 1958—1964 oraz danych Inspektoratu Statystyki w Szprotawie.
54. Opracowano na podstawie danych Wydziału Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego PPRN w Szprotawie.
55. Narodowy Spis Powszechny z 6.XII.1960 roku, wyniki ostateczne, Dodatkowa Informacja dla pow. szprotawskiego, GUS, Warszawa, 1965.
56. Opracowano na podstawie Roczników Statystycznych województwa zielonogórskiego lata 1958—1964, danych statystycznych Inspektoratu Statystyki w Szprotawie.
57. Narodowy Spis Powszechny z 3.XII.1950 roku, GUS, Warszawa 1950.
58. Narodowy Spis Powszechny z 6. XII. 1960 roku, Wyniki ostateczne. Dodatkowa informacja dla pow. szprotawskiego, GUS, Warszawa, 1965.

ROZWÓJ PRZEMYSŁU SZPROTAWSKIEGO W LATACH 1945—1965

Początki przemysłu na terenach leżących w obecnych granicach powiatu szprotawskiego, przypadają w zasadzie na II połowę ubiegłego wieku. Istotną przyczyną była budowa linii kolejowych Żagań — Głogów i Nowa Sól — Chocianów, które w zasadniczym stopniu ułatwiły transport surowców i wyrobów gotowych. Poważną rolę spełniły tu również założenia polityki niemieckiej w stosunku do tych rejonów, mające na celu aktywizację gospodarczą, a tym samym zmniejszenie odpływu ludności do zachodnich prowincji Niemiec. W rezultacie tego powstają na obszarze obecnego powiatu szprotawskiego zakłady przemysłowe głównie branży metalowej, które w efekcie przyczyniły się do rozwoju miast i osiedli. W tym okresie przemysł staje się tą gałęzią gospodarki, która decyduje o dalszym ekonomicznym rozwoju powiatu. Intensywny wzrost przemysłu oraz związane z tym zwiększenie się ludności miejskiej, korzystnie wpływały na wzrost produkcji rolnej oraz na rozwój innych działów gospodarki rejonu.

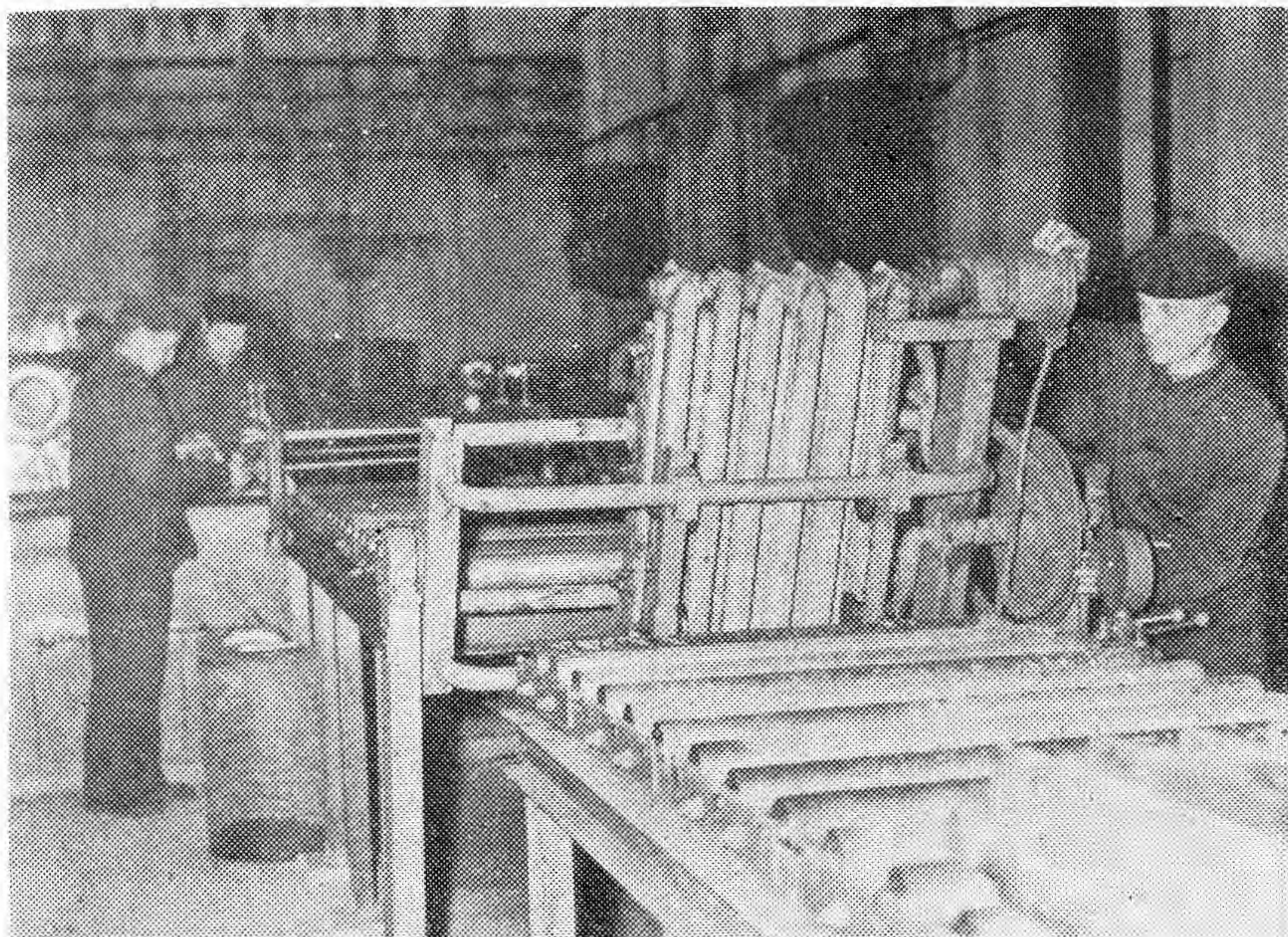
Obok istnienia dużych zakładów przemysłowych, których produkcja nastawiona była na rynki ogólnokrajowe, na terenie powiatu powstają drobne zakłady produkcyjne różnych branż, wytwarzające wyroby dla zaspokojenia potrzeb rynku lokalnego. Duża ilość zakładów drobnych, zatrudniających do 10 pracowników, obok kilku kluczowych zakładów o zatrudnieniu 300—400 osób, to charakterystyczna cecha przemysłu w okresie przedwojennym na tym terenie.

Lata 1935—1945 (okres poprzedzający II wojnę światową oraz okres działań wojennych), przyniósł intensywny rozwój większych zakładów przemysłowych, takich jak — obecne Zakłady Metalurgiczne — Przemków, Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze — Szprotawa, Fabryka WYROBÓW BLASZANYCH — Małomice oraz obecnie Betoniarnia w Małomicach¹⁾. Przyczyną było rozpoczęcie w nich produkcji dla celów militarnych. Głównymi wyrobami wytwarzanymi w tym okresie w wymienionych zakładach były pociski artyleryjskie, granaty, pewne elementy torped i bomb lotniczych oraz kanistry do materiałów pędnych jak również wyposażenie osobiste żołnierzy. W okresie wojny zakłady te zatrudniały głównie jeńców wojennych i pracowników cywilnych przymusowo sprowadzanych z szeregu krajów Europy. Przystawienie produkcji zakładów na cele militarne przyczyniło się w sposób bezpośredni do poważnego zniszczenia i zdewastowania ich przez uchodzące wojska hitlerowskie, które nie chciały dopuścić, aby władze polskie mogły przystąpić do natychmiastowej produkcji.

W tej sytuacji organizująca się na terenie powiatu szprotawskiego administracja, znalazła obiekty przemysłowe w stanie poważnego zniszczenia. Część urządzeń została zdemontowana i wywieziona w nieznanym kierunku. Dotyczyło to przede wszystkim obiektów, w których obecnie pracują takie zakłady jak Betoniarnia i Fabryka WYROBÓW BLASZANYCH w Małomicach oraz Lubuskie Zakłady Garbarskie w Lesznie Górnym. Nie lepsza sytuacja istniała w obiektach Dolnośląskich Zakładów Odlewniczych w Szprotawie, Zakładów Metalurgicznych w Przemkowie oraz „Milana” w Szprotawie.

Poważną przeszkodą w szybkim uruchomieniu produkcji było całkowite zniszczenie urządzeń napędowych i energetycznych we wszystkich niemal zakładach produkcyjnych. Jeżeli dodamy do tego ogólnie trudną w tym czasie sytuację w kraju w dziedzinie gospodarki surowcowej i materiałowej, będziemy mieli pełny obraz trudności, na jakie napotykała organizująca się tutaj władza ludowa.

W tej sytuacji władze terenowe w pierwszym okresie po zakończeniu działań wojennych, zmuszone były skoncentrować swoje wysiłki przede wszystkim na: zabezpieczeniu pozostałych maszyn i urządzeń w istniejących zakładach produkcyjnych przed niektórymi grupami osób, zajmującymi się demontażem i wywozem uzyskanych części, bądź całych urządzeń; przystąpieniu do szybkich remontów maszyn i urządzeń oraz ich adaptacji do nowej produkcji dla celów produkcyjnych; sprowadzeniu niezbędnej kadry fachowej dla sukcesywnie uruchamianych zakładów przemysłowych.

*Produkcja grzejników w Dąлноśląskich Zakładach Odlewniczych
w Szprotawie (B. B.)*

wych; rozwoju pozostałych gałęzi gospodarki jak: oświata, kultura, zdrowie, gospodarka komunalna i mieszkaniowa, łączność i komunikacja, które by w zasadniczym stopniu pokryły najistotniejsze potrzeby stale przybywających z innych terenów Polski nowych mieszkańców.

Wszystkie te zadania nie należały do prostych i łatwych, wymagały wysiłku całego społeczeństwa w celu gospodarczej odbudowy powiatu. Problem był o tyle trudny, że w omawianym okresie następowały jeszcze znaczne ruchy migracyjne, co w istotnym stopniu determinowało dużą fluktuację załóg oraz jakość kadr fachowych zatrudnionych w zakładach przemysłowych. Pomimo tych trudności, których pokonanie wydawało się niektórym ludziom niemożliwe, przystąpiono w bardzo krótkim czasie do uruchomienia pierwszej produkcji.

Trudno dziś określić wielkość i strukturę nakładów finansowych, które zostały poniesione na uruchomienie pierwszych obiektów przemysłowych. Należy przypuszczać, że nie były one zbyt duże, gdyż w ówczesnych czasach główną rolę odgrywały nie pieniądze,

lecz inicjatywa, pomysłowość i ofiarność. Mieszkańcy powiatu szprotawskiego niejednokrotnie własnymi narzędziami dokonywali niezbędnych napraw.

Pierwszym obiektem uruchomionym na terenie powiatu szprotawskiego był zakład przemysłu odzieżowego, który dał początek obecnym Zakładom Przemysłu Dziewiarskiego „Milana” w Szprotawie. Zakład uruchomiony już w pół roku po wyzwoleniu miasta, w sierpniu 1945 roku, początkowo mieścił się przy ulicy Kolejowej w obiekcie prywatnego zakładu poniemieckiego Hermana Funke. Załoga liczyła wówczas 45 osób²⁾. Kierownikiem zakładu była Anna Żerańska. Z informacji pochodzących od ówczesnych pracowników wiemy, że głównym towarem, który wytwarzano w tym okresie były skarpety. Zasadniczymi trudnościami w pierwszym okresie pracy przedsiębiorstwa były: brak odpowiednio wykwalifikowanych pracowników — dziewiarzy, braki surowcowe ograniczające asortyment wytwarzanych towarów oraz znacznie utrudniony transport tak surowców jak i wyrobów gotowych. Te i inne kłopoty nie zniechęciły jednak kierownictwa i załogi zakładu oraz władz terenowych. Pracowano nadal intensywnie nad dalszym rozwojem samego przedsiębiorstwa i odbudową całego przemysłu szprotawskiego.

15 listopada uruchomiono drugi zakład odzieżowy w obiekcie poniemieckich Johanes Wittig³⁾. W miarę rozwoju zakłady te zostały w 1951 roku połączone i przeniesione do obecnie zajmowanych obiektów przy ulicy Przejazdowej. W tym okresie zakład podlegał organizacyjnie dyrekcji przedsiębiorstwa w Legnicy. W latach 1951 do 1962 zakład był samodzielną jednostką organizacyjną. Pierwszym dyrektorem zakładu był Włodzimierz Szczepankiewicz. Początkowo produkowano skarpety, a następnie rajtuzy dziecięce.

Stosunkowo szybko został uruchomiony trzeci zakład przemysłowy Szprotawy — fabryka świec, która po rozbudowie przekształciła się w obecne Szprotawskie Zakłady Przemysłu Terenowego.

Już 15 października 1945 roku⁴⁾ Obwodowy Urząd Likwidacyjny sporządza bilans otwarcia i poleca powołanie kierownictwa zakładu oraz spisanie protokołu zdawczo-odbiorczego. Protokół taki zostaje sporządzony 3 stycznia 1946 roku. Było to równoznaczne z powstaniem Państwowej Fabryki Świec w Szprotawie, pierwotnie podlegającej Zjednoczeniu Przemysłu Chemii Stosowanej w Krakowie. Inicjatorem uruchomienia tego zakładu był Leonard Dziak, a pierwszym kierownikiem inż. Stanisław Stroe-mich.

Do 1953 roku przedsiębiorstwo podlegało kolejno Zjednocze-

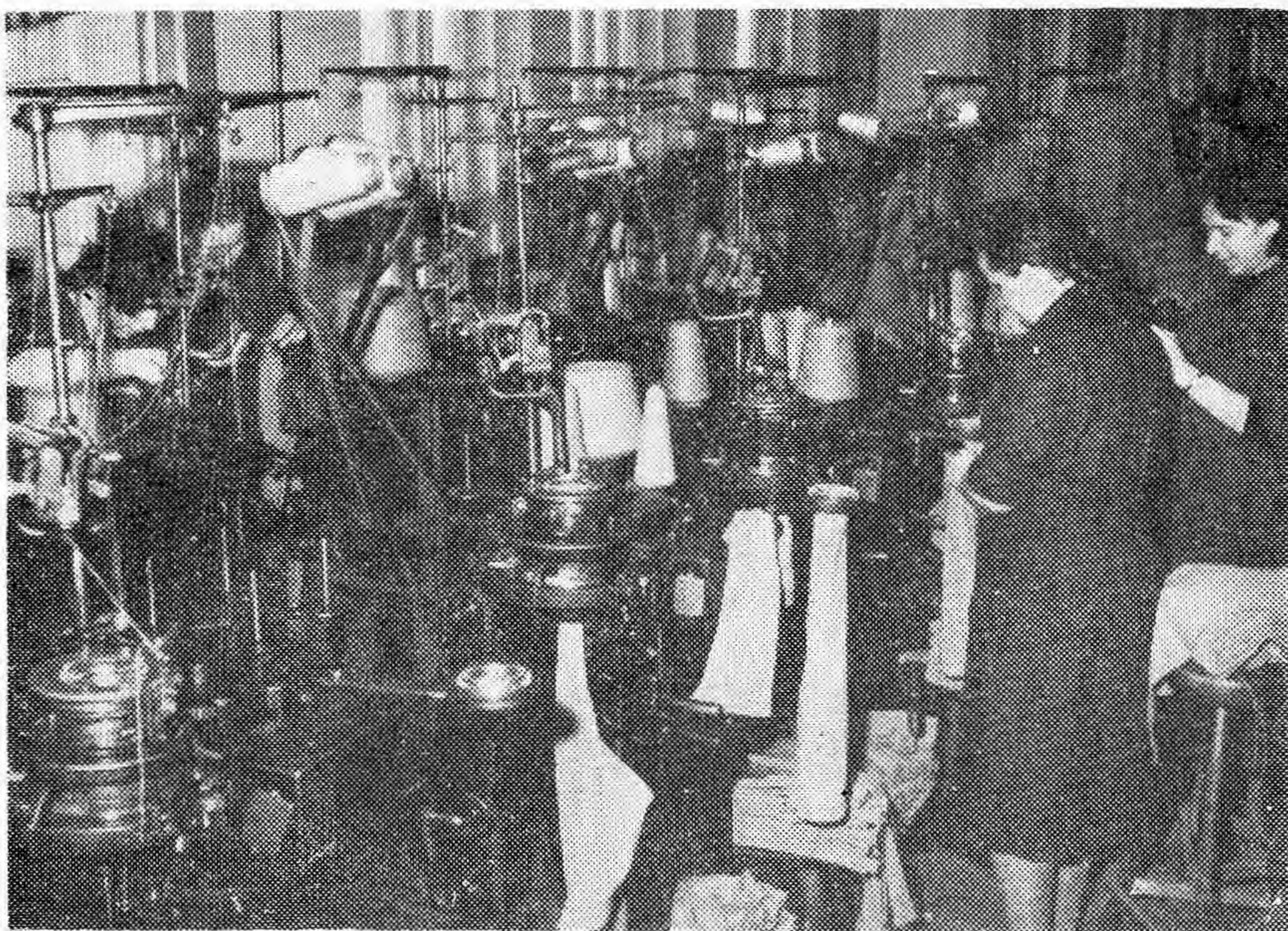
niu w Gliwicach, a następnie Warszawie. W pierwszym roku istnienia zatrudniało jedynie 34 osoby i wyprodukowało 195 ton świec, co dawało wówczas wartość ogólną około 4,5 mln zł. Świece były jedynym asortymentem produkcji aż do 1954 roku, w którym rozpoczęto również produkcję mebli tapicerowanych, wytwarzając ich w tym okresie 499 sztuk.

Uruchomienie tych trzech niewielkich zakładów przemysłowych i systematyczne zwiększanie ich produkcji było bodźcem dla dalszych inicjatyw w odbudowie pozostałych zakładów przemysłowych. Wymagał tego również systematyczny napływ ludności z innych terenów Polski i konieczność przygotowania odpowiedniej ilości miejsc pracy, tym bardziej, że uruchomione do tej pory zakłady, o których była mowa, pomimo intensywnego rozwoju, nie były w stanie zapewnić pracy wszystkim mieszkańcom.

W tej sytuacji przystąpiono do prac nad odbudową takich zakładów jak Tartak w Szprotawie, Cegielnia w Małomicach oraz zakładów metalowych w Szprotawie i Małomicach. W efekcie długotrwałych remontów oraz licznych starań o pozyskanie brakujących maszyn i urządzeń, dopiero w październiku 1947 roku uruchomiono największy zakład przemysłowy powiatu — obecne Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie⁵). W chwili przystąpienia do odbudowy zakład nie posiadał 50 proc. parku maszynowego, pozostałe maszyny i urządzenia wymagały generalnego remontu; w stosunkowo najlepszym stanie znajdowały się jedynie hale produkcyjne. W okresie rozpoczęcia produkcji załoga przedsiębiorstwa liczyła 60 osób. Organizatorami i pierwszymi pracownikami byli: inż. Tuchołka — dyrektor zakładu, Stanisław Winnicki — organizator i kierownik modelarni oraz pracujący do chwili obecnej Zaręba, Chmielewski, Korzeniowski, Michałowski⁶). Pierwszym asortymentem produkcji zakładów były klocki hamulcowe i wkładki hamulcowe, wytwarzane dla potrzeb kolejnictwa. W 1949 roku uruchomiono drugi wydział produkujący rury i kształtki kanalizacyjne. W tym czasie roczna produkcja zakładów wzrosła z 1.500 ton w 1948 roku do około 2 tys. ton odlewów.

W miarę rozbudowy i uruchamiania nowej produkcji, wzrastała również załoga zakładów. Kadra, która w chwili rozpoczęcia produkcji nie miała wielkiego doświadczenia, zdobywała stopniowo niezbędne kwalifikacje. W tym celu prowadzono kształcanie wewnątrz zakładu oraz delegowano na kursy.

W 1947 roku przystąpiono do prac porządkowych, mających na celu przygotowanie rozpoczęcia produkcji w największym obecnie zakładzie przemysłowym Małomic — w Fabryce Wyrobów Bla-

Fragment hali produkcyjnej szprotawskiej „Milany” (B. B.)

szanych. Zakład ten należał do szczególnie zdewastowanych. O stopniu zniszczenia świadczy fakt, że w roku 1947 komisja ówczesnego Ministerstwa Przemysłu, powołana dla oceny możliwości uruchomienia przedsiębiorstwa stwierdziła, iż rozpoczęcie produkcji będzie możliwe, jeżeli przeznaczy się na odbudowę około 35 mln złotych. W takiej sytuacji grupa ofiarnych mieszkańców Małomic z ówczesnym dyrektorem Janem Stefko, przystąpiła wbrew decyzji komisji ministerialnej, do remontu i adaptacji pozostałych nielicznych maszyn i urządzeń, czyniąc równocześnie starania o dostawę brakującego sprzętu i surowców. W rezultacie, przy nakładach tylko około 3 mln złotych, przystąpiono już w końcu 1948 roku do uruchomienia pierwszej produkcji⁷⁾. Należy tutaj podkreślić, że w pracach adaptacyjnych w pierwszej fazie produkcyjnej, dużą pomoc Fabryce Wyróbów Blaszanych udzieliły przedsiębiorstwa pokrewnej branży: Fabryka Wyróbów Blaszanych z Chojnowa, Huta Silesia z Rybnika oraz Myszkowicka Fabryka Maszyn Emaliowanych, które delegowały do Małomic swoich fachowców. W odbudowie, a następnie rozbudowie zakładów wyróżnili się tacy pracownicy jak: Mieczysław Borowik, Jan Wilczek,

Gerard Marcol, Antoni Jagiełło, Kazimierz Lis, Józef Rumian oraz wielu innych, których nazwisk często nawet nie rejestrowano.

W okresie uruchomienia produkcji załoga Fabryki Wyróbów Blaszanych liczyła 62 osoby, w tym 50 pracowników fizycznych. W roku 1948 produkowano tylko 25 i 50-litrowe opakowania lekkie, przeznaczone dla farb i lakierów, wytwarzając 88 ton, wartości 0,9 mln złotych⁸). W następnych latach obserwujemy dynamiczny rozwój produkcji oraz wzrost zatrudnienia. W wyniku uzupełnienia, drogą zakupu, parku maszynowego, możliwe było rozszerzenie produkcji do kilku, a następnie kilkunastu asortymentów.

Rok -1948 był dla Małomic szczególnie korzystny z uwagi na intensywny wzrost potencjału gospodarczego tej miejscowości. W tym roku została również wyremontowana i przystosowana do rozpoczęcia produkcji istniejąca w tej miejscowości Cegielnia, będąca w czasie wojny magazynem wojskowym.

W kwietniu 1948 roku został uruchomiony dalszy obiekt przemysłowy — tartak w Szprotawie, zatrudniający w tym czasie około 60 osób⁹). W tym samym roku rozpoczęto produkcję w tartaku w Wilkocinie oraz w Fabryce Kafli w Szprotawie.

Dalszy krok w rozwoju przemysłu, to zorganizowanie w 1950 roku Spółdzielni Pracy Betoniarsko-Ceramicznej w Przemkowie i przekazanie jej nieczynnych obiektów betoniarni. Wpierw produkowano tam wyłącznie elementy betonowe o łącznej wartości 350 tys. złotych (1950) i zatrudniano 27 osób (założycieli spółdzielni). Pierwszy Zarząd ukonstytuował się następująco: prezes — Franciszek Jabłoński, członkowie zarządu — Władysław Musiał i Jan Tomczak.

Utworzenie tego zakładu zamknęło pierwszy etap odbudowy przemysłu w powiecie szprotawskim. W okresie tym oczywiście uruchomiono również szereg drobnych zakładów produkcyjnych, pracujących na zaspokojenie potrzeb miejscowej ludności jak: piekarnie, masarnie, mleczarnie itp. Nie oznacza to jednak, by przemysł szprotawski wykorzystał wszystkie możliwe rezerwy. Na terenie powiatu pozostawało jeszcze sporo nieczynnych obiektów przemysłowych, których uruchomienie związane było z podniesieniem znacznych nakładów inwestycyjnych. Istotną jednak przeszkodą w ich odbudowie był zarysowujący się ostry deficyt siły roboczej, zwłaszcza w zakresie pracowników inżynieryjno-technicznych oraz robotników wykwalifikowanych. Istniejące przedsiębiorstwa nie mogły kierować swoich specjalistów do nowych zakładów, ponieważ same odczuwały brak wykwalifikowanej kadry, a napływ z innych terenów był jeszcze zbyt powolny. Dlatego też

uwaga władz politycznych i administracyjnych skierowana była przede wszystkim na rozwój już istniejących zakładów przemysłowych, na wzrost liczebny i jakościowy zatrudnionych w nich pracowników oraz na zabezpieczenie pozostałych nieczynnych jeszcze zakładów produkcyjnych.

Trudno w chwili obecnej ustalić dokładnie wartości produkcji uzyskiwanej w latach 1945 i 1946. Przyjmując dane szacunkowe, można określić globalną wartość produkcji przemysłu powiatu osiągniętą w 1945 roku na około 0,5 mln złotych w cenach porównywalnych. W 1946 roku produkcja wzrosła do około 8 mln złotych. W latach następnych, w miarę uruchamiania nowych obiektów przemysłowych, obserwowano dalszy wzrost wartości produkcji. Globalna produkcja przemysłowa powiatu w 1950 roku osiągnęła wartość 93 mln złotych, czyli w stosunku do 1946 roku wzrost ponad 11-krotny.

Proporcjonalnie do wzrostu produkcji, rosło również zatrudnienie w przemyśle. O ile w 1945 roku wynosiło ono jedynie 45 osób, to w 1950 roku wzrosło do 1.058 osób.

W latach 1945 — 1950 została również przesądzona sprawa dalszego istnienia szeregu poniemieckich drobnych zakładów produkcyjnych. Decyzją władz terenowych niektóre z nich zostały połączone w jedno większe przedsiębiorstwo, np. w resorcie włókienniczym, inne zostały przeznaczone do likwidacji, np. była wytwórnia papy w Szprotawie czy fabryka wag. W wyniku tych decyzji, dalszy rozwój przemysłu szprotawskiego odbywał się w oparciu o przedsiębiorstwa większe, odpowiadające socjalistycznym warunkom produkcyjnym i metodom zarządzania.

Rozbudowa przemysłu w latach 1950 — 1960

Okres następnych 10 lat przyniósł dalszy intensywny rozwój wszystkich dziedzin życia gospodarczego powiatu. Największy jednak i najbardziej dynamiczny wzrost występował w przemyśle. Powiat szprotawski stopniowo zmieniał swój charakter rolniczo-przemysłowy na przemysłowo-rolniczy z coraz silniej zarysowującą się przewagą przemysłu metalowego.

Dalszy rozwój przemysłu w tych latach (1950—1960) nie występował już w sposób żywiołowy, był wynikiem przemysłanych decyzji, popartych podstawowym rachunkiem ekonomicznym. W tym czasie każde zwiększenie się produkcji przemysłowej oraz wprowadzenie nowych asortymentów, wymagało zakupu nowych maszyn i urządzeń lub wymiany maszyn starych. Wymagało to poważnych nakładów inwestycyjnych. Wyniosły one ponad 86 mln

złotych i skoncentrowane zostały głównie w Dolnośląskich Zakładach Odlewniczych w Szprotawie, Fabryce Wyrobów Blaszanych w Małomicach oraz w Szprotawskich Zakładach Przemysłu Terebowego¹⁰).

W efekcie tych nakładów np. w Dolnośląskich Zakładach Odlewniczych nastąpił znaczny wzrost produkcji ilościowy i asortymentowy. Jeśli w 1948 roku produkowano tu 1.500 ton wyrobów, to w 1953 roku już 7.600 ton, a w 1958 roku 16.000 ton. Równocześnie systematycznie powiększała się załoga zakładu, która w 1960 roku liczyła 728 osób; zwiększyła się również kadra inżynierjno-techniczna. Do poważnych osiągnięć zakładu należy zaliczyć zmechanizowanie w 1957 roku odlewni żeliwa ciągłego oraz wprowadzenie szeregu usprawnień. Zakład rozbudował znacznie urządzenia kulturalno-socjalne dla swej załogi. Na szczególną uwagę zasługują: przedszkole, żłobek i klub fabryczny.

W okresie tym zakład wyspecjalizował się w produkcji trzech podstawowych wyrobów:

- odlewy żeliwa ciągłego dla potrzeb kolejnictwa, przemysłu maszyn rolniczych, budowlanych, włókienniczych itd.;
- odlewy kanalizacyjne, rury, kształtki i włazy;
- odlewy z żeliwa szarego i hematytowego, różnego typu wlewnice stalownicze, płyty podwlewnicowe, kształtki wodociągowe.

Rozszerzenie produkcji umożliwiło również zakładom podjęcie produkcji eksportowej. Odbiorcami wyrobów były kraje: ZSRR, CSRS, Finlandia, Szwecja, Dania, Irak i Izrael.

Nie mniejsze sukcesy w rozwoju zakładu zanotowano w Fabryce Wyrobów Blaszanych w Małomicach. O ile w 1950 roku wartość produkcji wynosiła 40 mln złotych, przy zatrudnieniu 270 osób, to w roku 1960 wzrosła do 87 mln złotych, a zatrudnienie do 466 osób. W tym okresie nastąpiła też znaczna stabilizacja załogi oraz poważnie wzrosły jej ogólne kwalifikacje. Pozwoliło to w zasadniczy sposób poprawić jakość produkcji oraz zwiększyć asortyment produkowanych wyrobów. Przedsiębiorstwo pod koniec lat pięćdziesiątych wyspecjalizowało się w produkcji następujących asortymentów:

- beczki z przeznaczeniem na ropę, benzynę, fenol itp., głównie dla przemysłu chemicznego i naftowego;
- opakowania na farby i lakiery;
- bębny z przeznaczeniem na karbid i inne artykuły chemiczne sproszkowane, głównie dla przemysłu chemicznego;
- pojemniki z przeznaczeniem dla przedsiębiorstw oczyszczania miasta.

W Szprotawskich Zakładach Przemysłu Terenowego w wyniku adaptacji pomieszczeń i zakupu niezbędnego parku maszynowego, przystąpiono w 1954 roku do nowej produkcji — mebli tapicerowanych. W krótkim czasie nastąpiła szybka rozbudowa nowego działu, w rezultacie czego produkcja mebli wzrosła z 499 sztuk w 1954 r. do ponad 15.000 sztuk w 1960 roku. Wraz z ilością rosła też jakość, czego dowodem uzyskanie m. in. wyróżnienia na Wiosennych Targach Krajowych w 1959 roku oraz na szeregu innych wystaw krajowych. Równolegle rozwijał się i modernizował drugi dział tego przedsiębiorstwa — produkcja świec, których eksport rozpoczęto w roku 1960. W roku tym wyeksportowano, głównie do NRF i do krajów afrykańskich — ponad 157 ton świec, wartości 2,5 mln złotych.

Obok kluczowych przedsiębiorstw, rozwijały się również pozostałe zakłady, położone na terenie powiatu, jak: „Milana”, Zakłady Młynarskie, Spółdzielnia Mleczarska w Szprotawie, tartaki w Szprotawie i Pokrzywnie oraz Cegielnia w Małomicach i Betoniarńia w Przemkowie. Ten ostatni zakład rozpoczął w 1953 roku produkcję cegły obok już wcześniej prowadzonej produkcji elementów betonowych.

Przedstawiony tu rozwój istniejących zakładów produkcyjnych w latach 1950 — 1960, to tylko element rozwoju przemysłu w powiecie. Drugim, nie mniej ważnym było dalsze uruchamianie istniejących na tym terenie nieczynnych jeszcze obiektów przemysłowych.

W dniu 14 lutego 1952 roku zarządzeniem Ministra Przemysłu Maszynowego zostały utworzone Zakłady Metalurgiczne „Przemków”, początkowo jako zakład w odbudowie¹¹⁾. Właściwą produkcję rozpoczęto w drugiej połowie 1953 roku. W pierwszym okresie zakład przygotował się do produkcji rur i kształtek. W drugim roku rozszerzono wachlarz produkowanych asortymentów, rozpoczynając produkcję włazów i wpustów oraz naczyń kuchennych. Pod koniec 1954 roku uruchomiono drugi wydział produkcyjny — emaliernię. Od 1954 roku średnio co dwa lata uruchamiano nową produkcję. Np. w 1956 roku rozpoczęto produkcję okien z przeznaczeniem dla budownictwa — a w 1958 roku wanny kąpielowe.

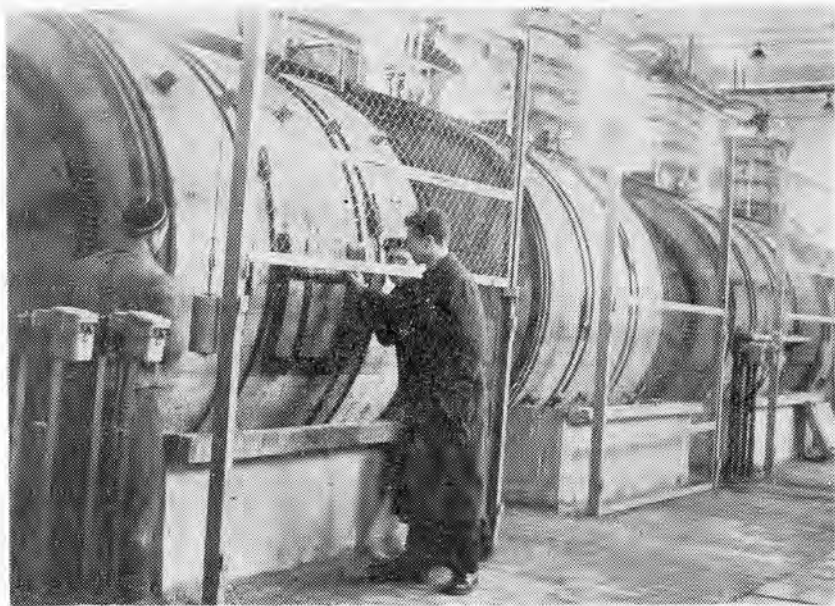
Proporcjonalnie do rozszerzenia asortymentu wyrobów, wzrasta również wartość produkcji globalnej zakładu. O ile w 1953 roku wynosiła ona 1,4 mln złotych, to w 1955 roku już 13,9 mln złotych, a w 1960 — 45 mln złotych. Zatrudnienie w tych latach wzrosło z 342 osób do 678 osób, w tym 47 pracowników inżynieryjno-technicznych. W krótkim okresie czasu Zakłady Metalurgiczne Przem-

ków osiągnęły wielkość produkcji czołowych zakładów przemysłowych powiatu.

Na podkreślenie zasługuje rola zakładu na terenie samego Przemkowa. Zakład zatrudniał w 1960 roku połowę wszystkich zatrudnionych na terenie tego miasta. Dużą pomocą dla miasta było m. in. przeznaczenie przez fabrykę na remonty budynków mieszkalnych ponad 6,5 mln złotych. Zakłady Metalurgiczne Przemków oddziałują też w istotny sposób na życie kulturalne miasta, poprzez stałe rozwijanie swoich placówek socjalno-bytowych.

Po 1956 roku nastąpił dalszy rozwój przemysłu szprotawskiego. Uruchomiono kilka dalszych obiektów produkcyjnych. Powstają takie zakłady jak: Zakłady Prefabrykatów i Kruszywa w Małomicach, zatrudniające w 1960 roku 54 osoby i dające produkcję wartości 3,5 mln złotych¹²), Przedsiębiorstwo Produkcji Pomocniczej Budownictwa — Betoniarńia w Małomicach, zatrudniające 84 osoby przy rocznej produkcji 7,5 mln złotych¹³), Zakład Eksploatacji Kruszywa w Lesznie Górnym.

Jednym z największych osiągnięć w zakresie uprzemysłowienia powiatu było uruchomienie w 1960 roku Lubuskich Zakładów Gar-

W Lubuskich Zakładach Garbarskich w Lesznie Górnym (B.B.)

barskich w Lesznie Górnym, wyposażonych w nowoczesny park maszynowy, umożliwiające podjęcie produkcji antyimportowej. W 1960 roku zatrudniano tam 143 pracowników oraz wyprodukowano towarów o wartości 15,4 mln złotych.

W latach pięćdziesiątych został zagospodarowany również drugi zakład produkcyjny w Przemkowie, gdzie zlokalizowano magazyny surowców Nadodrzańskich Zakładów Przemysłu Tłuszczowego w Brzegu. Zagospodarowanie tego obiektu należy traktować jako przejściowe, wynikające przede wszystkim z potrzeby zabezpieczenia pomieszczeń krytych przed wpływem warunków atmosferycznych. Adaptując ten obiekt, zakończono w pełni proces odbudowy przemysłu szprotawskiego ze zniszczeń wojennych.

Następny okres, to faza rozbudowy i unowocześniania, wynikająca z potrzeb gospodarki powiatu oraz ogólnych tendencji rozwojowych przemysłu polskiego. Warto podkreślić, że proces rozbudowy poszczególnych przedsiębiorstw rozpoczął się na terenie powiatu już w latach 1945—1960. Już w tym okresie następowała znaczna rozbudowa niektórych przedsiębiorstw przez uruchomienie nowych działów lub oddziałów produkcyjnych, wytwarzających nowe rodzaje produktów dotychczas nie wyrabianych na terenie powiatu, np. meble, zlewozmywaki, hermesy itp. Ulegające zmianie procesy technologiczne we wszystkich przedsiębiorstwach, wymagały dokonywania zakupów dodatkowych maszyn i urządzeń, niezbędnych dla wprowadzenia nowych metod produkcji.

Łączne nakłady inwestycyjne, które przeznaczono w latach 1950—1960 na odbudowę i rozbudowę wszystkich przedsiębiorstw w powiecie wyniosły ponad 168 mln złotych. Umożliwiło to wzrost produkcji z 93 mln złotych w 1950 roku do 245 milionów złotych w 1955 roku i 400 mln złotych w 1960 roku. To prawie 4-krotne zwiększenie produkcji wymagało również większych załóg. Zatrudnienie wzrosło z 1.058 osób w 1950 roku do 3.724 w 1960 roku¹⁴).

Największymi zakładami w 1960 roku, biorąc pod uwagę globalną wielkość produkcji oraz zatrudnienia były:

- Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie — produkcja 103 mln złotych, zatrudnienie 728 osób;
- Zakłady Metalurgiczne Przemków — produkcja 45 mln złotych, zatrudnienie 678 osób;
- Fabryka Wyrobów Blaszanych w Małomicach — produkcja 87 mln złotych, zatrudnienie 466 osób¹⁴).

Jako czynnik miastotwórczy zakłady te mają duży udział w rozwoju miejscowości, w których są zlokalizowane.

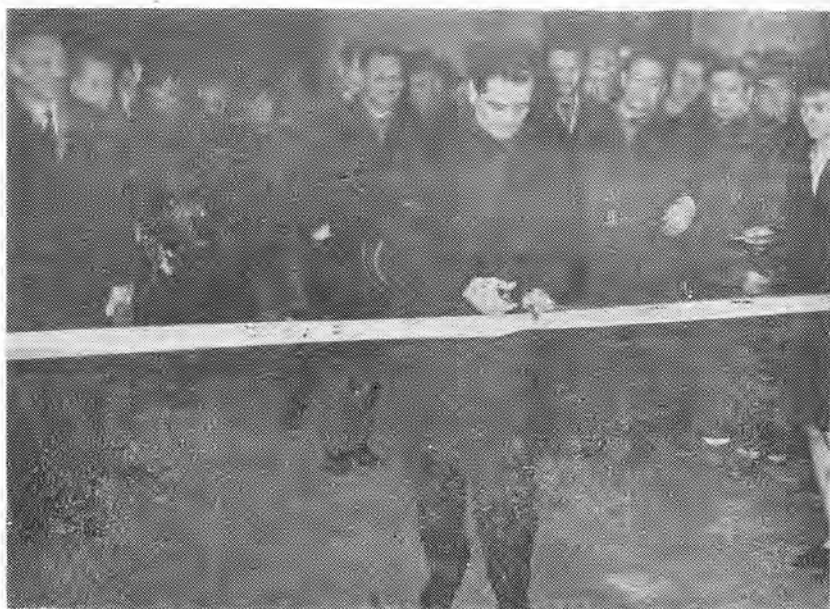
Rozwój przemysłu w latach 1961 — 1965

W okresie tym następuje dalsza rozbudowa obiektów przemysłowych, unowocześnienie parku maszynowego oraz wprowadzanie nowych asortymentów wyrobów. Szczególnie dynamiczny wzrost wystąpił w kluczowych dla gospodarki powiatu zakładach przemysłowych.

W Lubuskich Zakładach Garbarskich w Lesznie Górnym, w wyniku uruchomienia w październiku 1961 roku nowego wydziału skór twardych, znacznie wzrosło ogólne zatrudnienie oraz wartość produkcji globalnej. Licząca dziś 350 osób załoga wpływa na ogólny poziom życia mieszkańców Leszna Górnego, zmieniając jednocześnie charakter tej miejscowości. O ile w latach pięćdziesiątych była to osada o typowo rolniczym charakterze, to obecnie w szybkim tempie przybiera charakter osady fabrycznej, a rolnictwo staje się ubocznym zajęciem ludności. Oddziaływanie zakładu nie ogranicza się wyłącznie do tej miejscowości, obejmuje swoim zasięgiem również okoliczne wioski, skąd pochodzi duża część załogi.

Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie, w wyniku dalszych poważnych zakupów inwestycyjnych oraz przeprowadzonych prac budowlanych i adaptacyjnych, znacznie unowocześniły swoje metody produkcyjne. Jest to jeden z zakładów o najwyższych nakładach inwestycyjnych, jakie zostały przeznaczone w okresie XX-lecia. Ogólne nakłady inwestycyjne poniesione przez państwo wynosiły 78 mln złotych. W wyniku tego wymieniono ponad 75 procent pierwotnego parku maszynowego. Wzrósł znacznie asortyment produkcji, obejmujący obecnie około 400 pozycji. Produkcja wagowa wzrosła do ponad 32.000 ton, o wartości ponad 180 mln złotych. W 1966 roku został uruchomiony nowy dział produkcyjny — wytwórnia grzejników. W okresie ostatnich lat zakład zlikwidował bezpośrednią produkcję eksportową, niemniej jednak kooperując z zakładami eksportującymi, produkty zakładu trafiają pośrednio na rynki zagraniczne. Znacznie wzrosła też kadra inżynieryjno-techniczna i obecnie zakład zatrudnia 6 inżynierów i 28 techników. Rozbudowano urządzenia kulturalno-socjalne, uruchamiając kino panoramiczne oraz własny ośrodek wczasowy w Mielnie nad Bałtykiem.

W Zakładach Metalurgicznych w Przemkowie w 1963 roku uruchomiono drugą część odlewni tzw. odlewnię kanalizacji. Spowodowało to zasadniczy wzrost produkcji podstawowych asortymentów: kształtek kanalizacyjnych z 5.487 sztuk w 1960 roku do 13.000 sztuk w roku bieżącym, wanien kąpielowych z 15 tys. sztuk

I sekretarz KW PZPR w Zielonej Górze Tadeusz Wieczorek otwiera nową odlewnię w DZO w Szprotawie (B. B.)

do 31 tys. sztuk i zlewozmywaków z 4,6 tys. sztuk do 29 tys. sztuk. Jednocześnie zlikwidowano produkcję naczyń kuchennych i okien. Wartościowo produkcja wzrosła z 45 do 171 mln złotych. Zakład wprowadził szereg nowych usprawnień technologicznych, przynoszących znaczne oszczędności materiałowe oraz poważny wzrost wydajności pracy.

W 1961 roku przystąpiono do prac inwestycyjno-budowlanych, związanych z kompletną przebudową Fabryki WYROBÓW BLASZANYCH w Małomicach. Całość prac zakończona zostanie w 1970 roku, przy globalnych nakładach 45 mln złotych. Program przebudowy przedsiębiorstwa przewiduje m. in.:

- przebudowę wszystkich hal produkcyjnych łącznie z budową nowej nawierzchni dróg, nowoczesnego oświetlenia i centralnego ogrzewania;
- budowę od podstaw nowoczesnej trawialni i cynkowni oraz budynków socjalnych;
- budowę nowoczesnych pomieszczeń magazynowych na wyroby gotowe.

Po przeprowadzeniu tych prac Fabryka Wyrobów Blaszanych w Małomicach będzie jednym z najnowocześniejszych zakładów nie tylko w powiecie, ale również wśród wszystkich zakładów w Polsce, podległych Zjednoczeniu Wyrobów Metalowych w Krakowie.

Poważne nakłady inwestycyjne zostały ulokowane również w pozostałych zakładach produkcyjnych. Rezultaty tych nakładów to przede wszystkim unowocześnienie i zmodernizowanie urządzeń produkcyjnych, wprowadzenie nowych procesów technologicznych, znaczny wzrost zatrudnienia i wydajności pracy oraz najważniejsze — zasadniczy wzrost wartości globalnej produkcji przemysłowej.

Aktualna struktura branżowa przemysłu szprotawskiego przedstawia się następująco:

przemysł metalowy reprezentowany jest przez

- Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze — Szprotawa;
- Fabrykę Wyrobów Blaszanych — Małomice
- Zakłady Metalurgiczne — Przemków

przemysł materiałów budowlanych

- Cegielnię — Małomice, Betoniarnię — Małomice, Kaflarnię — Szprotawa, Spółdzielnię Betoniarsko-Ceramiczną — Przemków

przemysł drzewny

- Szprotawskie Zakłady Przemysłu Terenowego (dział drzewny) oraz Tartak w Wilkocinie i Tartak w Szprotawie

przemysł lekki

- Lubuskie Zakłady Garbarskie w Lesznie Górnym oraz Zakłady Przemysłu Dziwiarskiego „Milana” w Szprotawie.

przemysł chemiczny

- Wytwórnia Świec w Szprotawskich Zakładach Przemysłu Terenowego w Szprotawie

przemysł spożywczy

- Zakłady Młynarskie w Szprotawie, Przedsiębiorstwo Jajczarsko-Drobiarskie w Szprotawie, Spółdzielnię Mleczarską w Szprotawie, Młyn Gospodarczy w Henrykowie, masarnie w Szprotawie, Przemkowie, Małomicach i Lesznie Górnym, piekarnie w Szprotawie, Przemkowie, Małomicach i Wiechlicach, wytwórnie wód gazowanych w Szprotawie i Przemkowie.

Łącznie na terenie powiatu istnieje 27 zakładów produkcyjnych, w tym: 10 planowanych centralnie, 5 planowanych terenowo oraz 12 spółdzielczych.

Łączna wartość produkcji wyżej wymienionych zakładów wyniosła w roku 1965 — 976 milionów złotych, z czego na przemysł metalowy przypadło 498 mln złotych. Zatrudnienie w przemyśle wyniosło na koniec 1965 roku 4.424 osób, w tym w przemyśle metalowym 2.189. Liczby te mówią o zdecydowanej supremacji przemysłu metalowego na terenie powiatu. Ta specyfika nie zamazuje ogólnie wysokiego uprzemysłowienia powiatu. Wartość rocznej produkcji przemysłowej oraz wielkość zatrudnienia w tej gałęzi gospodarki, stawia powiat aktualnie w rzędzie sześciu najbardziej uprzemysłowionych powiatów województwa zielonogórskiego.

Produkcja globalna i zatrudnienie w zakładach przemysłowych powiatu szprotawskiego w 1965 roku¹⁵⁾.

Nazwa zakładu	Wartość produkcji globalnej w tys. zł	Zatrudnienie ogółem
Przemysł planowany centralnie razem	800.073	3.551
1. Dołnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie	180.100	
2. Zakłady Metalurgiczne w Przemkowie	171.000	
3. Fabryka Wyrobów Blaszanych w Małomicach	147.428	
4. Lubuskie Zakłady Garbarskie w Lesznie Górnym	124.026	
5. Zakłady Dziewiarskie „Milana” w Szprotawie	59.965	
6. Zakłady Jajczarsko-Drobiarskie w Szprotawie	37.309	
7. Zakłady Młynarskie w Szprotawie	26.809	
8. Tartak w Wysokiej	19.907	
9. Tartak w Szprotawie	16.530	
10. Betoniarnia w Małomicach	17.000	
Przemysł terenowy razem	176.649	873
1. Szprotawskie Zakłady Przem. Terenowego w Szprotawie	91.802	
2. Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Szprotawie	21.500	
3. Spółdzielnia Pracy Betoniarsko-Ceram. w Przemkowie	8.000	
4. Cegielnia w Małomicach	8.500	
5. Kafłarnia w Szprotawie	1.800	
6. Młyn gospodarczy w Henrykowie	1.500	
7. Zakłady produkcyjne podległe RZGS	19.347	
8. Zakłady produkcyjne podległe PSS	24.200	
Ogółem przemysł	976.722	4.424

Dynamika rozwoju przemysłu szprotawskiego przedstawia w sposób syntetyczny poniższe zestawienie.

Rok	Produkcja globalna w tys. zł	Zatrudnienie
1945	0.500	45
1950	93.000	1.058
1955	245.000	2.040
1960	400.000	3.694
1965	976.700	4.424
1970 — plan	1.450.000	5.300

Perspektywy dalszego rozwoju

Dalszy rozwój przemysłu szprotawskiego będzie szedł w kierunku pełnego wykorzystania wszystkich istniejących rezerw produkcyjnych, w kierunku dalszej rozbudowy, unowocześnienia procesów technologicznych oraz systematycznego specjalizowania się w produkcji określonych wyrobów. Korzystnym dla gospodarki powiatu byłoby silniejsze tempo rozwoju przemysłu lekkiego i spożywczego w stosunku do pozostałych gałęzi przemysłu. Potrzeba takiego ukierunkowania wynika głównie z pełnego wykorzystania posiadanych rezerw kobiecej siły roboczej. Realizacja założeń wymagać będzie jednak poczynienia dość poważnych nakładów inwestycyjnych.

W latach 1966—1970 przewiduje się w przemyśle skierowanie 242 mln złotych nakładów inwestycyjnych na dalszą rozbudowę potencjału produkcyjnego wszystkich zakładów. Główne kierunki inwestowania, to rozbudowa Lubuskich Zakładów Garbarskich w Lesznie Górnym, kontynuacja przebudowy Fabryki Wyrobów Blaszanych w Małomicach oraz dalsza modernizacja Dolnośląskich Zakładów Odlewniczych w Szprotawie i Zakładów Metalurgicznych w Przemkowie.

Przewiduje się również prowadzenie szeregu prac inwestycyjnych w pozostałych zakładach produkcyjnych, mających na celu zwiększenie ich zdolności wytwórczych. W rezultacie tych nakładów globalna produkcja przemysłowa powiatu szprotawskiego winna już w 1970 roku osiągnąć poziom 1.500 mln złotych, przy zatrudnieniu około 5.300 osób.

PRZYPISY

1. Składnica Akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie, Nr 3, 1946 rok.
2. Hieronim Szczegóła — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim, str. 70.
3. jak wyżej.
4. Składnica Akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie, Nr 3, 1946 rok.
5. Hieronim Szczegóła — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim, s. 73.
6. jak wyżej.
7. Informacja uzyskana w Fabryce WYROBÓW BLASZANYCH w Małomicach, wg. relacji Kazimierza Lisa.
8. jak wyżej.
9. Składnica Akt Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie, Nr 1, 1948 rok.
10. Materiały uzyskane w Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego w Szprotawie.
11. jak wyżej.
12. jak wyżej.
13. jak wyżej.
14. Rozwój powiatu szprotawskiego w liczbach, lata 1955 — 1960, dane Wydziału Statystyki Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie.
15. Materiały uzyskane w Powiatowej Komisji Planowania Gospodarczego w Szprotawie.

ROLNICTWO SZPROTAWSKIE W LATACH 1945 — 1965

Ogólna charakterystyka

Powierzchnia powiatu szprotawskiego wynosi 55,5 tys. ha (3,1 proc. obszaru województwa), użytków rolnych powiat posiada 30,7 tys. ha (4,7 proc. powierzchni użytków rolnych w województwie) i pod tym względem znajduje się na 13 miejscu w województwie ¹⁾. Tak więc rolnictwo zajmuje w gospodarce powiatu szprotawskiego ważne miejsce, a około 41 proc. ludności utrzymuje się z pracy w tej dziedzinie gospodarki.

Poniższa tabela przedstawia aktualną strukturę powierzchni powiatu²⁾.

	Powierzchnia ha	% powierzchni ogólnej	% użytków rolnych
1. Powierzchnia ogólna	55.522	100	—
2. Użytki rolne	30.561	55,1	100,00
w tym:			
grunty orne	22.710	41,0	74,3
sady	116	0,2	0,4
łąki	5.241	9,4	17,1
pastwiska	2.494	4,5	8,2
3. Lasy	17.441	31,4	—
4. Pozostałe grunty i nieużytki	7.520	13,5	—

Stan posiadania użytków rolnych w poszczególnych sektorach gospodarki rolnej obrazują poniższe dane³⁾:

	Obszar w ha	%
Obszar ogólny użytków rolnych	30.561	100
w tym:		
gospodarstwa chłopskie	22.529	73,8
Państwowe Gospodarstwa Rolne	7.705	25,8
Pozostałe gospod. państwowe	327	0,4

W powiecie istnieją dwa wieloobektowe PGR-y (PWGR w Długich i PWGR w Siecieborzycach) oraz 12 jednoobektowych. Gospodarstwa te posiadają łącznie 8.179 ha gruntów, w tym 7.705 ha użytków rolnych, czyli 24,1 proc. ogólnej powierzchni użytków rolnych w powiecie. Obok tego istniejące gospodarstwo rolne przy Państwowym Technikum Rolniczym w Szprotawie użytkuje 145 ha, a Państwowe Gospodarstwo Rybackie w Przemkowie 86 ha użytków rolnych.

3/4 powierzchni użytków rolnych posiada sektor gospodarki chłopskiej. Ziemię tę użytkuje 3 tys. rolników indywidualnych i 1462 robotników i rzemieślników, posiadających gospodarstwa do 2 ha. powierzchni. Wieś szprotawska, podobnie jak większość wsi województwa zielonogórskiego, jest typowo średniacka⁴⁾. Gospodarstwa 2—3 ha stanowią 10,6%, 3—5 ha 13,0%, 5—10 ha 62,5%, powyżej 10 ha — 13,9%.

Powiat pod względem glebowym, rzeźby terenu, stosunków wodnych jest poważnie zróżnicowany. Północno-wschodnia część (rejon Nowej Jabłony) — jest falista, obejmuje południowe zbocza Gór Kocich. W środkowej i południowej części powiatu znajdujemy łagodne płaskowzgórza, otaczające wąską dolinę w rejonie rzeki Bóbr. Dolina ta przebiega z południowej części powiatu od wsi Leszno Górne i skręca na zachód poniżej miasta Szprotawa.

W powiecie wyróżniamy trzy zasadnicze typy gleb: gleby bagienne (mursze), mady rzeczne i gleby bielcowe. Ponad 66% gruntów ornych stanowią gleby bielcowe, wytworzone z glin żwałowych i piasków gliniastych. Większość tych gleb na ogół żyznych i urodzajnych, znajdujemy w północnej i środkowej części powiatu. Rejon ten w całości obejmujący gromady Długie, Siecieborzyce, Henryków, częściowo Leszno Górne i Niegosławice — odzna-

cza się dobrymi warunkami naturalnymi do rozwoju produkcji rolnej. Około 1/4 użytków rolnych stanowią mało urodzajne gleby piaszczyste (klasa V i VI) o przepuszczalnym podłożu, położone w rejonach gromad: Przemkowa, Wysokiej, częściowo Leszna Górnego i Małomic.

Stosunkowo łagodniejszy klimat, jakim odznacza się powiat w stosunku do pozostałej części województwa, dostateczna ilość opadów atmosferycznych, wynosząca przeciętnie około 581 mm rocznie, rozległy system urządzeń wodno-melioracyjnych, skupionych w przeważającej części w rejonie rzek Bóbr i Szprotawa oraz przewaga żyznych gleb, stwarzają korzystne warunki dla wszechstronnego rozwoju produkcji rolnej. Warunki przyrodnicze w sposób charakterystyczny różnicujące powiat pod względem rolniczym, w dużym stopniu wyznaczają kierunki rozwoju poszczególnych gałęzi produkcji rolnej.

Północna i środkowa część powiatu, w których mamy przewagę gleb wysokiej jakości o najniższym stopniu zalesienia, przy terenie równinnym i małym udziale trwałych użytków rolnych, stanowi najbardziej produkcyjne pod względem rolniczym części powiatu. W rejonie tym koncentruje się niemal cała produkcja pszenicy, buraka cukrowego, rzepaku i większość roślin przemysłowych. W tej części powiatu posiadamy najwięcej państwowych gospodarstw rolnych i indywidualnych gospodarstw średniackich z ludnością rolniczą utrzymującą się niemal wyłącznie z pracy w gospodarstwie rolnym. Z uwagi na duży procentowo udział gruntów ornych w strukturze użytków rolnych i możliwości osiągnięcia wysokich plonów, a tym samym stworzenia dużych zasobów paszowych, gospodarstwa tego rodzaju skupiają coraz więcej uwagi na rozwoju hodowli bydła i trzody chlewnej. Jest to rejon o różnorodnych możliwościach. Większość gospodarstw rolnych w tym rejonie jest nastawiona na produkcję wysoko opłacalnych roślin przemysłowych, na uprawę bardziej wydajnych zbóż i hodowlę zwierząt, opartą na bazie paszowej uzyskiwanej z upraw polowych i odpadów przetwórstwa rolno-spożywczego.

Zupełnie inne warunki przyrodnicze istnieją w południowej i południowo-wschodniej części powiatu. Słabe jakościowo grunty, znajdujące się w części na terenie górzystym (w rejonie Nowej Jabłony), lub niskie (rejon Przemkowa), uniemożliwiają szerszą uprawę pszenicy, roślin oleistych, buraka cukrowego. Dlatego też niemal wszystkie gospodarstwa rolne są tu jednokierunkowo nastawione na uprawę żyta, owsa i ziemniaków.

Stosunkowo niski udział produkcji towarowej nie wpływa dodatnio na wzrost intensyfikacji produkcji i na aktywizację gospo-

darczo-ekonomiczną tego rejonu. Jednak posiada on największą procentowo w skali powiatu powierzchnię trwałych użytków zielonych. Stwarza to możliwość nastawienia się gospodarstw rolnych na coraz wydatniejszy rozwój hodowli bydła. Przeprowadzona przez państwo odbudowa i przebudowa urządzeń wodno-melioracyjnych, w sposób zasadniczy wpływa na wzrost wydajności łąk i pastwisk. W konsekwencji tego w ciągu ostatnich lat wydatnie wzrosło w tym rejonie pogłowie bydła. Mimo tego gospodarstwa rolne poziomem hodowli bydła nie dorównują północnej i środkowej części powiatu i nadal posiadają największe w powiecie nie wykorzystane rezerwy.

Aktywizacja gospodarcza powiatu spowodowała odpływ części ludności wiejskiej do pracy w przemyśle, transporcie, handlu, do szkół itp. Zatrudnienie w zawodach pozarolniczych obejmowało przede wszystkim młodzież. Proces ten w latach powojennych charakterystyczny dla całego kraju pozwolił w rejonach o silnym prze-ludnieniu, pozyskać wszelkie nadwyżki siły roboczej na wsi do pracy poza rolnictwem. Dla tych rejonów stał się czynnikiem wzrostu zamożności ludności wiejskiej. W warunkach nieprzeludnionej wsi szprotawskiej, odpływ części ludności wiejskiej do zawodów pozarolniczych odbył się kosztem zmniejszenia ilości ludności bezpośrednio zatrudnionej w pracy na roli. Z uwagi jednak na stosunkowo duże zmechanizowanie gospodarstw rolnych, nie spowodował większego naruszenia równowagi sił wytwórczych w rolnictwie. Wyjątek stanowią procentowo nieliczne gospodarstwa rolne, których właściciele wskutek starości lub kalectwa nie mogli w pełni podołać zadaniom prowadzenia gospodarstwa. Tak więc wieś szprotawska posiada odpowiednią ilość rąk do pracy. Sytuacja na tym odcinku od kilku lat systematycznie się polepsza i w miarę wchodzenia w okres zdolności produkcyjnej młodzieży urodzonej i wychowanej już na terenie powiatu, ulegać będzie w latach następnych dalszej poprawie.

Typowa dla powiatu zwarta zabudowa wsi, wśród których wyróżnia się wieś Długie, licząca 168 gospodarstw rolnych (1427 mieszkańców), wieś Niegosławice 196 gospodarstw (987 mieszkańców), wieś Siecieborzyce 166 gospodarstw (843 mieszkańców) — stwarza korzystne warunki dla koncentracji środków mechanizacji, dla inwestycji o charakterze ogólnowiejskim, organizacji handlu i usług typu produkcyjnego i socjalnego, organizacji rolnej prowadzonej przez aparat państwowy i jednostki spółdzielcze. Czynniki te odgrywa ważną rolę w aktywizacji gospodarczo-kulturalnej wsi, wpływa korzystnie na kierunki i tempo rozwoju produkcji rolnej. Zdecydowana większość wsi posiada bardzo

dobrze połączenie ze Szprotawą, Głogowem, Żaganiem i Zieloną Górą. Istnieje też dogodna komunikacja autobusowa z miastem powiatowym i województwem. Komunikacja kolejowa łączy bezpośrednio 11 wsi w powiecie ze wszystkimi ośrodkami w województwie i kraju. W 4 wsiach istnieją stacje kolejowe z bocznicami wyladunkowymi. Najdalsza natomiast odległość od stacji załadunkowej PKP nie przekraczająca 15 km odnosi się do niewielkiej tylko liczby wsi w powiecie. Dzięki tak korzystnemu położeniu gospodarstwa rolne powiatu szprotawskiego posiadają wyjątkowo dobre warunki w zbycie produktów rolnych oraz rozwijaniu coraz szerszej więzi ekonomiczno-politycznej z przemysłem rolno-spożywczym i placówkami handlu społecznego.

Lata zagospodarowania i odbudowy wsi

Działania wojenne przyniosły ogromne zniszczenia w rolnictwie szprotawskim. Około 18,3 proc. zabudowań gospodarskich uległo całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu⁵). Cofające się oddziały hitlerowskie i ludność niemiecka uciekająca przed frontem na zachód, uprowadziły ze sobą całość sprzężajnej siły pociągowej, pogłowia bydła, trzody chłewnej i innych zwierząt gospodarskich, a także traktory, wozy, zboże itd. Stąd też z chwilą wkraczania wojsk wyzwoleniczych, wszystkie gospodarstwa rolne przedstawiały obraz doszczętnej dewastacji. Zniszczeniu uległa też większość urządzeń elektryfikacyjnych i melioracyjnych.

Bezpośrednio po wyzwoleniu zaczęli napływać na teren powiatu osadnicy z województwa poznańskiego, łódzkiego, którzy obejmowali gospodarstwa rolne. Była to jednak stosunkowo niewielka grupa ludzi, ponadto nie dysponująca w zasadzie żadnymi własnymi środkami produkcji. Właściwy proces osadnictwa rozpoczął się dopiero po zakończeniu działań wojennych z chwilą demobilizacji żołnierzy I i II Armii WP i repatriacji ludności z terenów wschodnich. Największe nasilenie osadnictwa na wsi szprotawskiej przypadło na okres od drugiego półrocza 1945 roku do 1947 roku⁶). Przewagę ludności osadniczej na wsi stanowi ludność polska z terenów Związku Radzieckiego. Znajdujemy jednak szereg takich wsi, jak Mycielin, Przeclaw, w których większość stanowią osadnicy wojskowi, często z tej samej miejscowości, w której mieszkali na Wschodzie.

Proces osadnictwa w gospodarstwach rolnych został w zasadzie niemal całkowicie rozwiązany w latach 1948 — 1949, z chwilą osiedlenia tu części ludności pochodzenia ukraińskiego z terenów południowo-wschodniej części Polski, w ramach tzw. akcji

„W”. Pozostająca w rękach administracji PFZ stosunkowo niewielka liczba gospodarstw, została zasiedlona przez repatriantów przybyłych ze Związku Radzieckiego w latach 1957 — 1958. Od tej chwili datuje się pełna stabilizacja w stosunkach własnościowych na wsi, okres wzrostu wartości nabywczej ziemi, a także dynamicznego zaangażowania się całej ludności wiejskiej w intensyfikację produkcji rolnej.

Zagospodarowanie użytków rolnych w pierwszych latach powojennych, wymagało ogromnego wysiłku i poświęcenia ze strony ludności, a także dużej pomocy ze strony państwa. Jeszcze w czasie działań wojennych, gdy toczyły się walki, część żołnierzy z jednostek Wojska Polskiego i Armii Radzieckiej została wydzielona do zagospodarowania części gruntów i przeprowadzenia zasiewów w okresie wiosennym 1945 roku.

Osiedlającym się rolnikom organy władzy państwowej udzielały pomocy, dostarczając ziarno siewne, bydło, konie, żywność i odzież. Państwo przystąpiło równocześnie do odbudowy zniszczonych zagród chłopskich, zdewastowanych urządzeń elektryfikacyjnych i wodno-melioracyjnych. Również i w tej dziedzinie dużą pomoc okazały jednostki Wojska Polskiego.

*Odłów karpia w Państwowym Gospodarstwie Rybackim
w Przemkowie (B. B.)*

Całością zadań, związanych z pomocą dla osadników rolnych, kierowało Starostwo Powiatowe w Szprotawie, terytorialnie podlegające Urzędowi Wojewódzkiemu we Wrocławiu oraz Powiatowy Urząd Repatriacyjny, Powiatowy Urząd Ziemski i Pełnomocnik do spraw Akcji Siewnej. Instytucje te poza akcją osiedleńczą, udzielały rolnikom pomocy w formie tymczasowego ustalenia granic posiadanych gruntów, rozdziału materiału siewnego, koni, bydła, maszyn, żywności, a także kredytów pieniężnych.

Ze sprawozdania Pełnomocnika Akcji Siewnej wynika, że na zlecenie Starostwa Powiatowego, wydano rolnikom na skrypty dłużne wiosną 1946 roku⁷⁾:

ziarna siewnego zbóż	—	1036	ton
ziemniaków sadzeniaka	—	678	ton
grochu	—	5	ton
mieszanek pastewnych	—	5	ton
prosa	—	81,7	tony
wyki	—	32	tony
kukurydzy	—	6,2	tony
gryki	—	13,4	tony
koniczyny czerwonej	—	1	tonę
fasoli	—	10	ton
seradeli	—	0,8	tony
łubinu słodkiego	—	12	ton
ziarna żyta pastewnego	—	22,9	tony

Rozprowadzenia wyżej wymienionego materiału siewnego dokonała Spółdzielnia Handlowa „Społem”. Udzielona pomoc pozwoliła na obsianie około 6900 ha gruntów ornych. Odpowiednie ilości nasion siewnych, jak wykazują sprawozdania PAS, wydano również na akcję jesienno-siewną 1946 roku, na wiosnę 1947 roku i w późniejszym okresie. We wrześniu 1947 roku Urząd Wojewódzki we Wrocławiu przydzielił 500 tys. złotych kredytu na przeprowadzenie orki jesiennej, na zakup inwentarza żywego — 2.050 tys. złotych, na zakup inwentarza martwego — 1 mln złotych oraz na inne potrzeby — 100 tys. złotych⁸⁾.

W czasie kampanii jesiennej 1946 roku obsiano 10.723 ha gruntów, a wiosną 1947 roku — 16.946 ha. Razem w roku gospodarczym 1946/47 — obsiano 27.669 ha. Osadnicy indywidualni obsiali 20.441 ha, Państwowe Nieruchomości Ziemskie 6.390 ha, inne państwowe gospodarstwa rolne — 838 ha. Pomoc Armii Radzieckiej wyraziła się zaoraniem 1500 ha i zasianiem 1200 ha⁹⁾. Zagospodarowanie tak dużych obszarów gruntów, było jak na ówczesne warunki osiągnięciem olbrzymiej wagi. Trzeba bowiem podkreślić, że rolnictwo w skali całego powiatu dysponowało w

końcu 1945 roku zaledwie 224 końmi, 50 wołami, 240 krowami oraz 8 traktorami¹⁰⁾. Na wiosnę 1947 roku siła pociągowa wzrosła już do 1543 koni, 341 bydła roboczego i 40 traktorów¹¹⁾.

Podkreślić trzeba, że niemal wszyscy osadnicy przystąpili natychmiast do zagospodarowania tych ziem, mimo że przybywali z terenów o zupełnie innych typach gleb, o innych warunkach przyrodniczych i tradycjach rolniczych. Ciekawym przy tym jest fakt, że mimo braku znajomości kierunków produkcji jakie dyktowały tutejsze gleby i warunki przyrodniczo-klimatyczne, mimo braku odpowiednio obeznaných instruktorów rolnych, już w roku gospodarczym 1946/47 ukształtowano prawidłową strukturę zasiewów. Porównując strukturę zasiewów z roku 1947 do struktury zasiewów w 1964 roku, stwierdza się, że nie uległa ona wyraźniejszym zmianom. Jak wykazało dwudziestoletnie doświadczenie pracy w rolnictwie, okazała się ona całkowicie prawidłową zarówno z punktu racjonalnego wykorzystania gruntów, potrzeb wewnątrzgospodarskich, jak i z punktu widzenia potrzeb gospodarki ogólnonarodowej.

W tych trudnych pierwszych latach wytworzyła się wśród ludności osadniczej ogromna solidarność i pomoc sąsiedzka. Był to ważny czynnik w tworzeniu się nowej społeczności na tych ziemiach. Dwadzieścia lat gospodarowania potwierdziło, że rolnik polski potrafił nie tylko zagospodarować te ziemie, lecz że gospodaruje lepiej od pracujących tu do 1945 roku rolników niemieckich.

Potwierdzeniem tego faktu są wyniki osiągnięte obecnie.

W latach 1950 — 1956 podobnie jak w całym kraju, tak i w powiecie szprotawskim, tworzone w wielu wsiach zespołowe gospodarstwa chłopskie — spółdzielnie produkcyjne. W roku 1956 ilość spółdzielni produkcyjnych wzrosła do 18 i objęła 41 proc. wsi. W niektórych wsiach, jak Borowina, Witków, gospodarstwa spółdzielcze wykazywały dobre wyniki produkcyjne i finansowe. Większość jednak spółdzielni była słaba ekonomicznie i organizacyjnie. Niektóre z nich, jak wsie Wysoka, Lubiechów posiadały kilkuset tysięcy zadłużenia. Na przełomie roku 1956/57 wszystkie spółdzielnie uległy likwidacji. Reaktywowana po dwóch latach spółdzielnia w Rudzinach nie wykazywała zadowalających wyników i ponownie została rozwiązana.

Bilans dwudziestolecia

Kierunki produkcji roślinnej charakteryzuje struktura zasiewów. Jest ona kształtowana zgodnie z ogólnymi tendencjami wy-

nikającymi ze społecznego zapotrzebowania na produkty rolne, potrzebami planowego rozwoju produkcji surowców przemysłowych itp. Stąd też w poszczególnych latach ulegała ona w większym lub mniejszym stopniu zmianom wewnętrznym. Od szeregu lat prowadzono szeroko zakrojone wysiłki, mające na celu poprawę i udoskonalenie struktury zasiewów. Szczególnie dużo uwagi poświęcono sprawie zwiększenia powierzchni uprawy pszenicy, jęczmienia, buraka cukrowego, roślin pastewnych motylkowych. Związane jest to z myślą o lepszym wykorzystaniu żyzniejszych gleb do uprawy bardziej wydajnych i opłacalnych roślin oraz zwiększeniu bazy paszowej.

Poniższa tabela uwidacznia strukturę zasiewów w roku gospodarczym 1963/64¹²⁾.

	Gosp. chłop.		PGR		Ogółem	
	ha	%	ha	%	ha	%
1. Zbożowe ogółem	10.039	59,7	2.518	41,8	12.557	54,8
w tym:						
żyto	4.305	25,7	895	14,8	5.200	22,3
pszenica ozima	845	5,0	571	9,5	1.416	6,3
pszenica jara	1.980	11,8	192	3,2	2.172	9,5
jęczmień	290	1,8	427	7,1	717	3,3
owies	2.400	14,2	410	6,8	2.810	12,7
zboża razem	9.820	58,5	2.495	41,4	12.315	53,7
2. Strączkowe na nasiona	420	2,6	340	5,7	760	3,4
3. Okopowe	3.721	22,1	902	15,0	4.623	20,2
w tym:						
ziemniaki	3.350	20,0	676	11,2	4.026	17,6
buraki cukrowe	271	1,7	156	2,6	427	1,9
4. Przemysłowe	1.231	7,3	356	5,9	1.587	7,0
w tym:						
oleiste	490	2,9	356	5,9	—	—
len	720	4,3	—	—	—	—
5. Pastewne	1.109	6,6	1.370	22,7	2.479	10,9
w tym: wieloletnie	401	2,4	569	9,6	970	4,5
6. Pozostałe uprawy	280	1,7	537	8,9	817	3,7
w tym:						
warzywa	250	1,4	15	0,2	265	—
nawozy zielone	—	—	96	1,6	96	—
Razem:	16.800	100,0	6.023	100,0	22.823	100,0

Dominującą pozycję w strukturze upraw zajmują rośliny zbożowe (54,5%). Wśród zbóż nadal jeszcze przewagę stanowią żyto i owies, które łącznie zajmują ponad 60% powierzchni zajmowanej pod uprawę zbóż. Ponad 20% powierzchni gruntów ornych znajduje się pod uprawą roślin okopowych, z tego 87% zajmują ziemniaki, 9,3% buraki cukrowe oraz 3,7% inne rośliny okopowe.

Trzecią grupą pod względem wielkości zajmowanej powierzchni są rośliny pastewne. Zajmują one 10,9% powierzchni gruntów ornych, wśród nich rośliny motylkowo-wieloletnie stanowią ponad 4,5%. W uprawie roślin przemysłowych niemal całą powierzchnię, która w strukturze upraw w skali powiatu wynosi 7%, zajmują rzepak ozimy i len na włókno.

Warunki glebowe i klimatyczne wskazują na możliwość zwiększenia uprawy pszenicy i jęczmienia jarego. Dotyczy to szczególnie gospodarki chłopskiej, w której zboża te zajmują łącznie zaledwie 6,8% gruntów ornych.

W produkcji roślinnej w ciągu ostatnich dziesięciu lat nastąpiły istotne zmiany. W gospodarce chłopskiej w stosunku do 1958 roku powierzchnia zbóż podstawowych prawie nie uległa zmianie. Zmniejszyła się natomiast o 27% powierzchnia uprawy buraka cukrowego. Równocześnie w tym okresie rolnicy zwiększyli o 270 ha czyli prawie 2,5 raza uprawę lnu. Nastąpił również wzrost uprawy warzyw z 105 ha w 1958 roku do 250 ha w 1964 roku. Niekorzystnym zjawiskiem jest natomiast spadek powierzchni upraw roślin strączkowych na nasiona. Zarówno potrzeby lokalne jak i ogólnokrajowe wskazują na konieczność rozszerzenia w najbliższych latach uprawy tych roślin — szczególnie grochu, łubinu i bobiku.

W Państwowych Gospodarstwach Rolnych zmiany w strukturze zasiewów na przestrzeni ostatnich lat uwidoczniły się w zmniejszeniu udziału zbóż z 48 do 41,8%. Korzystnym zjawiskiem w PGR jest systematyczne zwiększanie uprawy pszenicy ozimej i jęczmienia, przy równoczesnym ograniczaniu uprawy żyta i owsa. W miarę wprowadzania mechanizacji prac polowych i stopniowego przechodzenia na specjalizację produkcji jak również w wyniku zwiększania nawozów, Państwowe Gospodarstwa Rolne przechodzą na coraz szerszą uprawę wysokoopłacalnych roślin przemysłowych. W stosunku do roku 1957, PGR w roku 1963 zwiększyły powierzchnię zasiewów rzepaku o 137 ha. Wydatnie zwiększono też uprawę roślin pastewnych, które obecnie zajmują 22,7% powierzchni gruntów ornych. Zasiewy w roku 1964/65 wykazują niewielkie zmiany w stosunku do zasiewów 1963/64. Na podkreślenie zasługuje wzrost upraw przemysłowych o 0,6%, koniczyzny i lucerny o 1%,

Uliczka w Przemkowie (B. B.)

buraków cukrowych o 0,3%. Systematycznie z roku na rok gospodarstwa rolne powiatu podnoszą plony roślin.

Wzrost plonów w latach 1958—1963 w PGR-ach i gospodarstwach indywidualnych obrazują poniższe dane ¹³⁾:

	Gospodarka chłopska		P G R		
	1958-60	1961-63.	1958-60	1961—63	1965
Zboża	15,5	18,3	13,6	16,6	17,3
Ziemniaki	141,6	161,5	102,0	125,3	150,0
Buraki cukrowe	176,5	225,1	145,4	196,7	225,0
Rzepak	10,6	12,1	8,3	13,3	16,1

Średnio dla rolnictwa całego powiatu plony kształtowały się następująco ¹⁴⁾:

	średnia z lat 1958-1960	średnia z lat 1961-1963	1965
Zboże	15,2	17,4	19,5
Ziemniaki	136,1	157,0	187,9
Buraki cukrowe	174,0	211,2	273,3
Rzepak	11,8	12,2	17,3

Pod względem wielkości plonów z ha, powiat szprotawski należy do przodujących w województwie. Osiągane plony zbóż i ziemniaków stawiają go na czwartym miejscu. W niesprzyjających warunkach roku 1963 — plony rzepaku w powiecie szprotawskim były najwyższe w województwie ¹⁵⁾.

Na szczególne podkreślenie zasługuje szybki wzrost plonów w Państwowych Gospodarstwach Rolnych. Jeśli w roku 1956 średnio plony zbóż w PGR wynosiły 11,3 q z ha, to w latach 1960—1963 wzrosły do 15,2 q i do 17,3 q w 1965 roku. Plony ziemniaków wzrosły z 86,5 q w roku 1956 do 150 q w roku 1965 i analogicznie plony buraka cukrowego z 106 q do 225 q z ha. Państwowe Gospodarstwa Rolne w 1963/64 w stosunku do 1962/63 roku zwiększyły produkcję roślinną o 25 %.

W gospodarce chłopskiej plony zbóż podstawowych wzrosły z 14 q w roku 1954 do 19,9 q w roku 1965 i analogicznie plony ziemniaków z 120 q do 195 q, buraka cukrowego z 160 q do 280 q z ha.

Ten wzrost plonów roślin uprawnych nastąpił przede wszystkim dzięki racjonalnej uprawie i nawożeniu, efektywniejszej walce z chorobami i szkodnikami roślin oraz stosowaniu do siewu kwalifikowanego ziarna siewnego. Zasadniczy wpływ na wzrost kultury rolnej miało też prowadzone od szeregu lat masowe szkolenie zawodowe rolników i zwiększona pomoc inwestycyjna ze strony państwa, szczególnie na meliorację i rozwój mechanizacji.

Zużycie nawozów mineralnych na 1 ha w gospodarce chłopskiej licząc czysty składnik (NPK), wzrosło z 21,2 kg w 1956 roku do 47,8 kg w 1963 i 53,3 kg w roku 1965.

Zabiegami związanymi ze zwalczaniem chorób i szkodników roślin objęto w roku 1964 3500 ha. Jest to 20 % więcej niż w roku 1958. Zwalczaniem chwastów środkami chemicznymi objęto w roku 1963 2500 ha, a w roku 1965 — 3627 ha powierzchni roślin uprawnych, głównie zbóż. Zaznaczyć należy, że do 1958 roku chemiczne zwalczanie chwastów nie było w ogóle stosowane w rolnictwie

powiatu szprotawskiego. Obecnie zabiegi związane ze zwalczaniem chwastów i szkodników środkami chemicznymi są powszechnie stosowane przez każde gospodarstwo rolne w powiecie na równi z takimi podstawowymi pracami, jak podorywka, nawożenie czy bronowanie.

Zgodnie z opracowanym programem nasiennym, poczynwszy od roku 1961 przystąpiono do planowego odnawiania zbóż w gospodarce chłopskiej. W roku 1964 rolnicy odnowili łącznie materiał siewny zbóż na obszarze 2806 ha, co stanowi 29 % powierzchni, w 1965 roku na 33 % powierzchni¹⁷⁾. Tym samym, niemal każde gospodarstwo rolne odnawia obecnie materiał siewny raz na trzy lata. Fakt ten stawia pod tym względem gospodarstwa rolne powiatu szprotawskiego w rzędzie przodujących gospodarstw w województwie i kraju.

Przykład dobrze gospodarujących rolników indywidualnych, jak również PGR, wskazuje na możliwości osiągania znacznie wyższych wyników w rozwoju produkcji roślinnej. Gospodarstwo Szkolne Państwowego Technikum Rolniczego w Szprotawie od szeregu lat uzyskuje wysokie plony zbóż w granicach 33 q z ha, rzepaku 17 q, ziemniaków 230 q i buraków cukrowych 370 q. Osiągnięcie tak wysokich wyników w produkcji roślinnej gospodarstwo zawdzięcza racjonalnej uprawie i pielęgnacji roślin, jak również pełnemu wykorzystaniu gruntów pod uprawę pszenicy i jęczmienia. Podobnie Państwowe Gospodarstwo Rolne w Zimnej Brzeźnicy, posiadające, w porównaniu z wieloma innymi PGR, grunty stosunkowo słabe, osiągnęło już w roku 1963 24 q z ha zbóż, rzepaku również 24 q¹⁸⁾.

W ciągu ostatnich lat dokonano też poważnego kroku naprzód w rozwoju produkcji zwierzęcej. Wzrost ilościowy pogłowia zwierząt gospodarskich w rolnictwie powiatu szprotawskiego obrazują poniższe tabele:

Pogłowia inwentarza w gospodarce indywidualnej
w latach 1955—1965¹⁹⁾

	1955	1965
Bydło ogółem	10.079	13.500
w tym: - krowy	6.709	7.487
trzoda chlewna	11.839	20.024
owce	5.086	3.100
konie	3.177	3.316

**Pogłowie inwentarza w państwowych gospodarstwach rolnych
w latach 1958—1965**

	1958	1965
Bydło ogółem	1.777	4.122
w tym: krowy	818	1.622
trzoda chlewna	1.293	1.596
owce	517	550
konie	422	264

Widać z tego, że PGR cechuje dynamika wzrostu pogłowia bydła, natomiast w gospodarstwach indywidualnych obserwujemy szybki wzrost pogłowia trzody, szczególnie w ostatnich dwóch latach.

Hodowla bydła należy do najbardziej ustabilizowanej gałęzi produkcji zwierzęcej. Nawet w latach krytycznych pod względem produkcji roślinnej, stan pogłowia bydła wzrastał. Kierunek rozwoju hodowli bydła i tendencje stałego wzrostu pogłowia tego gatunku zwierząt, należy uznać jako przejaw trwałego wzrostu intensywności produkcji rolnej. Pod względem obsady bydła na 100 ha użytków rolnych powiat znajduje się na drugim miejscu w województwie po powiecie głogowskim.

W roku 1965 osiągnięto w powiecie obsadę pogłowia średnio na 100 ha użytków rolnych — bydła 57,6 szt. (w tym w gospodarce chłopskiej 59,9 szt., w PGR 52,3 szt.), trzody chlewnej 67 (w tym w gospodarce chłopskiej 76,7 szt.)²⁰. Prowadzone i stale doskonalone przez państwo metody hodowlane doprowadziły do poważnego ujednolicenia pogłowia bydła. W odróżnieniu od pierwszych powojennych lat, kiedy w wyniku napływu rolników z różnych stron kraju, pogłowie bydła odznaczało się różnorodnością ras, przeważnie nisko użytkowych, obecnie przewagę stanowi rasa nizinno-czarno-biała typu mlecznego. Rasa ta dostosowana do miejscowych warunków, odznacza się stosunkowo wysoką wydajnością mleczną. Obok niej występuje w mniejszym nasileniu bydło nizinno-czerwono-białe siementalskie. Począwszy od 1963 roku, przystąpiono do reprodukcji bydła w powiecie drogą sztucznego unasieniania (krzyżówki rasy nizinno-czarno-białej z rasą Cheroles). Sztuki uzyskane z tej krzyżówki odznaczają się szybkim przyrostem i stanowią cenny jakościowo materiał rzeźny.

Po odbudowie zagród chłopskich, obiektów PGR, linii elektrycznych, mostów itp. zniszczonych działaniami wojennymi, państwo cały swój wysiłek skierowało na planowe, zgodne z kierun-

kami polityki rozwoju rolnictwa, inwestowanie w odbudowę, rozbudowę i modernizację urządzeń wodno-melioracyjnych, w budownictwo i mechanizację prac rolnych.

W latach 1956—1960 przeznaczono na rolnictwo w powiecie szprotawskim 35,2 mln złotych nakładów inwestycyjnych (bez FRR). Łącznie otrzymało na cele swego rozwoju 167 mln złotych ²¹⁾. Pozwoliło to zmeliorować około 5 tys. ha użytków rolnych, wybudować łącznie 90 nowych budynków gospodarczych i mieszkalnych w PGR oraz wybudować nowe agronomówki w Niegosławicach, Długich i Siecieborzycach. Zbudowano też nowy magazyn Centrali Nasiennej, a w Gościszowicach uruchomiono pierwszą w powiecie mieszalnię pasz treściwych.

Powierzchnia użytków rolnych zmeliorowanych po 1956 roku wynosi 4.895 ha, w tym łąk i pastwisk 3.014 ha. W wyniku przeprowadzonych melioracji, plony siana z łąk wzrosły średnio w powiecie z 26 q w 1957 roku do 35 q w roku 1965, a na łąkach w pełni zagospodarowanych do 59 q z ha.

Na meliorację użytków rolnych w latach 1961—1964 wydatkowano ponad 21 mln złotych ²²⁾.

Nowoczesne sposoby gospodarowania

Czynnikiem, który dokonał istotnego przełomu we wzroście kultury rolnej, wydajności pracy, przyspieszeniu tempa wzrostu produkcji rolnej jest stale postępujący rozwój mechanizacji pracy. Według stanu na dzień 30.VI.1964 roku rolnictwo powiatu dysponowało poważną liczbą traktorów i innych maszyn. Stan niektórych ważniejszych środków mechanizacji obrazują poniższe dane ²³⁾:

	PGR 1964	Kółka rolnicze 1965	POM i inne państwowe 1965
Traktory	113	132	41
Kombajny zbożowe	10	1	1
Młocarnie	20	72	3
Snopowiązałki	59	110	2
Maszyny do zbioru zielonek	32	—	4
Rozrzutniki wapna	1	1	8
Kopaczki ziemniaków	30	51	3
Apar. trakt. ochrony roślin	19	100	15
Dojarki mechaniczne	5	—	1
Ładowacze ciągnikowe	8	1	3
Przyczepy ciągnikowe	112	120	60
Prosiopodb. i prasy do słomy	14	1	1
Czyszczalnie mech. do zboża	24	2	1
Kolumny parnikowe	1	2	—

XVIII-wieczne kamieniczki w Szprotawie (B. B.)

Pod względem zmechanizowania prac rolnych powiat szprotawski zajmuje czołowe miejsce w województwie. W Państwowych Gospodarstwach Rolnych od dawna takie rodzaje prac jak orka, uprawy przedsiewne, siew, uprawy międzyrzędowe, koszenie traw i zbóż — są w pełni zmechanizowane. Sadzenie ziemniaków zmechanizowane zostało w 70 %, wywóz i rozrzucanie obornika w 50 %, zbiór zboża kombajnami w 16 %, udój mleka w 10 %. Efektem postępu mechanizacji prac polowych i hodowlanych jest poważny wzrost wydajności pracy oraz polepszenie się jakości i terminowości wykonania zadań gospodarczych. Mimo zmniejszenia zatrudnienia robotników rolnych na 100 ha z 14 w 1957 roku do 11 w roku 1964, wzrasta wartość produkcji.

Wprowadzeniem postępu technicznego do gospodarki indywidualnej zajęły się głównie kółka rolnicze. Rozwój tej nowej formy datuje się w powiecie od roku 1957, kiedy to rolnicy zorganizowali 12 kółek rolniczych, a w końcu roku 1962 liczba ich wzrosła do 37, zrzeszając 1250 członków. Obecnie kółka rolnicze istnieją w 40 wsiach i zrzeszają 1600 członków, obejmując swym zasięgiem 42 wsie na 44 istniejące w powiecie ²⁴). Co drugi rolnik jest więc

członkiem tej organizacji. Kółka rolnicze odegrały poważną rolę w aktywizacji społeczno-gospodarczej, są też główną dźwignią w podnoszeniu kultury rolnej i w rozwoju postępu technicznego na wsi szprotawskiej.

Powiat szprotawski w skali wojewódzkiej należy do powiatów o najwyższej koncentracji środków mechanizacji w kółkach rolniczych.

W roku 1963 koncentracją traktorów i maszyn rolniczych objęto kółka rolnicze w gromadach: Długie, Nowa Jabłona, Niegosławice i Małomice, a od stycznia 1964 roku dwie dalsze gromady: Henryków i Przemków. Łącznie w powiecie 72% wsi objętych jest koncentracją. W gromadach koncentrujących znajduje się 73% wartości zakupionego w latach 1959—1964 sprzętu traktorowo-maszynowego. Postęp w dziedzinie mechanizacji rolnictwa indywidualnego w powiecie szprotawskim na przestrzeni lat 1959—1965 obrazuje poniższa tabela ²⁵⁾:

Rok	stan zakupu zestaw. trakt.	wartość na- licz. FRR tys. zł	wart. zakup. FRR trakt. i maszyn bud.	% wykon. FRR
1959	7	1.883	757	40
1960	18	7.060	2.659	58
1961	48	12.296	7.876	64
1962	63	17.532	10.849	62
1963	88	22.768	16.000	70
1964	107	28.004	20.000	71
1965	132	33.627	28.112	83

W 1964 roku ciągniki kółek rolniczych przepracowały ogółem 82,4 tys. godzin. Średnio w roku jeden ciągnik przepracował 845 godzin ²⁶⁾. W 1964 roku ponad 82% przepracowanych przez traktory godzin przypadało na prace polowe i na transport rolniczy.

Obok podstawowego zadania jakim jest rozwój mechanizacji prac w gospodarce chłopskiej, kółka rolnicze prowadzą szereg różnorodnych form działalności. Na gruntach przejętych z PFZ wyprodukowały one w roku 1963 zbóż i innych produktów rolnych o łącznej wartości 900 tys. złotych. W tym samym roku zarządy kółek sprowadziły dla wsi ponad 820 ton nawozów sztucznych i 100 ton wapna nawozowego. Poważny jest również ich udział w upowszechnianiu doświadczeń i szkoleniu zawodowym rolników. W jednym tylko 1964 roku zorganizowano ponad 430 doświadczeń i poletek demonstracyjnych, 5 pokazów racjonalnego tuczu trzody i wychowu prosiąt.

Powiatowy Związek Kółek Rolniczych wspólnie z Wydziałem Rolnictwa PPRN prowadzi od szeregu lat masowe szkolenie rolników. W kampanii jesienno-zimowej 1964—1965 przeprowadzono ogółem 280 zajęć szkoleniowych na takie tematy jak uprawa roli, pielęgnacja łąk, ochrona roślin, żywienie zwierząt gospodarskich itp. W Długich, Przecławiu, Niegosławicach, Nowej Jabłonie, Mycielinie i Borowie uruchomiono trzyzimowe wieczorowe szkolenie kursowe. Szkoleniem objęto również młodzież wiejską. W 28 zespołach Przystosowania Rolniczego w 1964 roku uczestniczyło 221 dziewcząt i chłopców.

Na terenie wsi pracują również 34 Koła Gospodyń Wiejskich, zrzeszające 931 kobiet. W zorganizowanych przez KGW w roku 1964 sekcjach konkursowych wychowu drobiu, trzody chlewnej i bydła, uprawy lnu brało udział 314 zespołów. Koła zorganizowały też 4 dziecińce, do których uczęszczało 113 dzieci. Ponadto KGW przeprowadziły 2 kursy racjonalnego żywienia rodziny, które objęły 80 kobiet, 5 kursów kroju i szycia dla 185 kobiet, 2 szkoły zdrowia z udziałem 90 kobiet²⁷⁾.

Drugą co do społecznego znaczenia organizacją samorządu chłopskiego na wsi są spółki wodne. Powiatowy Związek Spółek Wodnych zrzesza 26 spółek wodnych, które zrzeszają 3.275 członków i obejmują 22.788 ha gruntów zmeliorowanych²⁸⁾. Obecnie spółki wodne niemal całkowicie skupiają w swych rękach zadania związane z konserwacją urządzeń wodnych, są też organizatorami wielu poczynąń inwestycyjnych o charakterze ogólnowiejskim w dziedzinie melioracji i zagospodarowania użytków rolnych.

Usługi dla rolnictwa

Działalność na rzecz rolnictwa prowadzi na terenie powiatu szereg instytucji państwowych i spółdzielczych. Działalność tych instytucji posiada niezmiernie ważne znaczenie dla rozwoju całego rolnictwa w powiecie.

Państwowy Ośrodek Maszynowy w Szprotawie prowadzi od roku 1951 remonty ciągników i innych maszyn rolniczych. Do 1957 roku POM prowadził działalność usługową na rzecz spółdzielni produkcyjnych. W roku 1964 wartość usług POM-u za naprawę ciągników wzrosła do 2 mln złotych. Poza tym POM posiada brygadę, która przeprowadza zabiegi w zakresie ochrony roślin, wapnowania gleb i rozlewu wody amoniakalnej w gospodarstwach chłopskich i PGR. Specjalistyczna brygada robót wodno-montażowych wykonuje usługi dla wsi w zakresie instalacji urządzeń wodno-kanalizacyjnych. Filia POM w Niegosławicach prowadzi

usługi techniczne na rzecz okolicznych Kółek Rolniczych. W budowie znajduje się filia POM w Borowinie.

Z dniem 1 stycznia 1965 roku zostało powołane do życia nowe przedsiębiorstwo. Jest to Powiatowa Stacja Chemizacji Rolnictwa. Przedsiębiorstwo ma za zadanie wykonywanie usług w zakresie ochrony roślin, wapnowania gleb i rozlewu wody amoniakalnej i dysponuje bogatym asortymentem nowoczesnych maszyn i środków transportowych.

Kształcenie kadr fachowych dla rolnictwa prowadzą: Państwowe Technikum Rolnicze oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa w Szprotawie. Państwowe Technikum Rolnicze w czasie swego istnienia wykształciło ogółem 504 agrotechników. Część z nich pracuje w tut. powiecie na stanowiskach agronomów gromadzkich, w wydziale rolnictwa PPRN i innych instytucjach związanych z rolnictwem. Zasadnicza Szkoła Zawodowa kształci fachowców w specjalności mechanika maszyn rolniczych dla potrzeb kółek rolniczych i PGR.

W Szprotawie, Przemkowie, Niegosławicach i Małomicach działają od pierwszych lat po wyzwoleniu Gminne Spółdzielnie Samopomoc Chłopska. Szprotawska spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu, zrzeszająca w swych szeregach 4.262 członków²⁹), obejmuje działalnością handlowo-usługową wszystkie wsie w powiecie. Spółdzielnie GS zaopatrują ludność wiejską we wszystkie artykuły spożywcze i przemysłowe, nasiona, pasze treściwe, materiały hodowlane, nawozy sztuczne itp., a poprzez stałe punkty skupu w Lesznie Górnym, Małomicach, Szprotawie, Borowinie, Niegosławicach i Przemkowie prowadzą skup zboża, roślin oleistych, ziemniaków, zwierząt rzeźnych. Prowadzą również kontraktację wielu produktów roślinnych, dostarczając rolnikom niezbędnych środków, np. nawozów mineralnych, nasion kwalifikowanych itp. Gwarantują jednocześnie rolnikowi odbiór zakontraktowanych nadwyżek po ustalonych w umowie cenach.

Od 1963 roku Gminne Spółdzielnie przystąpiły do kontraktacji pszenicy oraz wymiany zbóż na mieszanki wysokowartościowych pasz treściwych. Obecnie obok dalszego doskonalenia handlu — działalność Gminnych Spółdzielni zmierzać będzie do rozwoju usług typu produkcyjnego na rzecz rolnictwa. Od roku 1963 przy GS w Niegosławicach istnieje brygada rozsiewu wapna nawozowego. Gminna Spółdzielnia w Szprotawie w najbliższym okresie zorganizuje brygadę budowlaną, która będzie świadczyła usługi w postaci remontów budowlanych. Poza tym GS-y uruchomią w ciągu najbliższych pięciu lat szereg warsztatów naprawy sprzętu gospodarstwa domowego, odpowiednią ilość łaźni, zakładów fry-

zjerskich i innych punktów usługowych. W 1966 roku w Szprotawie przystąpi się do budowy Wiejskiego Domu Towarowego. Wybudowane przez RZGS w 1963 roku w Szprotawie kosztem 1.100 tys. złotych magazyny handlowe zaopatrują kółka rolnicze i poszczególne rolników w traktory, maszyny, nawozy i części zamienne do maszyn oraz narzędzia rolnicze. Na podkreślenie zasługuje coraz większy udział GS w organizowaniu kursów gotowania i szycia. Pracujący przy GS agronomowie — tzw. organizatorzy produkcji rolnej — udzielają bezpośrednio porad i pomocy fachowej rolnikom.

Skup mleka prowadzi Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Szprotawie. Posiada ona na terenie wsi w powiecie ogółem 43 stałe zlewnie mleka. W 1964 roku OSM skupiła 5.840 tys. litrów mleka³¹⁾. Służba zootechniczna OSM prowadzi dla rolników — dostawców mleka stałe poradnictwo żywienia bydła. W roku 1964 Spółdzielnia Mleczarska przystąpiła do budowy silosów dla potrzeb indywidualnych gospodarstw rolnych. Spółdzielnia dostarcza swym dostawcom na dogodnych warunkach kredytowych wysokowartościowe mieszanki pasz treściwych, zaopatruje ich również w środki wzbogacające pasze i w nasiona roślin pastewnych.

Obsługę kredytowo-finansową na rzecz rolnictwa prowadzi Powiatowy Oddział Banku Rolnego oraz działające od 1957 roku na terenie powiatu dwie Spółdzielnie Oszczędnościowo-Pożyczkowe w Szprotawie i Przemkowie, zrzeszające obecnie 5.126 członków³¹⁾. Celem usprawnienia obsługi kredytowej ludności, SOP uruchomiła filię w Niegosławicach.

Podstawowe wskaźniki planu dla rolnictwa na lata 1966—1970³²⁾.

Najbliższe lata przyniosą niewątpliwie dalszy rozwój rolnictwa w powiecie szprotawskim. Na rzecz dalszego rozwoju produkcji rolnej będzie działać szereg sprzyjających czynników i środków. Obok zwiększonych nakładów inwestycyjnych, dostaw maszyn, nawozów mineralnych i innych artykułów przemysłowych, o dalszym szybkim tempie rozwoju rolnictwa będzie decydowało osobiste zaangażowanie społeczno-produkcyjne ludności zatrudnionej w rolnictwie.

Plan na lata 1966—1970 nie przewiduje zwiększenia użytków rolnych. Zwiększenie produkcji globalnej zarówno roślinnej jak i zwierzęcej będzie dokonywane drogą zwiększenia plonów roślin, zwiększenia obsady zwierząt na 100 ha oraz zwiększenia wydajności jednostkowej zwierząt.

Struktura zasiewów roślin w stosunku do istniejących ulegnie nieznacznym tylko zmianom. Do głównych zadań należeć będzie osiągnięcie możliwie najwyższych globalnych zbiorów zbóż.

W roku 1970 zakłada się osiągnięcie w powiecie plonów z ha zbóż podstawowych — 22,4 q, ziemniaków — 183 q, buraków cukrowych — 278 q.

Przewidywany wzrost pogłowia zwierząt:

	1960	1965	1970
Bydło	14.181	17.660	19.520
w tym: krowy	8.749	9.220	9.500
trzoda chlewna	17.807	21.560	22.560
owce	4.685	3.650	3.900
konie	3.966	3.580	3.376

Ilość zwierząt na 10 ha użytków rolnych osiągnie: bydła — 63,6 szt., trzody chlewnej — 73,5 szt., koni — 11 sztuk.

Zużycie czystego składnika nawozów mineralnych azotu, fosforu i potasu wyniesie 130—160 kg na 1 ha użytków rolnych.

Nakłady inwestycyjne ze środków państwa na rolnictwo (bez środków FRR) wyniosą w latach 1966—1970 — 159,5 mln złotych (99,8 mln złotych w latach 1961—65).

Najwięcej przeznaczy się na rozwój Państwowych Gospodarstw Rolnych — 97 mln złotych. Sumę tą przewiduje się wydatkować głównie na budownictwo mieszkaniowe i gospodarcze, na rozwój mechanizacji i melioracji.

PRZYPISY

1. Rocznik statystyczny województwa zielonogórskiego 1963—1964, Zielona Góra, 1965, s. 84.
2. Jak wyżej.
3. Wg materiałów Powiatowego Biura Geodezji w Szprotawie.
4. Jak wyżej.
5. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim, Zielona Góra, 1962 s. 74.
6. Jak wyżej, s. 76.
7. Sprawozdanie Pełnomocnika Akcji Siewnej, z czerwca 1946 roku, Składnica Akt PPRN w Szprotawie.
8. Tamże, sprawozdanie z dnia 15.VI.1947 roku.
9. Pozostało jeszcze tylko 640 ha odlogów. Powiat szprotawski miał wówczas znacznie większą powierzchnię niż obecnie — 73.010 ha.
10. H. Szczegóła, Początki władzy ludowej..., s. 74.
11. Sprawozdanie Pełnomocnika Akcji Siewnej z 5.IV.1947 roku, Składnica Akt PPRN w Szprotawie.
12. Materiały Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa PPRN w Szprotawie.
13. Szacunek Państwowej Inspekcji Pionów przy PPRN w Szprotawie.
14. Tamże.
15. Rocznik statystyczny województwa zielonogórskiego 1963—1964, s. 91—92.
16. Szacunek Państwowej Inspekcji Pionów przy PPRN w Szprotawie.
17. Materiały Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa PPRN w Szprotawie.
18. Sprawozdanie roczne PGR Zimna Brzeźnica za rok 1963—1964, Materiały Inspektoratu PGR w Szprotawie.
19. Spisy czerwcowe poprawione z lat 1965, 1958, 1955, Materiały Rolnictwa i Leśnictwa PPRN w Szprotawie.
20. Tamże.
21. Sprawozdanie statystyczne Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa PPRN w Szprotawie.
22. Program Wyborczy PK FJN w Szprotawie. Szprotawa, 1965, s. 5.
23. Bilans PZKR na dzień 31. XII. 1965, Sprawozdanie Inspektoratu PGR czerwiec 1965. Sprawozdanie POM na 31.XII.1965. Materiały KP PZPR w Szprotawie.
24. Sprawozdanie PZKR na dzień 31. XII. 1965.
25. Bilans PZKR na dzień 31. XII. 1965.
26. Tamże
27. Tamże
28. Sprawozdanie Pow. Związku Spółek Wodnych za 1964 rok.
29. Sprawozdanie Gminnych Spółdzielni powiatu szprotawskiego za 1964 rok.
30. Sprawozdanie Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej w Szprotawie.
31. Sprawozdanie Banku Spółdzielczego w Szprotawie na dzień 31. XII. 1964 rok.
32. Uchwała XII Konferencji Powiatowej PZPR w Szprotawie. Program Wyborczy PK FJN w Szprotawie, Szprotawa, 1965.

OŚWIATA I KULTURA

1945 — 1965

Życie oświatowe i szkolnictwo

Po objęciu w połowie 1945 roku powiatu szprotawskiego przez władze polskie, oświata i kultura należały do tych dziedzin życia społecznego, których odbudowa i przystosowanie do nowych warunków napotykały na największe trudności. Zniszczenia wojenne dotkliwie dały się we znaki również ośrodkom życia oświatowego i kulturalnego. Całkowitemu zniszczeniu uległy budynki szkolne w Jędrzychówku, Piotrowicach, Chichach i Wiechlicach. Pozostałe budynki szkolne zostały zdewastowane w granicach 20 — 40 proc.¹⁾. Dodatkową trudnością w organizowaniu tych placówek był brak odpowiednio przygotowanej kadry i ogromna jej płynność, szczególnie w pierwszych latach powojennych. Działalność oświatowo-kulturalna rozwijała się zatem w ścisłym związku ze stopniowym zaludnianiem powiatu, z jego zagospodarowaniem i odbudową.

Jednym z pierwszych ogniw organizacji życia społecznego w powiecie szprotawskim, było szkolnictwo podstawowe. Pierwsze szkoły uruchomiono we wrześniu 1945 roku w Szprotawie i Przemkowie²⁾. W okresie od września do grudnia 1945 roku otwarto w powiecie dalsze szkoły, m. in. w Niegosławicach, Bobrowinie, Zimnej Brzeźnicy i Przecławiu³⁾.

W miarę napływu ludności polskiej (jesienią 1945 roku zaczęły już przybywać zorganizowane transporty repatriantów), zachodziła konieczność rozbudowy istniejącej sieci szkolnej. Na przeszkodzie stał jednakże brak nauczycieli. Jeśli w samej Szprotawie pod koniec 1945 roku nie było większych kłopotów z obsadą kadry nauczycielskiej oraz realizacją programu nauczania, to na terenie wiejskim szkolnictwo napotykało na ogromne trudności. Jeszcze w listopadzie 1946 roku poza szkołą pozostawało w powiecie 443 dzieci, z tej liczby 194 w gminie Przemków oraz 169 w gminie Borowina⁴). Niski był także stan organizacyjny szkół — większość stanowiły w owym czasie szkoły o 1 lub 2 klasach. Poza Szprotawą, Przemkowem i Niegosławicami, posiadającymi stosunkowo dogodnie połączenie kolejowe, gdzie w latach 1946 — 1947 skupiło się najwięcej nauczycieli, w pozostałych szkołach pracował tylko jeden nauczyciel. Zdarzały się często wypadki, że jeden nauczyciel uczył i kierował jednocześnie szkołami w dwóch miejscowościach.

Główny wysiłek władz oświatowych skierowany został więc na możliwie pełną realizację obowiązku szkolnego. Mimo, że w roku szkolnym 1947/1948 sprawa ta uległa poprawie, to jednak powszechność nauczania wyglądała różnie w poszczególnych gminach. Mimo, że w tym roku objęto nauczaniem w powiecie 2.842 uczniów, poza szkołą pozostawało nadal 150 dzieci, w tej liczbie 87 w gminie Małomice⁵). Zasadniczy okres reorganizacji szkolnictwa na terenie powiatu trwał 4 lata. Wraz z rozwojem osadnictwa powstawały dalsze nowe szkoły, wzrosła również liczba uczniów. Młodzież ta początkowo uczyła się w klasach niższych, odrabiając zaległości z okresu okupacji hitlerowskiej. W roku szkolnym 1948/49 pracowało w powiecie 30 szkół podstawowych, połowę stanowiły jednak nadal szkoły o 1 nauczycielu. Szkół, w których uczyło 4 nauczycieli było zaledwie 5 i one jedynie realizowały pełny program w zakresie siedmiu klas. W szkołach tych znajdowało się wówczas tylko 46 procent wszystkich uczniów⁶).

Na uwagę zasługuje zorganizowanie w Przemkowie i Niegosławicach szkół ośmioklasowych. Szkoła w Niegosławicach skupiała młodzież z terenu całej gminy i prowadziła bursę szkolną⁷). Szkoły te czynne były tylko do 1948 roku. Rozwiązane zostały w związku ze zmianami ustrojowymi szkolnictwa, dotyczącymi wprowadzenia siedmioklasowej szkoły podstawowej oraz czteroklasowego liceum ogólnokształcącego o jednolitym programie nauczania. Ponadto utworzone zostały w całym kraju 11-letnie szkoły ogólnokształcące⁸).

Rozwój szkolnictwa podstawowego w powiecie w latach 1945 — 1948 przedstawiał się następująco⁹⁾:

Data	Ilość szkół	Liczba nauczycieli
31. XII. 1945	8	17
30. VI. 1946	15	35
30. VI. 1947	23	62
30. VI. 1948	30	64

W roku szkolnym 1947/48 pracowało: w Niegosławicach 21 nauczycieli, w Szprotawie 18, Przemkowie 13 i Lesznie Górnym tylko 1¹⁰⁾.

Praca nauczycieli w pierwszym okresie po wyzwoleniu była niezwykle trudna. Obejmowali oni zdewastowane budynki szkolne, brakowało podręczników i innych pomocy szkolnych.

„...Nielatwo było pracować w szkole w tym okresie. Sprzęt szkolny trzeba było na własnych barkach znosić do zdewastowanych izb lekcyjnych. Samemu być majstrem od wielu napraw. Dzięki jednak ofiarnemu wysiłkowi coraz więcej dzieci mogło przystąpić do nauki...”¹¹⁾

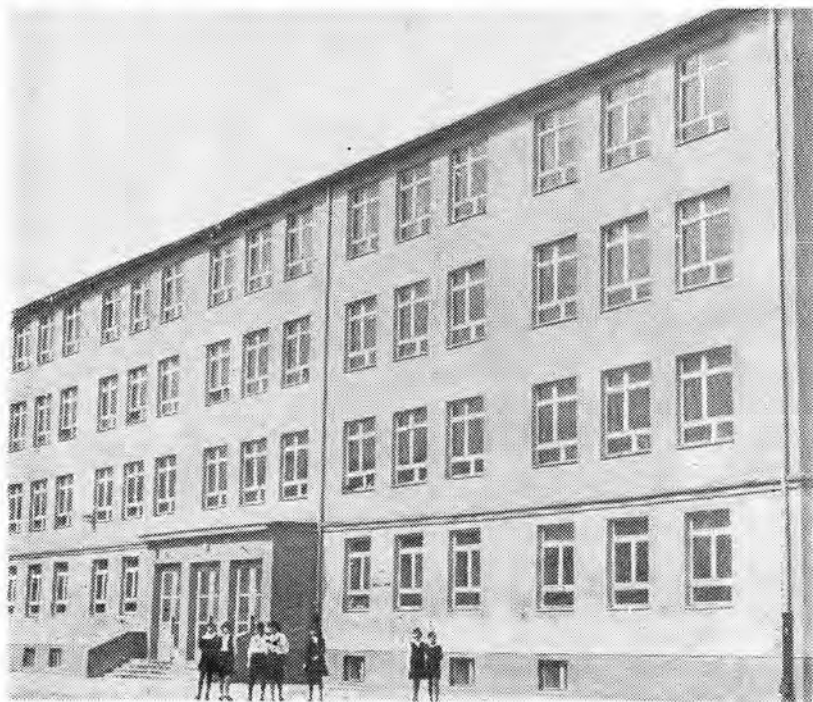
Spośród nauczycieli — organizatorów szkolnictwa w powiecie wymienić należy m. in. Leonardę i Zygmunta Walkowiaków, Henryka Kabzę, Kunegundę Kochmańską i Stanisława Syryckiego. Oto fragment wspomnień Zygmunta Walkowiaka z początków swej pracy:

„...W sierpniu przyjechał inspektor szkolny Antoni Zychowicz. Przyjechało kilku nauczycieli, wśród nich m. in. Kunegunda Kochmańska, Stanisław Syrycki i inni. Powierzono mi organizację pierwszej szkoły w powiecie. Mieściła się ona początkowo w budynku przy Placu Ewangelickim nr 1, a dopiero zimą została przeniesiona do gmachu dzisiejszej szkoły 11-letniej. Naukę rozpoczęliśmy we wrześniu. Była to dość trudna praca. Liczba dzieci stale wzrastała, nie było też żadnych podręczników ani druków szkolnych. We wrześniu byliśmy także w Przemkowie na uroczystości otwarcia tamtejszej szkoły, którą organizował kol. Henryk Kabza, jej pierwszy kierownik oraz burmistrz Przemkowa Franciszek Połomski¹²⁾.”

Rozwój szkolnictwa podstawowego w powiecie szprotawskim w latach następnych, a szczególnie w okresie ostatnich 5 lat, zmierzał głównie do objęcia wszystkich dzieci nauczaniem w peł-

nej szkole siedmioklasowej i do podniesienia poziomu organizacyjnego szkół. Wymagało to dalszej rozbudowy sieci szkolnej, zwłaszcza sieci szkół wiejskich. Problem ten został rozwiązany poprzez reorganizację oraz tworzenie nowych szkół we wszystkich większych skupiskach ludności wiejskiej powiatu. W latach 1949 — 1965 wzrosła na wsi głównie liczba szkół pełnych siedmioklasowych — z 2 w roku szkolnym 1949/50 do 21 w roku szkolnym 1964/65.

Związany ze zwiększeniem się liczby dzieci w poszczególnych obwodach szkolnych wzrost stopnia organizacyjnego szkół zapewnił w coraz pełniejszym stopniu możliwość ukończenia szkoły podstawowej w miejscu zamieszkania ucznia. W roku szkolnym 1960/61 do szkół pełnych siedmioklasowych uczęszczało 90,5 procent uczniów, natomiast w roku 1965 odsetek ten podniósł się do 93 proc.¹³⁾.

Szkola Podstawowa im. Władysława Eroniewskiego w Szprotawie (Cz. Ł.)

**Organizacja sieci szkolnej powiatu szprotawskiego
w latach 1949—1965¹⁴⁾**

Rok szkolny	Liczba szkół podstawowych			Liczba szkół 7-klasowych			Liczba uczniów				Liczba nauczycieli		
	ogółem	nżej zorg.	wyżej zorg.	ogółem	miasto	wieś	ogółem	miasto	wieś	w tym szkół 7-klas.	ogółem	miasto	wieś
1949/50	30	25	5	5	3	2	2.943	965	1.978	1.370	65	18	47
1952/53	31	25	7	14	3	11	2.890	685	2.205	2.051	90	17	73
1954/55	31	13	18	18	3	15	3.570	900	2.670	2.865	119	24	95
1957/58	36	14	22	24	5	19	5.210	1.976	3.234	4.654	160	47	113
1959/60	44	17	27	26	8	18	6.473	3.078	3.401	5.464	189	77	112
1962/63	44	14	30	29	8	21	7.253	3.568	3.685	6.534	206	92	114
1964/65	44	14	30	29	8	21	7.496	3.790	3.706	6.797	221	96	125

Jak wynika z przytoczonego zestawienia, szkoły pełne siedmioklasowe, osiągnęły w roku szkolnym 1964/65 66 procent ogólnej liczby szkół podstawowych, a liczba uczniów stanowiła 91 procent ogólnej liczby młodzieży szkół podstawowych.

Wraz z rozwojem organizacyjnym szkolnictwa podstawowego wyraźnej poprawie uległy również wyniki pracy dydaktyczno-wychowawczej. Systematycznie wzrastał odsetek uczniów kończących szkołę podstawową, natomiast malała ilość uczniów opuszczających mury szkolne przed ukończeniem klasy VII. Jeśli w roku szkolnym 1960/61 klasę VII ukończyło 646 uczniów, to w roku 1964/65 liczba ta podniosła się do 947. Z roku na rok maleje również odsetek uczniów niepromowanych do następnej klasy: w roku szkolnym 1960/61 wynosił on 7 procent, w roku 1963/64 spadł do 5,7 proc.

Rozwój szkolnictwa podstawowego pociągnął za sobą konieczność budowy nowych szkół. W latach 1953 — 1965 wybudowano 7 nowych szkół: w Chichach, Przemkowie, Piotrowicach, Bukowicy, Zimnej Brzeźnicy, Suchej Dolnej i Wysokiej. W efekcie tego ilość izb lekcyjnych wzrosła ogółem z 85 w 1953 roku do 169 w 1965 roku, w tym w szkołach wiejskich, odpowiednio — z 68 do 108. Ponadto w roku szkolnym 1965/66 oddano do użytku dwie nowe szkoły w Szprotawie i Przemkowie o łącznej liczbie 22 izb lekcyjnych.

Duży wysiłek w swej pracy skierowało kierownictwo szkół i pracownicy nadzoru pedagogicznego na sprawę remontów oraz zaopatrzenia szkół w pomoce naukowe i sprzęt. W okresie ostatnich 5 lat przeprowadzono kapitalne remonty 16 budynków szkolnych kosztem 4 milionów złotych. Odbudowano i oddano do użytku na mieszkania dla nauczycieli budynki mieszkalne w Przemkowie, Jakubowie i Dzikowicach. Szkoły podstawowe otrzymały w latach 1961 — 1965 łącznie 7 gabinetów fizyko-chemicznych, 2 gabinety biologiczne oraz 20 pracowni do zajęć praktyczno-technicznych, wyposażonych w niezbędny sprzęt. Oprócz tego zorganizowano 19 klasopracowni fizyko-chemicznych i zajęć praktyczno-technicznych¹⁵). Większość szkół urządziła w tym okresie boiska szkolne lub place do gier sportowych, zakupując jednocześnie niezbędny sprzęt sportowy. W szeregu wypadków prace przy budowie boisk szkolnych wykonywała młodzież w ramach prac użytecznych dla własnej szkoły.

Na szczególną uwagę zasługuje udział społeczeństwa powiatu szprotawskiego w świadczeniach na Społeczny Fundusz Budowy Szkół. W latach 1958 — 1965 zebrano na ten cel ponad 7 mln złotych, tj. 104,2 proc. w stosunku do sumy planowanej¹⁶).

W okresie intensywnego przyrostu liczby dzieci w wieku szkolnym doszło na terenie powiatu do nadmiernego zagęszczenia izb lekcyjnych. Liczba uczniów przypadających na 1 izbę lekcyjną w latach 1960 — 1965 kształtowała się następująco¹⁷⁾:

Rok	Liczba uczniów na jedną izbę lekcyjną		
	ogółem	miasto	wieś
1959/60	45,2	55,0	34,4
1960/61	44,0	51,1	36,0
1961/62	43,0	52,0	33,9
1963/64	48,5	53,0	44,8
1964/65	49,6	63,7	40,5

W roku szkolnym 1965/66 w szkołach podstawowych miejskich w jednej izbie uczyło się 1,45 oddziału, a na 1 izbę lekcyjną przypadało ponad 51 uczniów. W szkołach wiejskich zagęszczenie oddziałów na izbę wynosiło 1,69, zaś średnia liczba uczniów przypadających na 1 izbę — 33. Przewiduje się, że poprawa nastąpi w latach przyszłych w wyniku spadku przyrostu naturalnego ludności w powiecie oraz budowy nowych szkół.

W planie inwestycyjnym na lata 1966—1970 przewiduje się oddanie do użytku 5 szkół podstawowych w:

- Małomicach o 12 izbach w 1966 roku
- Lesznie Górnym o 6 izbach w 1966 roku
- Siecieborzycach o 5 izbach w 1968 roku
- Gościszowicach o 5 izbach w 1968 roku
- Dzikowicach o 5 izbach (w tym 2 izby w czynie społecznym) w 1970 roku.

Przewidziana jest także rozbudowa szkół w czynie społecznym w Witkowie, Borowinie, Mycielinie, Przecławiu, Ostaszowie i Jędrzychówku — dająca łącznie 23 izby lekcyjne¹⁸⁾.

Plan rozwoju szkolnictwa podstawowego w powiecie szprotawskim w latach 1966—1970¹⁹⁾.

Rok szkolny	Liczba szkół podst.		Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
	ogółem	szkół 8-klas.		
1966/67	45	20	8.424	256
1970/71	45	28	7.490	255

Równocześnie niemal z pracą nad odbudową szkół podstawowych, przystąpiono po wyzwoleniu do organizowania w powiecie szkolnictwa średniego, ogólnokształcącego i zawodowego. Już pod koniec 1945 roku powstała myśl zorganizowania w Szprotawie średniej szkoły ogólnokształcącej.

„...Z inicjatywy aktywu społecznego — czytamy w kronice szkolnej — Inspektora Oświaty ob. Antoniego Zychowicza, sekretarza Komitetu Powiatowego PPR tow. Józefa Bendkowskiego i dorastającej młodzieży ob. ob. Henryka Kazubskiego, Klemensa Habicha, Danuty Chrzanówny, Lidii Kazubskiej i innych, rodzi się myśl zorganizowania w mieście średniej szkoły ogólnokształcącej. Przeprowadzona zbiórka pieniężna daje kilkudziesięciotysięczny fundusz, tak bardzo potrzebny na pierwsze zapotrzebowanie. W ten sposób zawiązuje się Gimnazjum Ogólnokształcące. Ma ono charakter prywatny. Nieco później... powstają zręby Państwowego Gimnazjum Ogólnokształcącego. Naukę rozpoczęto w początkach stycznia 1946 roku. Organizatorem i pierwszym dyrektorem był kol. Zychowicz...”²⁰⁾

Gimnazjum rozpoczęło pracę w bardzo trudnych warunkach. Brakowało sprzętu, pomocy naukowych, podręczników oraz odpowiednio przygotowanej kadry nauczycielskiej. Z początkiem stycznia 1946 roku rozpoczęły zajęcia klasy gimnazjalne I i II. W następnym roku szkolnym 1946/47, w związku z dalszym napływem ludności, liczba oddziałów wzrosła do czterech (klasy I — IV) a ilość młodzieży do 138²¹⁾.

Dużym wydarzeniem w życiu szkoły był pierwszy egzamin dojrzałości. W roku szkolnym 1949/50 do matury przystąpiło 23 abiturientów, a egzamin złożyło 18. Dalszym etapem w rozwoju szkoły było powstanie w roku szkolnym 1950/51 załączków internatu, którym opiekowało się Towarzystwo Burs i Stypendiów. Początkowo internat prowadzili sami uczniowie z własnych funduszy²²⁾.

W trudnych warunkach rozpoczęło również pracę Państwowe Technikum Rolnicze. Pod koniec 1946 roku powstała w Szprotawie Państwowa Szkoła Przysposobienia Rolniczego, do której uczęszczało początkowo 30 uczniów²³⁾. Szkoła nie posiadała własnych pomieszczeń ani własnych nauczycieli. Mieściła się w ówczesnym gmachu gimnazjalnym przy Placu Ewangelickim, a zajęcia prowadzili w niej głównie pracownicy Związku Samopomocy Chłopskiej.

Sytuacja zmieniła się dopiero pod koniec 1947 roku. Na cele oświaty rolniczej przejęto ośrodek przy ulicy Kolejowej nr 8 (obecnie zabudowania gospodarstwa szkolnego), gdzie już w kwietniu

Władysław Broniewski po spotkaniu autorskim w Szprotawie (Arch.)

1948 roku rozpoczęto naukę w pomieszczeniach przystosowanych do celów szkolnych przez młodzież i nauczycieli.

Dzięki staraniom władz powiatowych, szczególnie Komitetu Powiatowego PPR i Powiatowej Rady Narodowej, zarządzeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 3 lipca 1948 roku utworzone zostało w Szprotawie Państwowe Liceum Rolnicze, realizujące program trzyletniego gimnazjum rolniczego²⁴). O początkach pracy szkoły wspomina jej pierwszy dyrektor Adolf Raczuń:

„...Komitet Powiatowy PPR podsunął mi myśl uruchomienia w Szprotawie średniej szkoły rolniczej. Rozpoczęliśmy w tym kierunku starania i wkrótce odniosły one pożądaný skutek. Departament Oświaty Rolniczej Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych wyraził zgodę na otwarcie gimnazjum rolniczego, zastrzegając się, iż pomocy finansowej nie udzieli z uwagi na pilniejsze potrzeby. Wiadomość o tym... wywołała zrozumiałą radość uczniów²⁵).”

Jeszcze w 1948 roku powołano społeczny Komitet Budowy Liceum Rolniczego, który wydał specjalne cegiełki na sumę 2 mln

złotych. Otrzymane w ten sposób środki finansowe pozwoliły na adaptację i przystosowanie do potrzeb szkoły czterech budynków przy ulicy Karola Marksa i Kolejowej. Od 1949 roku szkoła zaczęła realizować program czteroletniego liceum²⁶⁾.

Na rok szkolny 1952/53 przypada powstanie Zasadniczej Szkoły Odlewniczej w Małomicach, prowadzącej dwa ciągi odlewnicze i jeden ciąg modelarzy klas I—III oraz po jednej klasie II tej specjalności. Szkoła ta, z uwagi na trudne warunki lokalowe, została w roku szkolnym 1956/57 przeniesiona do Szprotawy. Obok specjalności odlewniczej i modelarskiej wprowadzono tu kierunek ślusarski i w związku z tym przemianowano ją na Zasadniczą Szkołę Zawodową²⁷⁾.

Rzeczony rozwój szkolnictwa średniego ogólnokształcącego i zawodowego w powiecie do roku 1960 charakteryzuje pewna stabilizacja, w związku z wchodzeniem w wiek szkoły średniej stosunkowo małej liczby młodzieży (słabe liczebnie roczniki wojenne), natomiast po roku 1960 szybki i dynamiczny wzrost.

Rozwój szkolnictwa średniego ogólnokształcącego i zawodowego w latach 1959 — 1964²⁸⁾

Rok szkolny	Uczniowie	Nauczyciele	Absolwenci
1959/60	431	36	99
1960/61	477	39	77
1961/62	616	39	63
1962/63	731	42	69
1963/64	998	53	156
1964/65	1.157	62	169

W roku szkolnym 1965/66 w szkołach średnich pobierało naukę 1.283 uczniów. Dużym udogodnieniem dla młodzieży są internaty, z których korzystało w tym czasie 356 uczniów.

Podobnie jak w szkolnictwie podstawowym również i w szkołach średnich promocje i sprawność kształcenia wykazują tendencje wzrostowe. Liceum Ogólnokształcące podniosło promocję z 68,0 proc. w roku szkolnym 1961/62 do 90,4 proc. w roku szkolnym 1964/65. W Państwowym Technikum Rolniczym w tym samym okresie promocje wzrosły z 88,9 do 90,7 procent, w Zasadniczej Szkole Zawodowej odpowiednio z 86,9 do 90,6 proc.

W szkołach średnich z roku na rok wzrasta też liczba absolwentów. Jeśli w roku szkolnym 1959/60 mieliśmy 99 absolwentów, to w roku 1964/65 liczba ta wzrosła do 169. Spośród absolwentów Liceum Ogólnokształcącego przeciętnie 45 proc. kieruje się na wyższe uczelnie, z tego średnio 70 — 75 proc. złożyło egzaminy i pod-

jęło studia. W roku szkolnym 1963/64 przyjętych zostało na wyższe uczelnie 77 proc. absolwentów Liceum, co dało szkole pierwsze miejsce w województwie w pionie liceów ogólnokształcących. Absolwenci Technikum Rolniczego zatrudniani są w większości w produkcji rolnej, oprócz tego 15—20 proc. kieruje się na studia wyższe. Ogółem do roku szkolnego 1964/65 liczba absolwentów Liceum Ogólnokształcącego wynosi 382, Państwowego Technikum Rolniczego 220 oraz Zasadniczej Szkoły Zawodowej — 557²⁹).

Dalszy rozwój szkolnictwa średniego, szczególnie zawodowego przypadnie w latach planu 5-letniego 1966—1970, który przewiduje m. in. zorganizowanie w Szprotawie nowej szkoły średniej — Technikum Mechanicznego.

Dorobkiem minionego dwudziestolecia jest także rozbudowana w powiecie szprotawskim sieć przedszkoli. Rozwój sieci przedszkoli w latach 1959—1965 obrazuje poniższa tabela ³⁰):

Rok szkolny	Liczba przedszkoli			Liczba dzieci w przedszk.			Wychowawczynie
	Ogółem	miasto	wieś	Ogółem	miasto	wieś	
1959/60	3	3	—	292	292	—	13
1960/61	4	3	1	372	336	36	17
1961/62	6	5	1	536	500	36	23
1962/63	6	5	1	597	565	32	27
1963/64	7	5	2	622	597	25	28
1964/65	12	6	6	704	633	71	32

W roku szkolnym 1964/65 na ogólną liczbę około 4 tys. dzieci w wieku od 3 do 6 lat korzystało z przedszkoli 704, tj. 17,6% (w miastach odsetek ten jest znacznie wyższy i wynosi 29). Osiągnięcia w dziedzinie rozwoju placówek opieki nad dzieckiem nie nadążają jednak w pełni za rozwojem powiatu i stale rosnącymi potrzebami ludności. Zbyt mała jest jeszcze ilość miejsc w przedszkolach miejskich (w Szprotawie i Przemkowie oraz w Małomicach). Trudności te będą rozwiązywane w latach następnych, przez dalsze organizowanie przedszkoli przez większe zakłady pracy.

Obok szkolnictwa dla młodzieży, rozwijały się równolegle różne formy oświaty dla dorosłych. Na tereny odzyskane napłynęło dużo młodych ludzi, którzy nie posiadali możliwości kształcenia się zarówno w okresie przedwojennym jak i w czasie okupacji. Należało im stworzyć możliwości kształcenia i dokształcania się w toku pracy zawodowej.

W 1946 roku z inicjatywy Związku Walki Młodych, przy wydatnej pomocy władz powiatowych, zorganizowano w Szprotawie wieczorowe gimnazjum dla dorosłych.

„...O przyjęciu do gimnazjum — pisze w swych wspomnieniach Władysław Czuchraj — nie decydowały wówczas świadectwa czy egzaminy. Jedynym kryterium przyjęcia kandydatów do wyższej klasy był wiek zainteresowanego i jego dobre chęci. Pęd do nauki był olbrzymi. Młodzież ściągająca z całej okolicy. Dwa semestry wieczorówki zapelniono do ostatniego miejsca. Rozpiętość umiejętności, inteligencji i poziomu kandydatów była ogromna. Część uczęszczała do gimnazjum już przed wojną, inni chodzili do szkół rosyjskich czy niemieckich. Niektórzy posiadali po dwie lub trzy klasy powszechniaka. Dla innych napisanie polskiego zdania było nielada problemem, a znaki i formy algebraiczne stanowiły niemożliwą do pojęcia magię. Rzecz jasna, że w takich warunkach niektórzy uczniowie po paru lekcjach znikali na zawsze ze szkoły.

W czasie grudniowych ferii 1946 roku w budynku szkolnym popekały przewody centralnego ogrzewania. Woda zalała salę, korytarze, schody i zamarzła w naturalne ślizgawki. Naukę wznowiono dopiero po częściowym usunięciu lodu i wstawieniu do sal paru żelaznych piecyków. W salach lekcyjnych siedzieli w kożuchach,

Nowe przedszkole w Szprotawie (Cz. Ł.)

reęce grabiały przy pisaniu. Grasowały wygłodniałe watahy szczurów ³¹⁾.”

Oprócz gimnazjum uruchomiono szereg kursów wieczorowych z zakresu szkoły podstawowej oraz 14 szkół przysposobienia rolniczego ³²⁾. W organizowaniu oświaty dorosłych, pomagały także organizacje młodzieżowe i społeczne, szczególnie Związek Walki Młodych i Organizacja Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych.

W latach 1949—1951 na czoło spraw oświatowych powiatu wysunął się problem likwidacji analfabetyzmu. W każdym roku organizowano dwie „kampanie walki z analfabetyzmem”. Różne były formy organizacyjne nauczania początkowego — obok kursów (15 osób) organizowano zespoły (mniej niż 15 osób) oraz nauczanie indywidualne. W omawianych trzech latach zorganizowano w powiecie 114 kursów nauczania początkowego, które ukończyło 870 osób ³³⁾.

Lata następne to okres stałego rozwoju szkolnictwa dla pracujących. Ogółem w latach 1961—1965 w szkole dla pracujących i na kursach ogólnokształcących klasę VII ukończyło 886 osób. W Liceum Ogólnokształcącym dla Pracujących, które swymi początkami sięga roku szkolnego 1955/56, egzamin dojrzałości zdało w tym czasie 97 uczniów. 16 procent absolwentów podjęło naukę na studiach wyższych.

W roku szkolnym 1952/53 powstał przy Państwowym Technikum Rolniczym Wydział Korespondencyjnego Kształcenia Rolniczego. Z roku na rok liczba uczniów stale się powiększała, z 310 w roku szkolnym 1961/62 do 500 w roku 1965/66.

Podstawowe przygotowanie do zawodu rolnika zdobywa młodzież wiejska w szkołach przysposobienia rolniczego. W roku szkolnym 1960/61 istniały w powiecie szprotawskim 3 szkoły tego typu z trzema oddziałami o łącznej liczbie 73 uczniów. W roku szkolnym 1964/65 czynnych było już 5 szkół z siedmioma oddziałami, w których uczyło się 158 uczniów ³⁴⁾.

Mając na uwadze potrzeby miejscowego przemysłu i rzemiosła, przy Zasadniczej Szkole Zawodowej od trzech lat prowadzone jest doksztalcanie młodocianych pracujących w różnych zawodach. W roku 1966 naukę pobierało 90 uczniów, z tego 20 w ostatniej klasie. Ponadto na terenie miasta, Zakład Doskonalenia Zawodowego prowadzi kursy krawieckie oraz kursy przygotowujące do egzaminu czeladniczego i mistrzowskiego.

Szybki rozwój szkolnictwa, którego zadaniem było przede wszystkim zapewnienie młodzieży powszechności nauczania, możliwości doksztalcania się pracującej młodzieży i dorosłych dokonywały

się często w warunkach nie sprzyjających jakości nauczania. Najpoważniejszą trudność stwarzał brak kadry nauczycielskiej. W tym celu już w pierwszych latach po wyzwoleniu organizowano kursy przygotowawcze kandydatów na nauczycieli, którzy po ich ukończeniu obejmowali pracę jako siły niewykwalifikowane i podejmowali dalszą naukę w Nowej Soli, gdzie powołana została tzw. komisja rejonowa. Zadaniem tej komisji było przygotowanie nauczycieli do pracy w szkole oraz pomaganie im w uzyskaniu pełnych kwalifikacji zawodowych. Od 1961 roku wysiłek władz oświatowych zaczął się skupiać na dokształcaniu jak największej ilości nauczycieli w wyższych uczelniach i studiach nauczycielskich. W szkołach średnich w roku 1961 na ogólną liczbę 40 zatrudnionych nauczycieli, wyższe wykształcenie posiadało 21. W roku szkolnym 1965/66 liczba nauczycieli, zatrudnionych w szkołach średnich wzrosła do 66, natomiast z wyższym wykształceniem do 37³⁵).

Podkreślić należy również wysiłek włożony w podnoszenie kwalifikacji nauczycieli szkół podstawowych. Na 200 nauczycieli zatrudnionych w szkołach podstawowych w roku 1961, dodatkowe kwalifikacje posiadało jedynie 15, tj. 7,5%. Nauczycieli niewykwalifikowanych było w 1961 roku 17, tj. 8,5%. W roku szkolnym 1965/66 na ogólną liczbę 234 nauczycieli szkół podstawowych, dodatkowe kwalifikacje posiadało 105 (44,8%), dalszych 41 nauczycieli studiuje na zaocznych studiach nauczycielskich³⁶). Pozytywnym objawem jest również fakt, iż poważny odsetek nauczycieli, po ukończeniu studiów nauczycielskich kontynuuje studia zaoczne na wyższych uczelniach.

Obraz osiągnięć powiatu w dziedzinie oświaty nie byłby pełny bez uwzględnienia roli szkolnictwa w procesie tworzenia się nowego społeczeństwa. Zróżnicowane pod względem pochodzenia etnicznego, zwyczajów, nawyków kulturalnych i gwary językowej środowisko szkolne, scementowane zostało w jednolitą społeczność uczniowską. W efekcie tego rośnie społeczeństwo jednolite, bez uprzedzeń dzielnicowych, kształtuje się nowa społeczność, która w narodowej i społecznej tradycji zachowała pierwiastki najcenniejsze, najbardziej wartościowe.

Życie społeczno-kulturalne

W pierwszych latach po wyzwoleniu, działalność kulturalno-oświatową rozwijały głównie organizacje młodzieżowe i szkoły średnie. Już w końcu 1945 roku czynne było w Szprotawie kółko dramatyczne, a w roku następnym powstały dwa nowe zespoły artystyczne: 40-osobowy chór i 18-osobowa orkiestra. Ożywioną działalność prowadziło również, powstałe w 1946 roku w Przemkowie,

Amatorskie Kółko Miłośników Sceny³⁷⁾). Okazją do występów artystycznych, szczególnie w pierwszym okresie powojennym, były przede wszystkim akademie, organizowane z okazji uroczystości państwowych i rocznic historycznych.

Dalszym etapem w rozwoju życia kulturalno-oświatowego w powiecie, było powstanie w 1953 roku Powiatowego Domu Kultury w Szprotawie. Początkowo działalność tej placówki, z uwagi na brak odpowiednich pomieszczeń, była ograniczona. O pracy tej wspomina Edward Haraźny:

*„...Był rok 1953. Jako świeżo „upieczony” absolwent Państwowej Szkoły Instruktorów Teatru Ochotniczego przybyłem do Szprotawy naładowany energią i wielkimi ambicjami, które jednak w miesiąc po zetknięciu się z rzeczywistością — zmalały do minimum. Placówka, mój warsztat pracy, była — skromnie mówiąc — czterema pustymi ścianami. Dopiero w perspektywie czasu miał w jej murach powstać ośrodek kulturalny... Bliższe kontakty z ludźmi wzbu-
dziły na nowo zgaszony już optymizm, tak przecież niezmiernie potrzebny w naszej pracy. Swój czas dzieliłem tedy sprawiedliwie między tych, którzy mogli stanowić jakiś punkt oparcia dla przyszłej pracy kulturalnej a robotą fizyczną przy niwelowaniu terenu wokół domu kultury. Trafić do wszystkich mieszkańców miasta, przekonać ich i zachęcić do działania, pokazać im w całej krasie piękno naszych tradycji kulturalnych i nowe wartości socjalistycznej kultury, było naczelnym zadaniem aktywu i kierownictwa naszego PDK... Zaczęliśmy pracę od postawienia na odpowiednim poziomie zespołów artystycznych³⁸⁾”.*

Załączkiem pracy artystycznej stał się w tym czasie zespół teatralny, który wystąpił z pierwszą premierą w maju 1954 roku, dając sztukę J. Lutosławskiego „Sprawa rodzinna”. Kontynuując w następnych latach swoją działalność wystawił m. in. K. Krapiwę „Kto się śmieje ostatni”, A. Mickiewicza „Grażynę”, L. Kruczkowskiego „Niemcy” (2 akty) i „Ożenek” Gogola. W 1956 roku powstaje sekcja estradowa, składająca się z zespołów: muzycznego, tanecznego, wokalnego i małych form scenicznych. W latach 1957—1961 sekcja ta dała ponad 100 występów na terenie powiatu dla blisko 13 tysięcy widzów³⁹⁾. W roku 1961 sekcja estradowa gościła u siebie zespół artystyczny z Niemieckiej Republiki Demokratycznej, z którym wspólnie wzięła udział w rejsie przyjaźni statkiem po Odrze, koncertując we wszystkich miejscowościach wzdłuż trasy.

Od 1958 roku Powiatowy Dom Kultury rozszerzył swoją działalność o dział pracy z dziećmi. Rozpoczynają w tym okresie pracę następujące sekcje: plastyczna, modelarska, lalkowa i tanecz-

na. Zespół lalkowy przygotował szereg przedstawień kukiełkowych, np. Lisek Chytrusek, Malowanka z Krakowskiego Dzbanka, O wawelskim Smoku oraz Chatka-Chałupeńka. Przedstawienia udostępniono dzieciom ze szkół podstawowych i przedszkoli w Szprotawie, Przemkowie, Małomicach i Niegosławicach.

W ramach współpracy PDK ze szkołami średnimi, zorganizowany został zespół recytatorski, który od 1954 roku opracowywał przeciętnie 2 programy rocznie. Były to montaże poetyckie, przygotowywane na okolicznościowe uroczystości i akademie.

W roku 1960 powstała sekcja fotograficzna i amatorski klub filmowy. Sekcja fotograficzna zorganizowała w latach 1961—1965 kilka wystaw związanych tematycznie z zabytkami historycznymi, pamiątkami polskości, walorami turystycznymi oraz dwudziestoletnim dorobkiem ziemi szprotawskiej. Klub filmowy natomiast przygotował w tym okresie cztery kroniki, obrazujące najważniejsze wydarzenia polityczno-społeczne, gospodarcze i kulturalne powiatu oraz rozpoczął pracę nad filmem krótkometrażowym pt. „Narodziny władzy ludowej w powiecie szprotawskim”. Klub od 1965 roku jest członkiem Amatorskiej Federacji Klubów Filmowych.

Ważnym elementem pracy dydaktycznej PDK jest działalność Powiatowej Poradni Kulturalno-Oświatowej. Jej powstanie w roku 1958 pozwoliło na przejście z prowadzonego w latach 1955—1958 poradnictwa indywidualnego na poradnictwo zbiorowe, organizowane w formie kursów, seminariów i narad kulturalno-oświatowych.

Dużym powodzeniem cieszą się organizowane co roku przeglądy zespołów artystycznych oraz eliminacje do Ogólnopolskiego Konkursu Recytatorskiego. W tej dziedzinie odnotować należy sukces byłych uczennic Technikum Rolniczego i Liceum Ogólnokształcącego — Marii Zielonki i Stanisławy Maciuk, które wzięły udział w eliminacjach centralnych. Od pięciu lat popularnym stał się również Ogólnopolski Konkurs Piosenkarzy Amatorów Wykonawców Piosenki Radzieckiej.

Z działalnością Powiatowego Domu Kultury związane są początki Społecznego Ogniska Muzycznego w Szprotawie. Powstało ono jako jeden z działów pracy Domu Kultury, przekształcając się następnie w 1962 roku w jednostkę samodzielną. W roku 1963, w związku ze wzrostem liczby uczniów oraz potrzebami terenu, zakłada swoje filie w Przemkowie, Małomicach i Lesznie Górnym. Ogółem liczba uczniów Społecznego Ogniska Muzycznego wynosiła w 1965 roku ponad 140 osób. Placówka ta, ściśle współpracując z Domem Kultury, organizowała okolicznościowe imprezy słowno-muzyczne (rocznice urodzin Chopina, Moniuszki i inne). Po-

Powiatowy Dom Kultury w Szprotawie (B. B.)

nadto w 1965 roku Ognisko brało udział w I Ogólnopolskim Festiwalu Społecznych Ognisk Muzycznych.

Niemalą rolę odegrał Powiatowy Dom Kultury w dziedzinie popularyzacji teatru. Oprócz Państwowego Teatru im. Leona Kruczkowskiego z Zielonej Góry, występowały w Szprotawie teatry z Wrocławia, Łodzi, Szczecina, Torunia i Jeleniej Góry.

Wcześniej rozwinęło się w powiecie życie świetlicowe. Już w 1946 roku powstało 9 świetlic — w mieście 5, na wsi 4. Od 1947 roku wraz z postępującym procesem odbudowy gospodarczej powiatu, ilość świetlic systematycznie wzrasta, osiągając w 1957 roku liczbę 23. W roku oświatowym 1961—1962 pracowały na terenie powiatu 62 tego typu placówki kulturalno-oświatowe, w tym 3 kluby zakładowe (Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie, Zakłady Metalurgiczne w Przemkowie i Fabryce Wyrobów Blaszanych w Małomicach).

Szczególnie korzystnym zjawiskiem w ostatnich latach była aktywizacja życia kulturalnego na wsi. Od 1963 roku Przedsiębiorstwo Upowszechniania Prasy i Książki „Ruch” oraz Gminne Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” przystąpiły do organizowania klubów-kawiarni, wyposażonych w podstawowy sprzęt i urządzenia. Przeciętny koszt wyposażenia jednej placówki waha się w granicach od 35 do 50 tys. złotych. W ogólnej liczbie 51 wiejskich pla-

cówek kulturalnych czynnych w roku 1966, na kluby prasy i książki „Ruch” przypada 13, a na kluby-kawiarnie Gminnych Spółdzielni 4. W świetlicach i klubach wiejskich pracowało w 1964 roku 48 zespołów, w tym 10 zespołów teatralnych, 3 recytatorskie, 4 taneczne, 2 estradowe i 1 plastyczny. Do najlepiej pracujących zaliczyć należy Klub Prasy i Książki „Ruch” w Witkowie, który w 8 zespołach skupił ponad 80 osób ⁴⁰⁾.

W procesie przemian społeczno-kulturalnych powiatu w minionym dwudziestoleciu, ważne miejsce zajmują również biblioteki. Pierwszą placówką tego typu była Biblioteka Powiatowa, która ze skromnym zasobem 300 książek (pochodzących głównie z darów), rozpoczęła działalność w 1946 roku. W 1948 roku było już czynnych 6 bibliotek i 20 punktów bibliotecznych dysponujących liczbą 2.715 tomów.

**Rozwój sieci bibliotek publicznych na terenie powiatu
w latach 1946—1964 ⁴¹⁾**

	Liczba bibliotek	Liczba punktów bibliotecznych	Liczba tomów	Liczba czytelników	Ilość wypożyczeń	% czyteln. w stos. do ogół. liczby mieszk.
1946	1	—	300	46	—	0,2
1948	6	20	2.715	240	2.648	1,2
1954	8	34	27.783	2.023	20.782	7,1
1958	9	42	37.744	4.720	101.632	14,5
1961	11	49	45.650	6.205	109.041	17,4
1964	11	49	58.430	7.983	159.732	19,9

Poważnymi osiągnięciami poszczycić się może Powiatowa Biblioteka Pedagogiczna w Szprotawie, której księgozbiór wzrósł z 338 tomów w 1954 roku do 4.056 tomów w roku 1964, natomiast liczba wypożyczeń z 24 do 1.440 rocznie.

Duży wpływ na rozwój czytelnictwa w powiecie posiadają też biblioteki szkolne, z roku na rok coraz lepiej zaopatrywane. W roku szkolnym 1964/65 liczba książek w 47 bibliotekach szkół podstawowych i średnich wynosiła ponad 82.800 egzemplarzy.

Biblioteki na terenie powiatu w pracy swej nie ograniczały się tylko do wypożyczeń, lecz prowadziły systematyczną pracę z czytelnikami, organizując konkursy czytelnicze, odczyty, spotkania autorskie, pogadanki, wieczornice, wieczory dyskusyjne, wieczory głośnego czytania lektur w grupach młodzieży szkolnej, rozmowy o książkach, wieczory baśni dla najmłodszych oraz zajęcia z zespołami zainteresowań. Np. w roku 1965 odbyło się 621 imprez i zajęć z czytelnikami, w których wzięło udział 8.582 uczestników. Biblioteki prowadziły również informację i poradnictwo z różnych dziedzin wiedzy oraz wymianę międzybiblioteczną, sprowadzając,

szczególnie dla osób studiujących, potrzebną im literaturę z bibliotek ośrodków naukowych.

O wzroście czytelnictwa w powiecie świadczy także wartość sprzedanych książek. W roku 1965 Dom Książki w Szprotawie, Przemkowie i Małomicach sprzedał książek na ogólną sumę (po odliczeniu zakupów bibliotek) blisko 800 tys. złotych⁴²). Obok działalności podstawowej, Dom Książki prowadził również odczyty i spotkania autorskie.

Mówiąc o rozwoju życia kulturalnego należy wspomnieć również o kinach. W roku 1965 czynnych było w powiecie 5 kin stałych (2 w Szprotawie, 2 w Przemkowie i 1 w Małomicach) oraz 1 kino ruchome, obsługujące teren całego powiatu. Ogółem liczba miejsc w kinach wynosiła 1.511, liczba seansów 3.334, a ilość widzów 283.616⁴³). Ponadto mieszkańcy powiatu w 1966 roku posiadali 1.956 telewizorów, 4.284 radioodbiorniki oraz 943 głośniki radiowe⁴⁴).

W systemie pracy oświatowo-kulturalnej ważną rolę spełnia Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, które rozpoczęło działalność na terenie powiatu pod koniec 1950 roku. Początkowo funkcję sekretarza Towarzystwa pełniła Irena Pilewicz, a od roku 1954 Emil Wilczewski. Poczynając od 1956 roku, wraz z powołaniem Zarządu Powiatowego oraz skupieniem większej liczby działaczy, praca tej organizacji ulega systematycznemu rozwojowi⁴⁵).

Działalność odczytowa TWP w latach 1960—1965⁴⁶)

	Liczba odczytów	Ilość słuchaczy	Liczba czynnych preleg.	Liczba stałych punktów odczytowych
1960—1961	53	2.868	10	5
1961—1962	274	8.056	29	16
1962—1963	333	7.792	24	26
1963—1964	278	7.160	37	30
1964—1965	421	9.962	48	38

Z roku na rok wzrasta liczba uniwersytetów powszechnych. W roku oświatowym 1965/66 czynnych było w powiecie 15 uniwersytetów powszechnych z liczbą 399 uczestników, podczas gdy w roku 1961/62 zaledwie 2, skupiające 57 słuchaczy⁴⁷). Większość z nich znajduje się na terenie wiejskim.

Szerzeniem kultury i wiedzy o regionie oraz działalnością oświatową zajmuje się również Szprotawskie Towarzystwo Kultury, współpracujące z Lubuskim Towarzystwem Kultury. Powstanie Towarzystwa poprzedzone zostało szeroko zakrojonym po roku 1956, ruchem społeczno-kulturalnym.

Fragment Rynku szprotawskiego (Cz. Ł.)

„...Myśl powołania takiego Towarzystwa w Szprotawie — czytamy w „Życiu Szprotawy” — nie jest nowa. Już od dłuższego czasu odczuwa się potrzebę powołania do życia organizacji, skupiającej wszystkich (a jest ich w Szprotawie sporo) miłośników zabytków, szperaczy, amatorów-historyków, miłośników sztuki i w ogóle entuzjastów życia kulturalnego. W Szprotawie jest dużo ludzi mających wiele zainteresowań, często już pewien dorobek naukowy, artystyczny czy kolekcjonerski. Zbliżenie do siebie tych ludzi, umożliwi im wymianę poglądów, pokazanie swego dorobku, wzbogacenie go, wykorzystanie ich inicjatywy i pomysłowości, zresztą nie tylko w dziedzinie kultury, oto tylko niektóre sprawy którymi chce się zająć Towarzystwo ⁴⁸⁾).

Inicjatywa ta spotkała się z dużym poparciem i wydatną pomocą władz politycznych i administracyjnych powiatu. W dniu 24 czerwca 1960 roku, w wyniku obrad Sejmiku Kultury, powołano Szprotawskie Towarzystwo Kultury, którego prezesem został Hieronim Szczegółła. Główne kierunki pracy Towarzystwa koncentrowały się wokół popularyzacji wiedzy o regionie poprzez organizowanie odczytów, spotkań, konkursów i wycieczek oraz działalności wydawniczej, prowadzonej przy współudziale LTK. Z inicjatywy Towarzystwa zorganizowano w Szprotawie dwie sesje popularno-naukowe, poświęcone XX rocznicy powstania Związku Walki Młodych i dwudziestolecia wyzwolenia powiatu szprotawskiego, wydano trzy prace i szereg mniejszych publikacji regionalnych ⁴⁹⁾.

Wiele miejsca w swej pracy poświęcili członkowie Towarzystwa młodzieży. W celu zbliżenia jej do problematyki regionalnej, organizowano m. in. konkursy popularyzujące Ziemię Lubuską, kursy przewodników po ziemi szprotawskiej. Towarzystwo zorganizowało również wystawy książek o Ziemi Lubuskiej, opracowało szlak turystyczny po ziemi szprotawskiej oraz wzięło aktywny udział w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego (700-lecie Szprotawy, XX-lecie Polski Ludowej i Ziem Zachodnich)⁵⁰⁾. W roku 1964 trzech działaczy Szprotawskiego Towarzystwa Kultury: H. Szczegółła, S. Marciniak i Z. Misiołek otrzymało, przyznane przez Ministra Kultury i Sztuki, odznaki „Zasłużonego Działacza Kultury”.

Spółeczny ruch oświatowo-kulturalny przyczynił się w poważnej mierze do pogłębienia stabilizacji i dalszej integracji społecznej. Szeroko rozumiany patriotyzm regionalny stał się ważnym czynnikiem budzenia przywiązania i poczucia jedności społeczeństwa, instrumentem działania na rzecz rozwoju swojej wsi, swojego miasta czy zakładu pracy. Wyrazem dążeń społeczeństwa do coraz to większego udziału w życiu kulturalnym są podejmowane czyny społeczne w zakresie odbudowy placówek kulturalnych. Ogólna

wartość czynów społecznych w latach 1961—1965 w dziedzinie kultury wyniosła blisko 1,5 mln złotych⁵¹⁾.

Istotną rolę w rozwoju ruchu społeczno-kulturalnego powiatu odegrało również Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich, spełniające funkcję koordynatora lokalnych inicjatyw oświatowo-kulturalnych. Przewodniczącym Zarządu Powiatowego jest długoletni działacz oświatowo-kulturalny Feliks Plaszczyk.

W rozwijaniu zainteresowań i tworzeniu podstaw do badań regionalnych, poważne wyniki osiągnęło Powiatowe Archiwum Państwowe. Zbiory archiwum (11.600 jednostek archiwalnych) obejmują dokumenty od pierwszej połowy XV wieku do 1950 roku. Zespoły akt powojennych zawierają bogate materiały dotyczące powiatów: Szprotawa, Żagań, Żary i Lubsko.

Istotne znaczenie w rozwoju życia kulturalnego powiatu posiadają nakłady na kulturę. W latach 1961—1964 wydatkowano z budżetu rad narodowych na te cele ponad 5 mln złotych⁵²⁾.

*

Kolejny etap rozwoju społeczno-kulturalnego powiatu szprotawskiego stanowią będą lata 1966—1970⁵³⁾. Rozbudowie i modernizacji ulegnie baza lokalowa placówek kulturalno-oświatowych. Z ważniejszych przedsięwzięć w tej dziedzinie wymienić należy m. in. remont Powiatowego Domu Kultury, modernizację kina „As” w Szprotawie, remont i adaptację 9 świetlic wiejskich oraz budowę świetlicy we wsi Karpie. Nakłady na kulturę w latach 1966—1970 wyniosą blisko 17 mln złotych, w tym na kapitalne remonty ponad 6 mln złotych.

W wyniku wzrastających z roku na rok nakładów finansowych, nastąpi dalsze rozszerzenie działalności kulturalno-oświatowej, szczególnie na terenie wiejskim. Liczba klubów prasy i książki „Ruch” wzrośnie z 13 w 1965 roku do 25 w roku 1970, natomiast klubo-kawiarni Gminnych Spółdzielni z 4 do 7. Poważnemu zwiększeniu ulegnie roczny zakup książek do bibliotek. Ogólny księgozbiór w bibliotekach powszechnych wzrośnie z 65.306 tomów w roku 1965 do około 83.000 tomów w roku 1970, w tym na wsi z 26.689 tomów do 36.000 tomów. Znacznie rozwinie swoją działalność Społeczne Ognisko Muzyczne, poprzez zorganizowanie dwóch nowych filii w Nowej Jabłonie i Długich, zwiększając liczbę uczniów z 140 w 1965 roku do 220 w roku 1970.

Szczególna uwaga zwrócona zostanie na tworzenie kompleksowych placówek kulturalno-oświatowych na terenie wiejskim, tzw. gromadzkich ośrodków kultury. Do podstawowych zadań tych placówek należeć będzie organizowanie różnorodnych form pracy kulturalno-oświatowej w ścisłym współdziałaniu z organizacjami

społecznymi oraz zakładami i instytucjami gospodarczymi, działającymi na wsi.

Wśród zagadnień związanych z dalszym rozwojem i aktywizacją życia społeczno-kulturalnego powiatu szprotawskiego w bieżącym pięcioleciu, na czoło wysuwa się problem racjonalnego gospodarowania funduszami przeznaczonymi zarówno przez państwo jak i przez instytucje gospodarcze i organizacje społeczne oraz konieczność systematycznego podnoszenia kwalifikacji i kształcenia pracowników kultury.

PRZYPISY

1. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Sprawozdania kierowników szkół.
2. H. Szczegół — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945 — 1947), Zielona Góra 1962, s. 86.
3. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Teczki szkół.
4. Powiatowe Archiwum Państwowe w Szprotawie. Zespół akt Starostwa Powiatowego, sygn. 109 i 115.
5. Tamże, sygn. 109, 117 i 128.
6. W naszych szkołach podstawowych, „Życie Szprotawy” z 22 lipca 1959 roku. Por. także H. Szczegół — Początki władzy ludowej..., s. 88.
7. Powiatowe Archiwum Państwowe w Szprotawie. Zespół akt Starostwa Powiatowego, sygn. 109 i 117.
8. Według założeń tzw. pierwszej reformy szkolnej, podjętej w 1945 roku władze oświatowe przystąpiły do upowszechnienia szkoły ośmioletniej pod hasłem: „Co najmniej jedna 8-latka w każdej gminie”. Z uwagi jednak na pilne potrzeby gospodarki narodowej (brak kwalifikowanych robotników) i w związku z tym rozwojem szkolnictwa zawodowego, w roku 1948 szkoły ośmioklasowe zostały rozwiązane. Dwadzieścia lat Polski Ludowej, Warszawa 1964, s. 562 i 565.
9. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Sprawy szkół i nauczycieli oraz Państwowe Archiwum Powiatowe w Szprotawie, sygn. 109, 117 i 128.
10. Jak wyżej.
11. W naszych szkołach podstawowych — „Życie Szprotawy” z 22 lipca 1959 roku.
12. Cyt. za H. Szczegół — Początki władzy ludowej..., s. 84.
13. Wydział Oświaty i Kultury w Szprotawie. Sprawozdania kierowników szkół.
14. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury w Szprotawie. Teczki szkół.
15. W roku 1963 np. wydawkowano na sprzęt i pomoce naukowe 670 tys. złotych, a w roku 1964 — 1.100 tys. złotych.
16. Wydział Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Zestawienie osiągnięć zbiorczych na SFBS w latach 1958—1965.
17. Opracowano na podstawie materiałów Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie.
18. Jak wyżej.
19. Jak wyżej. W rubryce „liczba nauczycieli” nie uwzględniono bibliotekarzy, którzy zostaną zatrudnieni we wszystkich szkołach wyżej zorganizowanych.
20. Kronika szkolna Liceum Ogólnokształcącego w Szprotawie.
21. Składnica Akt Liceum Ogólnokształcącego. Dzienniki oraz katalogi poszczególnych klas.
22. Kronika szkolna Liceum Ogólnokształcącego.
23. Kronika szkolna Państwowego Technikum Rolniczego, zeszyt I.
24. H. Szczegół — Piętnastolecie Państwowego Technikum Rolniczego w Szprotawie (mąszynopsis). Referat wygłoszony na I Zjeździe Absolwentów — 29-30. VI. 1962, s. 3.
25. Cyt. za H. Szczegół, Piętnastolecie..., s. 3 — 4.

26. A. Raczuń, Najniezbędniejsze są — wiedza i serce. W: Takie będą Rzeczpospolite, Warszawa 1962, s. 187 — 188.
27. Składnica Akt Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Szprotawie.
28. Opracowano na podstawie danych z poszczególnych szkół.
29. Protokoły egzaminów dojrzałości Liceum Ogólnokształcącego i Państwowego Technikum Rolniczego oraz egzaminów końcowych Zasadniczej Szkoły Zawodowej.
30. Wydział Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Referat przedszkoli.
31. Władysław Czuchraj — Okruchy czasu, „Mój dom nad Odrą”, Zielona Góra 1961, s. 31-32.
32. H. Szczegół — Początki władzy ludowej..., s. 88.
33. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Referat oświaty dorosłych.
34. O pracy Przysposobienia Rolniczego w powiecie zob. W. Puślecki, Dobre efekty edukacji. Przysposobienie Rolnicze nr 11, 1965 rok.
35. Materiały poszczególnych szkół średnich.
36. Wydział Oświaty i Kultury. Referat spraw osobowych nauczycieli.
37. Składnica Akt Wydziału Oświaty i Kultury. Por. także H. Szczegół — Początki władzy ludowej..., s. 90.
38. E. Harażny, Praca Powiatowego Domu Kultury w Szprotawie. Oświata Dorosłych nr 8, 1963 roku, s. 424 — 425.
39. Materiały Powiatowego Domu Kultury w Szprotawie.
40. Wydział Oświaty i Kultury. Sprawozdanie z działalności kulturalno-oświatowej w powiecie szprotawskim za lata 1960 — 1966.
41. Opracowano na podstawie danych Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szprotawie. Z uwagi na brak danych nie uwzględniono w tabeli liczby wypożyczeń w 1946 roku.
42. Materiały PP „Dom Książki” w Zielonej Górze.
43. Materiały poszczególnych kin w powiecie za lata 1964 — 1965.
44. Według danych Obwodowego Urzędu Poczto-Telekomunikacyjnego w Nowej Soli.
45. O pracy Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w tym okresie pisze „Życie Szprotawskie” nr 5, 1955 rok.
46. Zarząd Powiatowy Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Szprotawie. Ankiety sprawozdawcze za lata 1960 — 1965.
47. Sprawozdanie z działalności Zarządu Wojewódzkiego TWP w Zielonej Górze za okres 1960—1964 na IVWojewódzki Zjazd TWP. Zielona Góra, 1964, s. 27 oraz materiały Zarządu Powiatowego TWP w Szprotawie.
48. Powstanie Szprotawskiego Towarzystwa Miłośników Ziemi Szprotawskiej. „Życie Szprotawskie”, czerwiec 1960.
49. Zob. H. Szczegół — Z przeszłości Szprotawy. Rocznik Lubuski, t. II, s. 88 — 112. Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra, 1960. H. Szczegół — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945—1947), Wydawca: Wydział Propagandy KW PZPR w Zielonej Górze, Zielona Góra 1962, oraz H. Szczegół, Z. Misiolek — Szprotawa i okolice, Sport i Turystyka, Warszawa 1962. Przewodnik „Szprotawa i okolice” wydany został przy pomocy finansowej Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Lubuskiego Towarzystwa Kultury.
50. O pracy Szprotawskiego Towarzystwa Kultury por.: Stowarzyszenia naukowe i kulturalne w miastach zachodnich i północnych Polski. „Polska jest jedna”, Rocznik Ziemi Zachodnich i Północnych 1961, s. 304, Lubuskie Towarzystwo Kultury w latach 1957 — 1963, Zielona Góra 1963, Statut Lubuskiego Towarzystwa Kultury, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa za 1964 rok, Zielona Góra 1965 rok oraz H. Szczegół — Co robimy? — „Nadodrzie” nr 4, Zielona Góra, kwiecień 1961.
51. Materiały Wydziału Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie.
52. Wydział Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie. Sprawozdania z wykonania budżetu rad narodowych za lata 1961 — 1964.
53. Program rozwoju życia społeczno-kulturalnego w powiecie szprotawskim w latach 1966 — 1970. Wydział Oświaty i Kultury PPRN w Szprotawie.

KULTURA FIZYCZNA I TURYSTYKA W POWIECIE SZPROTAWSKIM

Początki ruchu sportowego w powiecie

Początki zorganizowanej pracy sportowej w powiecie sięgają już pierwszych lat po wyzwoleniu. W połowie 1946 roku, z inicjatywy ówczesnego Zarządu Powiatowego ZWM powstał pierwszy klub sportowy na terenie powiatu — „Zryw”, posiadający sekcję piłki nożnej, biorącą aktywny udział w rozgrywkach związkowych. Klub ten po rocznej działalności uległ likwidacji, na co wpłynął m. in. fakt powstania w tym czasie drugiego klubu sportowego „TOR” przy Technicznej Obsłudze Rolnictwa. Część zawodników „Zrywu” widząc lepiej zorganizowaną pracę w „Torze”, zgłosiła swój akces do nowego klubu. Jednym z głównych założycieli klubu był ówczesny dyrektor TOR ob. Kosicki, który był jednocześnie trenerem piłki nożnej.

„TOR” prowadził ożywioną działalność imprezową, rozgrywał mecze towarzyskie i mistrzowskie na terenie województwa wrocławskiego, odnosząc szereg sukcesów. Jak na ówczesne warunki i możliwości można również dobrze ocenić pracę z młodzieżą. Drużyna juniorów w rozgrywkach o mistrzostwo Dolnego Śląska uległa w stosunku 3:2 późniejszemu mistrzowi województwa „Odrze” Nowa Sól.

W tym czasie na terenie miasta powstał drugi klub sportowy „Gwardia”. Jedyna sekcja tego klubu — bokserska, na przestrze-

ni kilku lat (do 1951) zanotowała szereg osiągnięć. Jej czołowi zawodnicy: Morawski, Predygiel, Mincberg, Peisert odnieśli wiele sukcesów na indywidualnych mistrzostwach Dolnego Śląska oraz w klasie A (najwyższa klasa okręgowa).

„Gwardia” odnosiła zwycięstwa z „Zapłonem” Jelenia Góra, „Rokitą” Brzeg Dolny i klubami Kłodzka, Świdnicy, Legnicy i innych ośrodków. W początkowym okresie w pracy sekcji szczególnie aktywni byli tacy działacze jak: Longin Milczarek, Stanisław Janas oraz trener Władysław Bryll.

Klub „Gwardia” uległ likwidacji w 1951 roku, a sekcję bokserską przejęły Ludowe Zespoły Sportowe. Z późniejszych wychowanków sekcji bokserskiej wyrosło kilku utalentowanych zawodników jak: Mazgaj, Linka, Pawliński oraz Mackiewicz, którzy kilkakrotnie zdobywali mistrzostwa okręgu, a Mackiewicz mistrzostwo Polski Zrzeszenia LZS oraz później „Start”. W latach późniejszych walczył w I-ligowej drużynie warszawskiej Gwardii.

Z chwilą przejęcia sekcji bokserskiej LZS przez „Start” i rozgrywania meczy we Wschowie, która była siedzibą tego jedynego klubu w województwie, boks w Szprotawie przestano uprawiać.

Od roku 1951 zaczyna się bardziej ożywiać działalność sportowa w powiecie. W tym czasie na terenie Małomic powstaje klub sportowy „Budowlani”, zaś w Przemkowie „Stal”. W Szprotawie na skutek reorganizacji przedsiębiorstwa TOR, uległ likwidacji klub o tej nazwie. Zawodnicy przeszli do nowego klubu założonego przy DZO — „Stali”.

„Stal” obok sekcji piłki nożnej, założyła sekcję siatkówki męskiej. Założycielami i działaczami „Stali” byli: Stefan Michałowski oraz Franciszek Nowicki — pracownicy DZO w Szprotawie. Piłkarze tego klubu w roku 1954 zdobyli mistrzostwo klasy „B” i awans do klasy „A”. Sekcja siatkówki w międzyczasie w całości przeszła pod opiekę Fabryki Pończoch i zmieniła nazwę na „Włóknarz”.

Obok działalności wymienionych klubów, aktywny udział w rozwoju sportu na terenie miasta przejawiało Liceum Ogólnokształcące, przy którym działał Szkolny Klub Sportowy „Czarni”, założony przez nauczyciela WF Wiesława Cieślę w 1949 roku. „Czarni” posiadali silną sekcję piłki nożnej, która w półfinale Pucharu Polski na szczeblu okręgu uległa „Promieniowi” Żary, pokonując szereg zespołów klasy B i A. Działalność „Czarnych” nie ograniczała się tylko do tej sekcji. W krótkim czasie założono sekcje siatkówki męskiej oraz koszykówki męskiej i żeńskiej, które osiągnęły szereg wartościowych sukcesów na arenie województwa i kraju.

Rok 1957 był rokiem reorganizacji sportu w kraju. Uległy likwidacji Zrzeszenia Sportowe, a powołano do życia federacje sportowe, związki sportowe oraz kluby z osobowością prawną. W Szprotawie w tym czasie po połączeniu kół zrzeszeń sportowych: Stali, Włókniarza i Startu powstał Miejski Klub Sportowy „Spro-tawia”. W Przemkowie „Zamet”, zaś w Małomicach „Iskra”.

Rozwój życia sportowego po 1957 roku

Wraz z powstaniem klubów sportowych, obserwujemy okres intensywniejszej działalności sportowej. Mimo wielu trudności, na jakie napotykał ruch sportowy, wzrosło zainteresowanie społeczeństwa tego rodzaju rozrywką. Notuje się w tym czasie duże ilości imprez masowych, takich jak: biegi narodowe i przełajowe, spartakiady zakładowe, powiatowe, święta kultury fizycznej itp. W imprezach tych startuje młodzież i starsze społeczeństwo.

Poważnym hamulcem w umasowieniu sportu był brak urządzeń sportowych na terenie miasta. Miasto powiatowe nie dysponowało żadnym obiektem, na którym można byłoby zorganizować jakąś masową imprezę lekkoatletyczną. Jedyne plac sportowy przy ul. Sobieskiego posiadał tylko boisko do piłki nożnej. Szkoły nasze również nie posiadały żadnych urządzeń sportowych. W tej sytuacji rodzą się różne pomysły działaczy sportowych i nauczycieli. Postanowiono budować obiekty sportowe w czynie społecznym przez młodzież szkolną.

Działalność w dziedzinie budowy urządzeń sportowych rozpoczęło Państwowe Technikum Rolnicze. Z inicjatywy nauczyciela WF Tadeusza Jaroszewicza i przy wydatnej pomocy dyrekcji szkoły, a później także władz powiatowych, wybudowano przy sali gimnastycznej piękny kort tenisowy. Obiekt ten stał się „oczkiem w głowie” tej szkoły oraz mieszkańców miasta. Od tego bowiem czasu datuje się rozwój tenisa ziemnego w Szprotawie, dyscypliny dotychczas nieznaney na terenie powiatu. Za przykładem Technikum Rolniczego poszło Liceum Ogólnokształcące, budując od podstaw podobny kort tenisowy oraz bieżnię okólną ze skoczniami w dal i wwyż oraz boiskiem do piłki ręcznej.

Zainteresowanie budową obiektów sportowych trwa w Szprotawie nadal. W roku 1959 z inicjatywy PKKF i pomocy władz wojewódzkich, rozpoczęto budowę stadionu sportowego przy ul. Sobieskiego na terenie byłego placu sportowego. W lipcu 1962 roku nastąpiło oddanie tego obiektu do użytku. Budowę stadionu finansowało PP „Totalizator Sportowy”. Powstałe w tym czasie obiekty sportowe przyczyniły się do wzmożonej działalności impre-

zowej, szczególnie w szybkim tempie zaczął rozwijać się ruch spartakiadowy, który począwszy od 1960 roku posiada formy zorganizowanej pracy sportowej, wycenionej przez władze wojewódzkie w ramach wprowadzonego współzawodnictwa międzypowiatowego.

Powiat szprotawski w tym współzawodnictwie na przestrzeni ostatnich lat, zajmował następujące miejsca wśród 16 klasyfikowanych powiatów:

1960	—	III miejsce
1961	—	VII miejsce
1962	—	I miejsce
1963	—	I miejsce
1964	—	I miejsce

W ramach czynów społecznych wybudowano wiele obiektów sportowych, ilustruje to poniższa tabela:

(wartość w tys. zł)

Rodzaj obiektu	Miejscowość	Ogólny koszt	Wartość czynu społeczn.	Pomoc państwa
Kort tenisowy PTR	Szprotawa	180,0	120,0	60,0
Urządzenia L.O.	Szprotawa	280,0	190,0	90,0
Stadion sportowy	Małomice	700,0	250,0	450,0
Przystań kajakowa	Szprotawa	60,0	30,0	30,0
Szkolne boisko	Chichy	60,0	50,0	10,0
Szkolne boisko	Przemków	100,0	70,0	30,0
Szkolne boisko	Przeclaw	30,0	30,0	—

Ponadto wybudowano cały szereg prostych urządzeń w Niegosławicach, Małomicach, Ostaszowie, Witkowie i innych miejscowościach powiatu.

Z innych osiągnięć spartakiadowych należy wymienić m. in. szkolenie sędziów sportowych, których przeszkolono ponad 100 osób (lekkaatletyka, koszykówka i siatkówka) oraz szkolenie młodzieży w poszczególnych dyscyplinach sportowych jak: koszykówka, piłka ręczna, lekka atletyka, piłka nożna i tenis ziemny.

Wzrastająca ilość urządzeń sportowych nowo budowanych lub zmodernizowanych, przyczyniła się przede wszystkim do podniesienia poziomu sportu wyczynowego opartego o masowość. Szczególną poprawę zanotowano w lekkiej atletyce. Dzięki możliwości organizacji imprez l.a. na nowym stadionie, lekka atletyka zyskuje wielu zwolenników wśród młodzieży szkolnej. Wśród dużego grona tej młodzieży pojawiają się talenty nawet na skalę krajową.

Sportowcy powiatu szprotawskiego na Wojewódzkiej Spartakiadzie w Zielonej Górze (Arch.)

Wymienić tu można np. absolwenta Technikum Rolniczego Mariana Filipiuka — olimpijczyka i reprezentanta Polski, drugiego po Badeńskim 400-metrowca. Rozwija się nadal talent Danuty Konowskiej z Liceum Ogólnokształcącego — mistrzyni Polski juniorek w skoku wzwyż z 1964 roku i reprezentantki Polski juniorek, czołowej lekkoatletki województwa. Jej aktualny rekord w tej konkurencji wynosi 161 cm (10 miejsce w kraju w 1965 roku). Do czołówek województwa zaliczali się tacy zawodnicy jak Zbigniew Piotrowicz i Konstanty Masal z Technikum Rolniczego (biegi średnie), oraz Józef Soltys z Liceum Ogólnokształcącego (skok w dal).

Dziewczęta z LO zdobyły drużynowe mistrzostwo LA szkół średnich w okręgu. Spośród utalentowanej młodzieży w tej dyscyplinie sportu, wymienić trzeba Nagadowskiego z PTR (skok wzwyż), Malanowskiego — rekordzistę powiatu w skoku wzwyż z wynikiem 180 cm, oszczepnika Władysława Brzeszcza i wielu innych.

Największymi jednak osiągnięciami na przestrzeni ostatnich lat mogą się poszczycić koszykarki MKS „Czarni”, które już pięciokrotnie startowały w finałach mistrzostw Polski Szkolnego Związku Sportowego, zdobywając 3-krotnie wicemistrzostwo raz 3 i 4 miej-

sce. Koszykarki „Czarnych” zdobywały wielkokrotnie mistrzostwo województwa, zwyciężając w turniejach o Puchar Przewodniczącego WKKFiT.

W ostatnich latach nastąpiła wyraźna poprawa w działalności klubów sportowych, szczególnie „Sprotavii” i „Iskry” Małomice. „Sprotawia” posiada 4 sekcje sportowe: piłki nożnej, siatkówki, koszykówki i tenisa ziemnego. W najwyższej klasie okręgowej grają koszykarze i siatkarze, zaś piłkarze w klasie „A” z corocznymi szansami awansu do ligi okręgowej. Zespół ten na przestrzeni ostatnich 10 lat jest zawsze w czołówce tej klasy (siedmiokrotnie II miejsce w swej klasie). Sekcja w prawidłowy sposób prowadzi szkolenie młodzieży, co gwarantuje, że w najbliższych latach wyniki będą kształtować się co najmniej na poziomie obecnych. Koszykarze już od kilku lat utrzymują się na 4 pozycji w województwie. Najslabszą pozycję zajmują siatkarze. Ta dyscyplina ma szczególnie duże trudności rozwoju w Szprotawie z uwagi na fakt, że żadna szkoła nie prowadzi w swej działalności sportowej sekcji siatkówki. Próby szkolenia juniorów przez klub dotychczas nie zdają egzaminu, ze względu na nieodpowiedni materiał ludzki jak również brak ciągłości w szkoleniu juniorów.

Najmłodszą sekcją jest sekcja tenisa ziemnego. W tej dyscyplinie powiat zajmuje 3 miejsce po Zielonej Górze i Gorzowie. Należy jednak zaznaczyć, że tenis nie jest jeszcze zbyt popularny na terenie naszego województwa, a ilość istniejących sekcji jest jeszcze zbyt mała, by można wytworzyć jakąś większą rywalizację.

Duża poprawa w pracy klubowej nastąpiła w „Iskrze” Małomice. Klub ten w czynie społecznym i przy pomocy finansowej państwa odbudował stadion sportowy, który niewiele ustępuje szprotawskiemu i jest zaliczany do jednego z lepszych obiektów w województwie. Dzięki lepszym warunkom treningowym i rozgrywaniu zawodów, podniósł się wyraźnie poziom sekcji piłkarskiej, gdyż tylko taka istnieje w tym klubie. Piłkarze „Iskry” są obecnie czołowym zespołem w klasie A.

O wiele słabszą działalność w stosunku do tych klubów przejawia „Zamet” Przemków — klub zakładowy przy Zakładach Metalurgicznych. Obniżył on wyraźnie swój styl pracy, a brak działaczy sportowych i słabe zainteresowanie miejscowych władz rozwojem tego klubu są głównymi przyczynami zastoju w życiu sportowym Przemkowa.

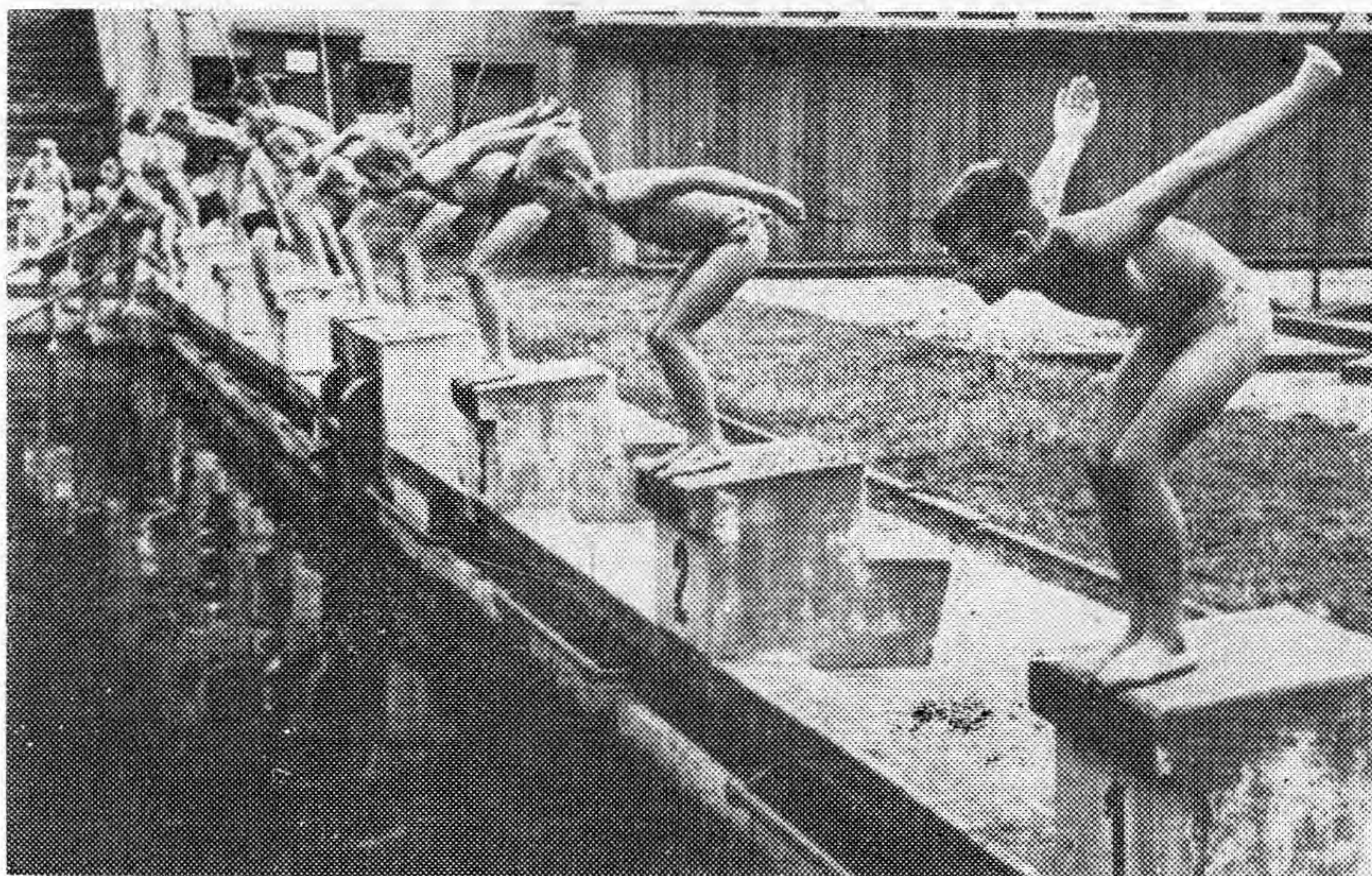
Tak znaczny rozwój sportu, jaki w ostatnich latach zanotowaliśmy, byłby niemożliwy, gdyby z pomocą nie przyszły władze partyjne i administracyjne. Nakłady finansowe z roku na rok są systematycznie zwiększane, o czym świadczy poniższa tabelka:

Rok	Środki przyznane przez PPRN dla PKKFiT	Dotacje federacji	Darowizny zakł. pracy dla klubów
1955	7.500	30,0	20,0
1956	68.000	45,0	20,0
1957	98.000	60,0	30,0
1964	420.000	85,0	50,0
1965	500.000	85,0	50,0

Ponadto na budownictwo sportowe poza dotacjami na czyny społeczne (podane w tabeli czynów społecznych) wydatkowano w latach 1959 — 1965 z PP „Totalizator Sportowy”:

na budowę stadionu w Szprotawie	—	2.400.000
na przebudowę sali sportowej POWF	—	1.800.000
na konserwację tych urządzeń	—	300.000
razem		4.500.000

Duży dorobek w umasowieniu wychowania fizycznego i sportu w minionym XX-leciu osiągnęły Ludowe Zespoły Sportowe, Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej oraz szkolnictwo podsta-

Dzieci na szprotawskim basenie (Arch.)

wowe. Organizacje te w odróżnieniu od klubów, spełniają inną rolę. Ich praca to przede wszystkim zapewnienie młodzieży godziwej rozrywki na świeżym powietrzu.

LZS-y swoją pracę opierają głównie na ruchu spartakiadowym. Warunki, w jakich działają poszczególne koła LZS na wsi są mimo wyraźnej z roku na rok poprawy, w dalszym ciągu trudne. W dużym stopniu odczuwa się brak sprzętu sportowego, odpowiednich urządzeń sportowych oraz kadry instruktorskiej. W tej sytuacji działalność ta ma inny profil, mniej rozwija się sport kwalifikowany, natomiast dużą popularnością cieszą się organizowane gromadzkie spartakiady sportowe, rozgrywki „ligi wiejskiej” w siatkówce, piłce nożnej i ręcznej oraz wyścigi kolarskie. W okresie zimowym z braku krytych obiektów sportowych, koła LZS organizują turnieje szachowe, tenisa stołowego oraz gdy dopiszą warunki, uprawiają sporty zimowe — saneczkarstwo (zjazdy, kuligi) oraz łyżwiarstwo.

Z każdym rokiem notuje się wzrost organizacyjny kół LZS oraz wzrost ilości członków. I tak w roku 1958 na terenie powiatu istniało 18 kół LZS, skupiających ponad 600 członków. Natomiast w roku 1965 działały już 33 koła z ponad 1.200 członkami.

W ubiegłej pięcioletce na terenie powiatu założono 3 ogniska TKKF, w tym 2 zakładowe oraz 1 miejskie. Najżywotniejszą działalność wykazuje ognisko miejskie „Tęcza”, które jest zaliczane do czołowych w województwie. Prowadzi ono wyłącznie działalność masową. Niewielkie środki na działalność otrzymuje ono z Zarządu Wojewódzkiego TKKF. Ognisko bierze aktywny udział we wszystkich zlotach TKKF, gdzie prezentuje swoje osiągnięcia, współzawodniczy z innymi kołami i ogniskami.

Osobny rozdział w rozwoju wychowania fizycznego i sportu zajmują szkoły podstawowe miejskie i wiejskie. Wprawdzie w programach nauczania na wychowanie fizyczne przeznaczono pewną ilość godzin, jednak zainteresowanie sportem młodzieży szkolnej byłoby o wiele mniejsze, gdyby nie społeczna działalność nauczycieli WF, którzy są organizatorami szeregu imprez. Oczywiście nie we wszystkich miejscowościach powiatu problem ten wygląda jednakowo. W dalszym ciągu odczuwa się bowiem brak wykwalifikowanych nauczycieli WF. Nie wszędzie też istnieją odpowiednie urządzenia sportowe. Pod tym względem lepsze warunki pracy mają ośrodki szkolne w Szprotawie i Przemkowie. W mieście część szkół dysponuje salami gimnastycznymi lub przystosowanymi na ten cel. W ostatnich latach nastąpiła wyraźna poprawa w tym zakresie dzięki wybudowaniu kilku szkół, przy których istnieją niepełnowymiarowe sale gimnastyczne.

*Czołowa lekkoatletka województwa Danuta Konowska
ze Szprotawy (fot. M.B.)*

Na przestrzeni ostatnich lat wybudowano w następujących miejscowościach szkolne sale gimnastyczne:

- Szprotawa (szkoła nr 5)
- Przemków (szkoła nr 3 i nr 2 — Tysiąclatka)
- Chichy
- Wysoka
- Bukowica
- Sucha Dolna
- Ostaszów.

W niedługim czasie nowe sale gimnastyczne otrzymają szkoły w Małomicach i Lesznie Górnym.

Perspektywy rozwoju kultury fizycznej i turystyki w latach 1966 — 1970

W nowej pięciolatce przewiduje się m. in. budowę następujących urządzeń sportowych:

- przebudowę sali sportowej w Małomicach;
- rozbudowę pawilonu sportowego na stadionie w Szprotawie (czyn społeczny);
- budowę prostych urządzeń sportowych na wsi;
- budowę sal gimnastycznych przy szkołach w Małomicach i Lesznie Górnym;
- budowę sali do gier przy szkole nr 2 w Szprotawie (ze środków SFBSiI).

Z inwestycji centralnych nastąpi budowa pełnowymiarowej sali (28×16 m) przy kompleksie nowych budynków szkolnych Państwowego Technikum Rolniczego w Szprotawie przy ul. Henrykowskiej.

W najbliższym okresie przewiduje się powołanie kilku nowych sekcji przy klubach sportowych, m. in. zapasów, podnoszenia ciężarów, tenisa stołowego i koszykówki żeńskiej przy „Sprotavii” oraz siatkówki przy „Iskrze” Małomice.

Planuje się przeszkolić pomocników instruktorów w następujących dyscyplinach:

— piłka nożna	— 6 osób
— lekka atletyka	— 2 osoby
— koszykówka	— 6 osób
— podnoszenie ciężarów	— 2 osoby
— zapasy	— 1 osoba

Powyższa ilość przeszkolonych pozwoli klubom sportowym zająć się w większym stopniu szkoleniem młodzieży.

WARUNKI SOCJALNO-BYTOWE W POWIECIE SZPROTAWSKIM W LATACH 1945 — 1965

Początki gospodarki

Na warunki bytowe składa się całokształt materialnego życia społeczeństwa. Pewne światło na te zagadnienia rzucono już w poprzednich rozdziałach naszej pracy. Obecnie zajmiemy się innymi, codziennymi potrzebami ludności, związanymi z zamieszkaniem i pobytem na terenie powiatu (przede wszystkim na terenie miasta). Przedstawiamy tu stan gospodarki komunalnej, sytuację mieszkaniową, komunikację, zaopatrzenie i ochronę zdrowia ludności.

W wyniku bezpośrednich działań wojennych i celowych zniszczeń dokonanych przez uciekających hitlerowców, zastaliśmy powiat, a szczególnie miasto Szprotawę, w postaci bezludnych ruin, zwałów gruzu, opuszczonych i splądrowanych zakładów produkcyjnych i usługowych. Straty dotyczyły przede wszystkim mieszkań i urządzeń komunalnych. Zniszczeniom uległo też wiele gospodarstw wiejskich wraz z całym inwentarzem żywym i martwym. Zapasów zboża prawie nie było, pogłowie inwentarza — bardzo niskie, inwentarz martwy i sprzęt mechaniczny — przeważnie zniszczony bądź wywieziony przez uchodzących Niemców¹⁾. Zniszczone i nieczynne były linie kolejowe, mosty, łączność telefoniczna i pocztowa. W sumie — straty wojenne wyrażały się zmniejszeniem potencjału gospodarczego i zasobów mieszkaniowych o 45 — 50 procent²⁾.

Niemожność opanowania i zabezpieczenia ocalałego majątku w początkowym okresie, była przyczyną dalszych strat. Wracaliśmy w wojnie na te ziemie, a wojnie towarzyszy zwykle chaos. Chaos powojenny został wykorzystany przez elementy chciwe zysku. Często zgłaszali się tu ludzie, których głównym celem było szabrownictwo³). Wiele maszyn i urządzeń zagarnęli i wywieźli z terenu powiatu różni „maruderzy”⁴). Może to wskutek niebezpieczeństwa grożącego ze strony tych „maruderów”, Pełnomocnik Rządu na teren obwodu szprotawskiego w zarządzeniu swym z dnia 11 września 1945 roku, skierowanym do sołtysów pisał:

„...Każdy osadnik Polak, który otrzymał prawo osiedlenia i któremu zostało przydzielone gospodarstwo lub inny warsztat pracy, ma prawo do zbierania z innych opuszczonych i niezamieszkałych gospodarstw niemieckich takiego sprzętu i rzeczy, jakie są mu niezbędne do prowadzenia gospodarstwa rolnego bądź też warsztatu pracy... Każdy polski osadnik ma obowiązek i prawo do zabezpieczenia takich przedmiotów, które wskutek nieodpowiedniego przechowania ulegają względnie mogą ulec zniszczeniu...”⁵).

Dziś trudno określić, na ile to zarządzenie zapobiegało, na ile zaś sprzyjało działalności szabrowników.

Warunki bytowe w 1945 roku były w powiecie trudne nie tylko z powodu olbrzymich zniszczeń wojennych i strat powojennych. Przesiedlenie pozostałej tu ludności niemieckiej i zaludnienie powiatu oraz zbudowanie od podstaw nowej w stosunku do przedwojennej struktury gospodarki, odbywało się w niezwykle ciężkich warunkach.

Urządzenia komunalne i mieszkania

Najbardziej ucierpiało wskutek wojny miasto Szprotawa. W 1945 roku na 1115 domów, do zamieszkania nadawało się (po usunięciu drobniejszych uszkodzeń) 765, 208 zostało całkowicie zniszczonych, zaś 142 wymagały dużych nakładów na remonty. W Przemkowie uległo zniszczeniu 45 budynków, zaś w Małomicach 15⁷). Perspektywę Przemkowa Pełnomocnik Rządu na obwód szprotawski w 1945 roku przedstawiał następująco:

„...Miasto nie będzie mogło osiągnąć samowystarczalności gospodarczo-finansowej, ponieważ nie posiada żadnych przedsiębiorstw komunalnych i wobec słabego napływu osadników może czerpać dochody jedynie z lasów komunalnych. Wobec powyższego pożądane jest zaliczenie Przemkowa do gmin wiejskich...”⁸).

Jeszcze w 1952 roku w sprawozdaniach urzędowych wykazywano w Przemkowie 165 budynków (1408 izb) niezamieszkałych.

Centrum handlowe Szprotawy (B. B.)

W tym samym czasie w Szprotawie kwalifikowano do remontu 1872 izby, a w Małomicach 673 (64 budynki)⁹⁾.

Zniszczone lub uszkodzone były również urządzenia komunalne: łaźnia, gazownia w Szprotawie, elektrownia, wodociągi i kanalizacja. Gazownia w Małomicach nadawała się do uruchomienia, lecz wskutek niezabezpieczenia została zdewastowana po zakończeniu działań wojennych¹⁰⁾.

Wskutek zniszczeń w budynkach oraz w urządzeniach komunalnych i sanitarnych, warunki w miastach były bardzo trudne. Szereg kłopotów wpływało też z braku właściwej polityki mieszkaniowej. Co ruchliwsze elementy kombinatorskie nierzadko zajmowały i ogołacały ze sprzętu w celach spekulacyjnych całe domy i wille a nawet pałace. Ludzie zaś przyjeżdżający z zagranicy względnie z głębi kraju, napotykali niekiedy na poważne trudności z szukaniem dla siebie miejsca oparcia. Wypadki takie osłabiały też oczywiście ruch osiedleńczy¹¹⁾.

Mimo braku fachowców i środków, udało się polskiej administracji przy pomocy ludności dość szybko uruchomić w mieście wodociągi i kanalizację. W Szprotawie utworzono „Zakłady Siły, Światła i Wody”. Dwie małe elektrownie (fabryczna w Małomicach i komunalna w Szprotawie) zasilaly sieć lokalną, zanim odbudowano linię wysokiego napięcia (w pierwszej połowie 1946 roku). Uszkodzenie sieci wodociągowej i gazowej oraz niemożliwość całkowitej naprawy, długo przysparzały kłopotu administracji miasta.

Pierwsi osadnicy rozpoczęli swą pionierską pracę w powiecie od usuwania gruzów, zalegających ulice i hale fabryczne. Ogromna to była praca i trwała szereg lat. Jeszcze w 1955 roku obliczano na terenie Szprotawy, Przemkowa i Małomic 250 tys. m² powierzchni zagruzowanej i około 375 tys. m³ gruzu¹²⁾. Setki tysięcy złotych przeznaczano co roku na odgruzowanie i porządkowanie terenów. Dużo zrobiono w czynie społecznym. Jednocześnie rozbierano budynki zniszczone i zagrażające częstokroć bezpieczeństwu mieszkańców.

Na zaniedbanie remontów budynków mieszkalnych w pierwszych latach powojennych złożyły się również nieuregulowane stosunki własnościowe, brak właściwej organizacji zarządu nieruchomościami, brak dokładnej ewidencji i zbyt niskie czynsze mieszkaniowe. W roku 1947 nie było jeszcze żadnego planu remontów ani planu zabezpieczenia uszkodzonych nieruchomości¹³⁾. Dopiero w 1948 roku utworzono Komunalny Zarząd Nieruchomości w Szprotawie, jakkolwiek formalnie funkcję administratora, Za-

rząd Miejski przejął od Obwodowego Urzędu Likwidacyjnego już w kwietniu 1946 roku ¹⁶⁾.

W miarę napływu ludności do miast, sprawa remontu mieszkań stawała się coraz bardziej paląca. Już w końcu 1948 roku w wielu mieszkaniach było stosunkowo „ciasno”. Obrazuje to następujące zestawienie: ¹⁷⁾

Izby mieszkalne i powierzchnia użytkowa lokali nadających się do zamieszkania

	Szprotawa	Przemków	Małomice	Razem
1. Izby:				
a) ilość	3.421	1.620	471	5.512
b) powierzchnia m ²	54.211	27.920	8.336	90.467
2. Powierzchnia na 1 mieszk. w m ²	8,7	27,9	8,33	10,2

Około 4,5 tys. izb kwalifikowano w tym czasie do remontu lub odbudowy.

Do remontów zabezpieczających i remontów kapitalnych budynków mieszkalnych na szerszą skalę przystąpiono po roku 1950.

W latach 1951—1955 odbudowano i wyremontowano 502 budynki w Przemkowie i 193 w Szprotawie ¹⁸⁾. W latach 1956—1960 w związku z przyływem nowej fali ludności (repatrianci i przesiedleńcy) wydano 28.920 tys. złotych na kapitalne remonty mieszkań. Wyremontowano 2082 izby, w tym 1026 w Szprotawie, 175 w Przemkowie i 743 w Małomicach oraz 48 w Lesznie Górnym. Poza tym ze środków zakładowych 220 izb odbudowały Lubuskie Zakłady Garbarskie w Lesznie Górnym i 72 izby Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie. Ponad 10 mln złotych wydano w tym okresie z budżetów rad narodowych na bieżące remonty mieszkań ¹⁹⁾. W ostatniej 5-latce (1961—1965) roczne wydatki na kapitalne remonty mieszkań kształtowały się w granicach 7 mln złotych (remont około 500 izb rocznie).

Nowe budownictwo dotarło do powiatu szprotawskiego zasadniczo dopiero w 1958 roku ²⁰⁾, zaś pierwsze efekty uzyskała Szprotawa w 1960 roku.

Budownictwo mieszkaniowe typu miejskiego w powiecie²¹⁾

	Szprotawa			Przemków			Leszno Górne			Ogółem		
	i z b y z b u d o w n i c t w a											
	rad narod.	zakład.	Razem	rad narod.	zakład.	Razem	rad narod.	zakład.	Razem	rad narod.	zakład.	Razem
1956	54	—	54	—	—	—	—	—	—	54	—	54
1957—59	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1960	19	—	19	—	—	—	—	—	—	19	—	19
1961	63	—	63	—	—	—	—	—	—	63	—	63
1962	188	—	188	—	40	40	—	—	—	188	40	228
1963	243	—	243	7	40	47	51	—	51	301	40	341
1964	64	—	64	—	40	40	—	—	—	64	40	104
1965	204	—	204	—	—	—	—	—	—	204	—	204
Ogółem	835	—	835	7	120	127	51	—	51	893	120	1.013

Jak widzimy jest to niewiele zarówno w stosunku do przeciętnych w kraju, jak i w województwie ²²⁾.

Przy podziale środków na nowe budownictwo niewątpliwie brano pod uwagę dotychczasową sytuację mieszkaniową. Dane statystyczne wskazywały, że sytuacja ta w powiecie szprotawskim była korzystniejsza od przeciętnej w województwie. Oto dane spisu powszechnego ²³⁾.

**Mieszkania, izby i ludność w mieszkaniach
stan na dzień 6.XII.1960 roku**

	Mieszkania		I z b y		Ludność w mieszkaniach	
	w liczbach bezwzględ- nych	Wskaźnik 1950=100	w liczbach bezwzględ- nych	Wskaźnik 1950=100	Ogółem	na 100 izb
1. Województwo	178.095	129,7	577.501	121,8	760.389	132
w tym:						
miasta i osiedla	91.467	149,9	271.573	142,1	365.280	135
gromady	86.628	113,6	305.928	108,1	395.109	129
2. Pow. Szprotawa	8.029	133,9	26.394	138,8	34.083	129
w tym:						
miasta i osiedla	4.246	155,1	12.976	162,5	16.053	128
gromady	3.783	116,1	13.418	121,7	17.430	130
m. Szprotawa	2.363	—	6.763	—	8.118	135
m. Przemków	1.034	—	3.494	—	4.248	122
os. Małomice	849	—	2.719	—	3.287	121

Nowe budownictwo w Szprotawie (Cz. Ł.)

Budynki mieszkalne

	b u d y n k i								
	Ogółem	w y p o s a ż e n i e							
		elektr.		wodoć.		kanaliz.		g a z	
		liczba bezwzgl.	%	liczba bezwzgl.	%	liczba bezwzgl.	%	liczba bezwzgl.	%
1. Województwo	100.146	96.860	96,7	23.905	23,9	—	—	—	—
w tym:									
miasta i osiedla	31.037	30.737	99,0	20.368	65,6	14.091	45,4	11.772	37,9
gromady	69.109	66.123	95,7	3.573	5,1	—	—	—	—
2. Pow. Szprotawa	4.848	4.708	97,0	518	10,7	—	—	—	—
w tym:									
miasta i osiedla	1.801	1.798	99,8	464	25,7	367	20,4	349	19,4
gromady	3.047	2.909	95,5	54	1,8	—	—	—	—
3. m. Szprotawa	858	857	99,9	410	47,8	367	42,8	349	40,7
4. m. Przemków	571	570	99,8	54	9,4	—	—	—	—
5. o. Małomice	372	371	99,7	—	—	—	—	—	—

Trudna sytuacja mieszkaniowa powoduje konieczność rozwoju budownictwa spółdzielczego (spółdzielnie mieszkaniowe) i indywidualnego (kredytowanego). Plan rozwoju urbanistycznego Szprotawy przewiduje w perspektywie budowę nowych osiedli mieszkaniowych przy ul. M. Buczka i w kierunku wsi Śliwnik oraz za torami kolejowymi przy szosie do Kożuchowa.

Również stan urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych zastaliśmy ubogi. Przemków i Małomice nie miały ich prawie w ogóle, Szprotawa zaś była skanalizowana tylko częściowo i tylko część domów posiadało sieć wodociągową (rozdzielczą). I te skromne urządzenia zastaliśmy wyeksploatowane i zniszczone²⁴). Należało je odbudować. W okresie 1951—1965 wydano ponad 12 mln złotych²⁵) na odbudowę i remont urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych i gazowych.

Dotychczas częściowo rozwiązano jedynie sprawę gazu²⁶). Istnieje zaś i w dalszym ciągu wymaga rozwiązania problem wody. Słaba wydajność urządzeń wodociągowych nie pozwala na dostateczne zaopatrzenie nawet tej części miasta, która połączona jest siecią wodociągową (szczególnie drugie i wyższe piętra budynków).

Wszystkie natomiast miejscowości w powiecie posiadają światło elektryczne, Szprotawa zaś jarzeniowe. Poprawiono również znacznie oświetlenie ulic w miastach²⁷).

Stan wyposażenia budynków mieszkalnych obrazują wyniki spisu powszechnego z dnia 6 grudnia 1960 roku²⁸).

Jak widzimy, sytuacja w powiecie pod względem wyposażenia budynków w podstawowe urządzenia jest wyraźnie gorszą od przeciętnej w województwie i nie ulega prawie żadnej poprawie.

Stan urządzeń wodociągowo-kanalizacyjnych i gazowych w miastach w roku 1965 obrazuje następujące zestawienie²⁹).

Wodociągi i kanalizacja — na 31.XII.1965 r.

1. Długość komunalnej sieci wodnej w km	— 26
2. Połączenie sieciowe do budynków mieszkalnych	
a) wodociągi	— 427
b) kanalizacja	— 387
3. Woda zakładów komunalnych w tys. m ³	
a) zużycie przez gosp. domowe	
b) straty w sieci	

Gazownia — na 31.XII.1965 rok

1. Długość czynnej sieci rozdzielczej w km	— 22,9
2. Połączenia prowadzące do bud. mieszkalnych	— 377
3. Odbiorcy gazu (gosp. domowe)	— 1.564

4. Produkcja gazu w tys. m ³	— 735,8
5. Zużycie gazu w gosp. domowych w tys. m ³	— 516,0
6. Straty w sieci w tys. m ³	— 74,9

W dziedzinie hotelarstwa i kąpielisk w 1945 roku wszystko było w stanie niezdatnym do użytku: ani hotelu i łaźni (zniszczone), ani basenu kąpielowego (uszkodzony i nieczynny). W pierwszych latach powojennych urządzono w Szprotawie dwa hotele prywatne (pokoje umeblowane). Hotel miejski całkowicie odpowiadający wszelkim wymagom odbudowano i wyposażono w latach 1958 — 1962. Przemków posiada hotel od 1960 roku, lecz jest on jeszcze w stanie wymagającym remontu.

W Szprotawie w 1948 roku oddano do użytku basen kąpielowy, zaś w 1949 roku odbudowano i uruchomiono łaźnię. W roku 1958 Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej uruchomiło pralnię mechaniczną i w 1963 roku pralnię chemiczną, obsługującą również ludność Żar, Żagania, Kozuchowa, Łłowej Żagańskiej, Przemkowa, gdzie istniały punkty przyjęć odzieży.

O stopniu wykorzystania niektórych urządzeń komunalnych świadczą następujące dane³⁰).

Urządzenia i usługi komunalne

	Szprotawa	Przemków	Razem
1. Hotele			
a) ilość pokoi	21	9	30
b) ilość łóżek	58	21	79
c) ilość osobonocł.	13.136	2.100	15.236
d) wskaźnik wykorzystania miejsc	62%	27,4%	53%
2. Łaźnia			
a) ilość wanien	13	—	13
b) ilość natrysków	30	—	30
c) usługi (kąpiele)			
w tys. razem	26,5	—	26,5
w tym:			
— wanny	13,0	—	13,0
— natryski	13,5	—	13,5
3. Pralnia			
a) bielizna biała — ton	24,1	—	24,1
b) czyszcz. chem. ton	19,8	—	19,8
c) wskaźnik wykorzyst. zdolności przerob.:			
— bielizna biała	100%	—	100%
— czyszcz. chem.	65%	—	65%

Po wojnie naprawiono i ulepszono także szereg innych urządzeń komunalnych. Odbudowano i wyremontowano wszystkie mosty, wybudowano i oddano do użytku plac targowy w Szprotawie,

ulepszono wiele odcinków ulic i chodników³¹). Jakkolwiek ogólnie stan tych urządzeń znacznie poprawiono, to jednak pozostaje jeszcze wiele do zrobienia. Znaczna część ulic w miastach i osiedlu ma nawierzchnię gruntową (nieutwardzoną) i nie ma ulepszonych chodników. Oto stan jezdni i chodników z roku 1965³²).

Ulice i place stan na 31. XII. 1965 rok

w km.b.

	Jezdnie			Chodniki	
	o n a w i e r z c h n i				
	ulepszonej	nie ulepszonej	gruntowej	ulepszonej	nie ulepszonej
Szprotawa	16,3	17,1	4,2	13,3	10,2
Przemków	2,5	8,3	3,8	4,0	3,5
Małomice	5,2	7,0	5,6	2,7	4,8
Razem	24,0	32,4	13,6	20,0	18,5

Miasta i osiedla bogate są w parki i zieleńce, które w ostatnich latach w większości już uporządkowano. W Szprotawie park miejski stanowi rezerwat, w którym znajduje się dużo ciekawych okazów drzew, krzewów i roślin³³). Założone na miejscach dawnych gruzowisk tymczasowe zieleńce znacznie poprawiły estetyczny wygląd miast. W większości naprawiono też i odnowiono elewacje budynków.

Likwidując skutki wojny zrobiono wiele, ale szereg problemów czeka jeszcze na rozwiązanie w przyszłych latach. Dotyczy to przede wszystkim remontu i rozbudowy urządzeń oraz sieci wodociągowo-kanalizacyjnej, doprowadzenia wody i gazu do ulic Mariana Buczka, Ciszowskiej, Komorowskiej i innych (170 budynków w Szprotawie) oraz doprowadzenie gazu do Małomic. W Przemkowie konieczna jest odbudowa hotelu oraz budowa sieci wodociągowo-kanalizacyjnej i łaźni miejskiej. Również w Małomicach potrzebny jest hotel. W obu miastach i osiedlu trzeba zwiększyć ilość ulicznych punktów świetlnych³⁵).

Niektóre z tych zagadnień ujęte były w programie Powiatowego Komitetu FJN jako zadania na lata 1961 — 1965. Ograniczone możliwości inwestycyjne nie pozwoliły jednak na ich wykonanie. Czynione są starania o uwzględnienie tych potrzeb w bieżącym planie 5-letnim³⁶).

Nowy dworzec kolejowy w Szprotawie (Cz. Ł.)

Komunikacja i łączność

Po przejściu frontu transport był zniszczony, łączność nie istniała: linie kolejowe i autobusowe były przerwane i nieczynne, stacje kolejowe zburzone lub poważnie uszkodzone, mosty w większości rozbite, łączność kablowa zerwana. W pierwszej kolejności zajęto się uruchomieniem komunikacji kolejowej.

Natychmiast po wyzwoleniu Szprotawy zgłaszają się tu polscy kolejarze do pracy na stacji kolejowej³⁷). Oficjalnie władze polskie przejmowały kolejnictwo od wojskowych władz radzieckich w lipcu 1945 roku³⁸). W sierpniu organizuje się poczta, powstaje administracja drogowa. Stosunkowo szybko zaczynają działać linie kolejowe i drogi kołowe, łączność pocztowa i telekomunikacyjna. Odbudowuje się, początkowo prowizorycznie, mosty, usuwa się różne przeszkody i zniszczenia na drogach, stawia się polskie znaki drogowe.

W latach 1945 — 1955 brak było środków na poważniejsze inwestycje drogowe. W tym czasie przeprowadzono przede wszyst-

kim, stosownie do potrzeb gospodarki planowej, modernizację ważniejszych odcinków dróg. Dopiero w drugim dziesięcioleciu przystąpiono na szerszą skalę do planowej odbudowy zniszczonych i rozbudowy lub przebudowy ocalałych obiektów komunikacyjnych. W latach 1956 — 1960 kosztem 7 mln złotych odbudowano i wyremontowano 16 mostów³⁹). W latach 1961 — 1962 odbudowano (inwestycja 2 mln złotych) łuk mostu na drodze łączącej śródmieście Szprotawy z dzielnicą Zarzeczną. W latach 1961 — 1963 kosztem 3,5 mln złotych zbudowano w Szprotawie ładny, nowoczesny dworzec kolejowy.

Na naprawę i modernizację dróg kołowych przeznaczają się coraz więcej środków. Na same drogi lokalne wydaje się z budżetu powiatu rocznie 1 — 2 mln złotych. Ponadto szereg robót wykonuje się w czynie społecznym. Wartość czynów drogowych stale wzrasta: w latach 1956 — 1960 sięgała ona 1 mln zł, zaś w następnych trzech latach wyniosła 1.760 tys. złotych⁴⁰). Powiat szprotawski należy pod tym względem do przodujących w województwie⁴¹).

W efekcie mamy gęstą sieć dróg, umożliwiającą dojazd do wszystkich miejscowości i zakątków powiatu. Na 100 km² powierzchni przypada w powiecie 95 km dróg kołowych, z tego 42 km stanowią drogi o nawierzchni twardej, w tym 52 proc. drogi o nawierzchni ulepszanej. Są to wskaźniki lepsze od przeciętnych krajowych i wojewódzkich⁴²).

Stan dróg państwowych jest ogólnie dobry. Znacznie gorszy natomiast jest stan dróg lokalnych. Wynika to nie tylko z technicznej struktury nawierzchni, lecz i z tego, że intensyfikacja eksploatacji dróg znacznie wyprzedza wzrost nakładów i środków, którymi rozporządzają władze terenowe (zarząd lokalny).

Wystarczy wspomnieć, że w ciągu ostatnich lat tabor pojazdów samochodowych (uspołecznionych i indywidualnych) oraz przewozy towarowe i osobowe wzrosły kilkakrotnie.

Rocznie odnawia się około 5 km dróg, co przy kilkuletniej wytrzymałości nawierzchni nie pozwala na utrzymanie wszystkich odcinków dróg w należyтым stanie. Stąd wypływa konieczność zwiększenia remontów drogowych do około 15 km rocznie. Konieczny jest nie tylko większy zakres odnowy nawierzchni lecz i jej modernizacja, w celu osiągnięcia lepszej wytrzymałości dróg i bezpieczeństwa ruchu. W powiecie są dostateczne zasoby żwirów, potrzebna do tego jest jednak również smoła i odpowiednie zaplecze techniczne. Jeśli chodzi o drogi gruntowe, to połowa

ich wymaga utwardzenia, szczególnie odcinki o ważniejszym znaczeniu gospodarczym.

W zarządzie powiatowych organów komunikacji drogowej znajduje się 39 mostów. Zachodzi potrzeba przebudowy mostów półstałych i drewnianych na stałe.

Gęsta sieć dróg kołowych sprzyja rozwojowi komunikacji samochodowej. Z roku na rok jest ona w powiecie coraz lepsza. W roku 1964 czynnych było 18 linii PKS.

Poza tym powiat przecięty jest — równoleżnikowo i południkowo — linią kolejową o długości 78 km. Na 100 km² powierzchni powiatu przypada 14 km normalnotorowej linii kolejowej.

Służba pocztowo-telekomunikacyjna zorganizowana jest w 9 placówkach, z tego 6 jest na wsi. Na 43 wsi — 21 jest zradiofonizowanych, a 34 — podłączonych do sieci telefonicznej.

Stan ten szczegółowo obrazują następujące dane⁴³).

1. Liczba zradiofonizowanych		
a) miejscowości wiejskich	—	21
b) PGR	—	16
2. Liczba stelefonowanych		
a) miejscowości wiejskich	—	34
b) PGR	—	25
3. Centrale miejscowe ręczne		
a) liczba central razem	—	8
b) w miastach	—	2
c) pojemność central razem	—	400
d) pojemność central w miastach	—	240
e) liczba abonentów telefonicznych		
razem	—	267
— w miastach	—	196
— w mieszkaniach	—	29
4. Centrale miejscowe automatyczne		
a) liczba central	—	1
b) pojemność central	—	300
c) liczba abonentów telefonicznych		
razem	—	303
— w zakładach pracy	—	240
— w mieszkaniach	—	63

Wskaźnik gęstości telefonicznej wynosi 15,2 abonenta na 1000 mieszkańców⁴⁴). Poprawa w tej dziedzinie, jak to widać z przytoczonego wyżej zestawienia, bez rozbudowy central telefonicznych, nie jest możliwa.

W wyniku zelektryfikowania powiatu wzrasta znacznie ilość urządzeń radiofonicznych. W końcu 1964 roku było w powiecie zarejestrowanych:⁴⁵)

a) odbiorników lampowych (radia)	—	4.542
w tym na wsi	—	1.747
b) urządzeń przewodowych (głośniki)	—	1.020
w tym na wsi	—	564
c) telewizorów	—	1.400
w tym na wsi	—	409
d) ogółem urządzeń radiofonicznych	—	6.962
w tym na wsi	—	2.720

Liczba urządzeń radiofonicznych, zwłaszcza aparatów telewizyjnych nie osiągnęła jeszcze stanu nasycenia⁴⁶).

Handel i zaopatrzenie

W dziedzinie handlu i zaopatrzenia nie zastaliśmy prawie nic — żadnych organizacji handlowych ani towarowych remanentów. Brak żywności i ogólnie ciężka sytuacja zaopatrzeniowa w kraju oraz trudności komunikacyjne i transportowe dawały się szczególnie we znaki na Ziemiach Zachodnich. Tereny te zostały ogołocone z wszelkich zapasów żywności i innych towarów przez wojska i uciekającą przed frontem ludność niemiecką. Punkty etapowe Państwowego Urzędu Repatriacyjnego i stołówki zakładowe były w początkowym okresie głównymi ośrodkami żywieniowymi. W odzież najbardziej potrzebujących zaopatrywał miejscowy Komitet Opieki Społecznej i Oddział PUR. Zbierały one odzież używaną, która po wyreperowaniu rozdawano między przesiedleńców i repatriantów⁴⁷). Również Urząd Pełnomocnika Rządu początkowo żywił wiele osób w kuchni referatu aprowizacji i handlu. Później wprowadzone zostało zaopatrzenie kartkowe, realizowane głównie przez spółdzielczą sieć handlową⁴⁸). Trudności zaopatrzeniowe sprzyjały rozwojowi prywatnego handlu i różnych form spekulacji. Lata 1945 — 1946 stanowią okres największego rozwoju handlu prywatnego. Już w końcu 1945 roku było 26 drobnych zakładów gastronomicznych (cukiernicze, herbaciarnie, ka-

wiarnie, pasztecarnie, restauracje). Właściciele prywatnych placówek handlowych zorganizowani byli w Powiatowym Zrzeszeniu Kupców Polskich⁴⁹).

Wraz ze stabilizacją życia gospodarczego podejmowano kroki w celu rozwoju i umocnienia handlu uspołecznionego. W grudniu 1945 roku powstaje w Szprotawie Spółdzielnia Spożywców „Zjednoczenie”, w listopadzie 1946 roku placówka Państwowej Centrali Handlowej, w styczniu 1947 roku — Oddział (hurtownia) „Społem”. W końcu 1948 roku były już w powiecie 82 sklepy handlowe, z tego 2 państwowe, 32 spółdzielcze i 44 prywatne⁵⁰).

Poprawa sytuacji gospodarczej powiatu znajduje swój wyraz w systematycznym wzroście obrotów.

Obroty handlu detalicznego⁵²
(bez zakładów gastronomicznych)

	Obroty w tys. zł (ceny rzeczywiste)	Obroty na 1 mieszkańca
1953	74.226	2.777
1954	82.470	2.885
1955	90.324	3.045
1956	108.529	3.456
1957	125.826	3.900
1958	144.863	4.301
1959	165.045	4.755
1960	178.758	5.122
1961	197.971	6.612
1962	220.105	6.137
1963	236.492	6.444
1964	250.514	6.696

Zaopatrzenie powiatu odbywa się zasadniczo za pośrednictwem organizacji spółdzielczych: Powszechnej Spółdzielni Spożywców „Społem” w Szprotawie i Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” (CRS) — Szprotawa, Niegosławice, Małomice i Przemków. Z organizacji państwowych działają tu m. in. MHD, OPHO. Są to jednak placówki filialne, których jednostki macierzyste znajdują się na terenie innych powiatów (Żagań, Zielona Góra), co jest główną przyczyną słabego rozwoju i operatywności tych placówek.

Przed sklepem (B.B.)

**Struktura detalicznej sieci zaopatrzeniowej
stan na dzień 31. XII. 1965**

	Ogółem	s e k t o r			
		uspołeczniiony		prywatny	
		Razem	wiejski CRS	Razem	na wsi
Punkty sprzedaży	190	183	89	7	—
w tym:					
sklepy spożywcze	55	53	21	2	—
sklepy przemysłowe	58	56	18	2	—
sklepy spoż.-przem.	43	43	43	—	—
kioski i stragany	34	31	7	3	—
Zakłady gastronomiczne	31	31	10	—	—
w tym:					
restaur. i jadłod.	8	8	5	—	—
kawiarnie	2	2	1	—	—
bufety kolejowe	2	2	1	—	—
klubokawiarnie wiejskie	19	19	3	—	—

Dystrybucję artykułów rynkowych (hurt) prowadzą w Szprotawie hurtownie: międzypowiatowa WZGS i podhurtownia RZGS. W strukturze obrotów (sprzedaży detalicznej) placówek państwowych dominują artykuły przemysłowe, zaś w spółdzielczych, zwłaszcza PSS — artykuły spożywcze.

Rozwój sieci handlowej w powiecie szprotawskim kształtuje się dotychczas poniżej przeciętnej wojewódzkiej⁵³). W planach na najbliższe lata zakłada się uruchomienie nowych placówek oraz modernizację sklepów i form obsługi. Akcentuje się konieczność większej operatywności i rozwoju sieci MHD. Władze miejscowe czynią starania o wybudowanie w Szprotawie rolniczego domu towarowego, który by zaopatrywał wieś w szeroki asortyment artykułów niezbędnych do produkcji rolnej. Postuluje się też budowę wiejskiego domu towarowego w gromadzie Długie. Najważniejszym zadaniem dla całego aparatu handlowego jest dostosowanie struktury zaopatrzenia rynku do struktury popytu⁵⁴).

Ochrona zdrowia ludności

Bilansując dorobek XX-lecia w dziedzinie ochrony zdrowia należy pamiętać, że w tym przypadku start zaczął się od punktu zerowego. Jediną spuścizną, jaką przejęliśmy w 1945 roku był zdewastowany szpital w Szprotawie oraz kilka opuszczonych prywatnych gabinetów lekarskich w powiecie. Przybyłe tu pierwsze rodziny polskie początkowo korzystały z pomocy lekarskiej zorganizowanej w warunkach polowych przez jednostkę Armii Radzieckiej⁵⁵).

Wobec niemożności przystosowania szpitala do jego funkcji przed zbliżającą się zimą, w barakach punktu etapowego PUR w Szprotawie (obok budynku obecnego Szpitala Powiatowego) zorganizowano ambulatorium obsługiwane przez wykwalifikowanego sanitariusza, zainstalowano tam wannę, „tak że każdy z przybywających mógł skorzystać z gorącej kąpieli”⁵⁶). Później w budynku mieszkalnym przy ulicy Ciszowskiej Urząd Pełnomocnika Rządu otworzył coś w rodzaju izby przyjęć, gdzie ordynował miejscowy lekarz z jedną pielęgniarką. Następnie w 1946 roku, wspólnym wysiłkiem ludności i administracji wyremontowano kilka izb w budynku przy ul. Parkowej (obecny Internat Liceum Ogólnokształcącego) i urządzono tam prowizoryczny szpital z 30 łózkami. Brak jednak było odpowiedniego wyposażenia, instrumentów i leków.

Ważniejsze dane o rozwoju służby zdrowia⁵⁸)

	w latach			
	1945	1950	1963	1965
Liczba lekarzy med.	1	10	23	32
Liczba mieszk. na 1 lek.	3.000	2.600	1.600	1.170
Liczba lekarzy dent.	—	2	5	6
Dypl. felczerów	—	3	4	4
Felczerów	—	3	11	8
Pielęgniarek	2	28	49	81
w tym: o pełnych kwalifik.	1	12	23	32
Położnych	—	8	13	13
Łóżek w izbach porodowych	—	10	10	10
Żłobków stałych	—	2	3	3
Miejsc w żłobkach	—	70	130	130
Aptek	—	1	2	2
Punktów aptecznych	1	1	2	4
Przychodni	—	3	5	5
w tym: przyzakładowych	—	1	4	4
Ośrodków zdrowia	—	3	4	4
w tym na wsi	—	3	2	2
Punktów zdrowia	1	—	—	—
w tym: na wsi	—	—	—	—
Punktów położn.	—	2	1	1
w tym: na wsi	—	2	1	1
Punktów felczerskich	—	2	5	4
w tym: przyzakładowych	—	2	3	2

W marcu 1946 roku przybywa do Szprotawy pierwszy lekarz powiatowy, który przy pomocy 2 pielęgniarek, felczera i personelu administracyjnego rozpoczął dalsze starania o zorganizowanie pomocy chorym i otwarcie placówek opieki zdrowotnej. Przy pomocy ludności odnaleziono część sprzętu i leków, porzucanych lub ukrytych przez Niemców i przekazano szpitalowi⁵⁷). Powstają skromne na razie ośrodki zdrowia w Szprotawie i w Przemkowie, tworzą się punkty pielęgniarskie w Lesznie Górnym i Borowinie. W roku 1950 zostaje otwarty pierwszy Dzielnicowy Żłobek w Szprotawie, a w 1952 roku czynny obecnie Szpital Powiatowy.

W ślad za otwarciem odbudowanego i wyposażonego szpitala przybywają na teren Szprotawy lekarze i pielęgniarki, uwidacznia się również bardziej intensywny rozwój służby zdrowia w powiecie.

Aktualny stan placówek służby zdrowia zarówno pod względem ilości jak i rozmieszczenia i jakości, pozwala na objęcie ogólną opieką zdrowotną całej ludności powiatu. Z danych Wydziału Zdrowia wynika, że w ciągu roku przeciętnie każdy mieszkaniec powiatu korzysta 3 razy z porady i pomocy lekarskiej.

Rozwijająca się sieć placówek i częstsze docieranie służby zdrowia do poszczególnych środowisk, sprzyja lepszemu wykrywaniu chorób i opiece nad chorymi.

Równocześnie z lecznictwem prowadzi się coraz szerszą działalność profilaktyczną. Ułatwia tę działalność wzrastający poziom oświaty sanitarnej, o czym świadczą np. bardzo rzadkie obecnie przypadki uchylania się od szczepień ochronnych. Szczepienia te, tam gdzie są konieczne, przybrały niemal powszechny charakter.

Śmiertelność w powiecie⁶⁰)

	Urodzenia żywe	z g o n y			
		w liczbach bezwzgl.	na 1000 mieszk.	niemowląt	
				w liczbach bezwzgl.	% do urodzeń
1957	1.186	265	8,2	108	9,1
1958	1.107	273	8,1	97	8,7
1959	1.049	273	7,8	78	7,4
1960	935	214	6,1	59	6,3
1961	867	224	6,3	51	5,9
1962	764	208	5,7	43	5,6
1963	832	232	6,3	35	4,2
1964	791	213	5,8	31	3,9

Widoczne są też postępy w zakresie walki z gruźlicą. Przede wszystkim uchwycono już około 90 procent przypadków zachorowań, zarejestrowano je i objęto leczeniem.

Na stan zdrowia ludności mają poważny wpływ ogólne warunki pracy i bytu, sytuacja materialna i poziom kultury sanitarnej. O wyraźnej poprawie tych warunków świadczyć może np. zlikwidowanie do minimum krzywicy u dzieci⁵⁹), nade wszystko zaś zmniejszenie się wskaźnika śmiertelności w ogóle, a niemowląt w szczególności.

Dla porównania warto tu wspomnieć, że w kraju w 1938 roku przeciętnie na 1000 urodzeń żywych umierało 140 niemowląt, zaś na 1000 mieszkańców zgony wynosiły wówczas 13,9 osób (obecnie 7,5)⁶¹). Dobra opieka nad zdrowiem matek i rozwojem dziecka (specjalne poradnie dla kobiet i poradnie dla dzieci, żłobki dzielnicowe i zakładowe) przyczyniły się w dużym stopniu do spadku zachorowań i śmiertelności dzieci. Do osiągnięć należy też zaliczyć poprawę warunków bezpieczeństwa i higieny w zakładach pracy.

Podsumowując można stwierdzić, że mamy w powiecie dostateczną i dobrze wyposażoną sieć placówek leczenia otwartego, nowoczesny, wyposażony w specjalistyczny sprzęt Szpital oraz sprawnie udzielające pomocy doraźnej stacje pogotowia ratunkowego i sanitarno-epidemiologiczną. Odczuwa się jednak jeszcze braki kadry fachowej i zakłócenia w funkcjonowaniu leczenia, wynikające z przyczyn organizacyjnych. Placówki służby zdrowia materialnie są przygotowane, mieszkania dla kadry są zapewnione⁶²).

Obecny kierunek działania, to werbunek wyspecjalizowanych lekarzy, uzupełnienie sprzętu wysokospecjalistycznego, dalsze rozwijanie oświaty sanitarnej i rozszerzenie działalności profilaktycznej. Główny wysiłek organizacyjny w lecnictwie otwartym ma być skierowany na wieś.

Źródła utrzymania i dochody ludności

Na poziom dochodów a tym samym i na warunki bytowe ludności wpływa szereg czynników. Istotną rolę odgrywa tu stan rozwoju przemysłu i usług, wydajność produkcji rolnej, stan i struktura zatrudnienia, wysokość zarobków oraz poziom cen i stopień obciążeń podatkowych. Badania w tym zakresie są w powiecie utrudnione ze względu na brak kompletnych danych i stały przepływ międzyterytorialny niektórych elementów kształtujących dochody mieszkańców. Ograniczmy się więc tu do przedstawienia tylko niektórych zjawisk, które mogą w pewnym stopniu ułatwić wyrobienie poglądu na sytuację materialną ludności.

Stwierdza się przede wszystkim, że większość ludności w powiecie utrzymuje się ze źródeł pozarolniczych. Wykazał to już spis powszechny z 6 grudnia 1960 roku.

Oto wyniki spisu, dotyczące powiatu szprotawskiego na tle województwa⁶³).

Ludność wg głównego źródła utrzymania
w dniu 6.XII. 1960 roku

	L u d n o ś ć			
	w liczbach bezwzględnych		w odsetkach	
	rolnicza	pozarol.	rolnicza	pozarol.
Województwo ogółem	271.063	506.196	34,9	65,1
w tym:				
miasta i osiedla	21.764	357.139	5,7	94,3
gromady	249.299	149.057	62,6	37,4
Pow. Szprotawa	14.128	20.310	41,0	59,0
w tym:				
miasta i osiedla	1.081	8.381	11,4	88,6
gromady	14.622	8.054	64,5	35,5

W zestawieniu tym rzucają się w oczy wyższe w powiecie szprotawskim od przeciętnych w województwie, odsetki ludności rolniczej, i to nie tylko w gromadach, lecz w szczególności w miastach. Wskazują one na pewne upośledzenie powiatu pod względem rozwoju gospodarczego.

Liczebna przewaga ludności nierolniczej jest obecnie bardziej wyraźna, skoro ilościowy stosunek ludności wsi do ludności miast i osiedli, zmienił się ostatnio na korzyść tej ostatniej grupy. Obecnie większość ludności nie tylko utrzymuje się ze źródeł nierolniczych, lecz większość także mieszka w miastach i osiedlu⁶⁴).

Większość pracujących jest związana stosunkiem pracy najemnej z gospodarką społeczną. Na ogólny stan zatrudnienia, wynoszący 17.700 osób, ponad 9 tys. pracuje w sektorze społecznym, z tego połowa w przemyśle i budownictwie. Na przestrzeni poszczególnych lat obserwuje się stały wzrost zatrudnionych w gospodarce społecznej i to w stopniu wyższym niż postępuje wzrost ludności, co oznacza spadek zatrudnienia na wsi i świadczy o odpowiednim wzroście dochodów w przeliczeniu na 1 członka rodziny.

Struktura zatrudnienia według danych Powiatowego Inspektoratu Statystycznego w 1965 roku była następująca — stan na 30.VI.1965 rok.

	Ogółem	Kobiety
Ogółem	9.330	3.250
Przemysł	4.341	1.556
Budownictwo	462	46
Rolnictwo	1.642	347
Leśnictwo	239	10
Transport i łączność	572	134
Obrót towarowy	605	293
Gospodarka komunalna i mieszkaniowa	286	62
Oświata i kultura	549	392
Ochrona zdrowia, opieka społ. i kultura fizyczna	313	251
Admin. publ. i wymiar sprawiedliwości	256	115
Instytucje finansowe i ubezpieczeniowe	56	37
Pozostałe	9	7

Od kilku lat obserwuje się w powiecie pewne dysproporcje na rynku pracy. Zauważa się mianowicie niedobór kwalifikowanych pracowników, zwłaszcza mężczyzn, przy coraz większej podaży niewykwalifikowanej siły roboczej kobiet.

Pewne światło na sytuację materialną ludności powiatu mogą rzucić dane o strukturze dochodów i wydatków ludności.

*

*

*

Państwo włożyło wiele środków w odbudowę i rozbudowę gospodarki i poprawę bytu ludności w powiecie. Część tych środków — w miarę decentralizacji zarządzania w coraz wyższym stopniu przechodziło przez budżet powiatu. Postępujący proces decentralizacji systemu zarządzania gospodarką sprzyja aktywizacji i dalszemu rozwojowi powiatu, zaś systematyczny wzrost nakładów na potrzeby zbiorowe ludności stwarza coraz lepsze warunki socjalno-bytowe.

Na zakończenie tego przeglądu nasuwa się jeszcze ogólne stwierdzenie: wszystko, cośmy zrobili w naszym powiecie, jest dziełem naszego trudu, w wyniku zniszczeń wojennych niewiele bowiem odziedziczyliśmy.

PRZYPISY

1. Sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika Rządu RP na obwód szprotawski z dnia 28.V.1945 roku — Składnica Akt PPRN w Szprotawie, I C — 162.
2. Stopień zniszczenia powiatu przyjęto wg sprawozdania PPRN złożonego na Sesji RN 20.VII.1964 roku.
3. H. Szczegóła — Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945—1947), Wydż. Prop. KW PZPR w Zielonej Górze, s. 16.
4. Materiały Składnicy Akt PPRN w Szprotawie,teczka I c — 162.
5. Jak wyżej.
6. Składnica Akt PPRN,teczka II A — 57.
7. Dane Prezydów MRN i ORN.
8. Sprawozdanie Pełnomocnika Rządu z dnia 3.X.1945 roku,teczka I c — 162.
9. Sprawozdanie urzędowe,teczka I B — 14.
10. Dane szacunkowe o gazowni w Małomicach,teczka II B — 1.
11. Materiały w teczce I B — 91 i I C — 162.
12. Z projektu planu 5-letniego (1955—1960) Pow. Kom. Planowania Gospodarczego w Szprotawie.
13. Z akt I D — 46.
14. Jak wyżej.
15. Sprawozdanie Burmistrza m. Szprotawy z 3.VII.1947 — II A — 57.
16. Protokół z dnia 15.IV.1946 — II A — 57.
17. Z akt II A — 57.
18. Na podstawie Rocznika gospodarczo-statystycznego województwa zielonogórskiego, 1959, PWRN w Zielonej Górze.
19. Nasz Program, PK FJN Szprotawa, 1961.
20. Nie uwzględniając budownictwa specjalnego (w 1956 r. — 54 izby).
21. Dane Wydziału 'GKM. Ponadto w tym okresie uzyskano 139 izb z kapitalnego remontu.
22. W kraju ilość wybudowanych nowych izb na 1000 mieszk. przypada w 1950 — 7,2, w 1955 — 9,2, w 1963 — 14,1. („Rada Narodowa”, Nr 24/64, s. 19). Por. ponadto Roczniki Statystyczne województwa zielonogórskiego 1960—1962, s. 95—96, 1963—1964, s. 80.
23. Spis Powszechny z 6.XII.1960 roku — wyniki wstępne, Wyd. II GUS, Warszawa, styczeń 1963.

24. Jeszcze w 1955 roku straty w sieci wynosiły: wody — 186,5 tys. m³, tj. 25%, produkcji gazu — 76 tys. m³, tj. 20% produkcji. Skł. Akt — Nr II c — 6 i 19.
25. Szacunek Wydziału Finansowego.
26. Częściowo, ponieważ tylko część budynków w mieście jest przyłączona do sieci gazowej.
27. W 1955 roku np. było 208, a w 1965 — około 300 punktów świetlnych.
28. Według danych Spisu Powszechnego — Wyd. cyt. w przypisie 23.
29. Dane Wydz. GKM. Dla porównania podaje się, że w 1949 roku długość sieci wodociągowej wynosiła 16,9 km.
30. Dane Wydz. GKM i MPGK na koniec roku 1965.
31. Jaskrawym przykładem zaniedbania ulic przez Niemców może świadczyć np. fakt, że w Szprotawie przy głównej ulicy (Al. Niepodległości) chodniki miały nawierzchnię gruntową.
32. Dane Wydziału GKM.
33. H. Szczegółka i Z. Misiólek — Szprotawa i okolice, Wyd. Sport i Turystyka, Warszawa, 1962.
34. Według danych Wydziału GKM na 31.XII.1963 roku powierzchnia zieleńców i parków spacerowych wynosiła w Szprotawie 14,40 ha, w Przemkowie 17,09 ha, i w Małomicach 42 ha, ilość drzew ulicznych — odpowiednio: 1686, 1132 i 406.
35. W Szprotawie nieoświetlonych jest jeszcze 41 ulic, w Przemkowie 24 i w Małomicach 14.
36. Według wstępnych założeń na lata 1966—1970 przewiduje się 5,7 mln złotych nakładów inwestycyjnych na urządzenia komunalne (2,5 mln zł na urządzenia wodociągowe, 1 mln na rozbudowę gazowni i sieci gazowej, 200 tys. na oświetlenie ulic i 2 mln złotych na zaplecze przedsiębiorstw gospodarki komunalnej i inne urządzenia).
37. Z ewidencji zatrudnienia wynika, że niektórzy kolejarze rozpoczęli pracę na stacji kolejowej już w pierwszych dniach po wyzwoleniu Szprotawy. Składnica Akt — III A — 4.
38. Relacja zawiadowcy stacji PKP w Szprotawie — Antoniego Mazurka.
39. Nasz Program, wyd. cyt. w przypisie 19.
40. Dane Pow. KPG.
41. Zob. XX-lecie PRL na Ziemi Lubuskiej, Zielona Góra, 1964, s. 30.
42. Por. XX lat Polski Ludowej, PWE, 1964 s. 418 oraz Odbudowa Ziem Odzyskanych (1945—1955), Poznań, Instytut Zachodni, 1957, s. 172 i 173.
43. Dane Rej. Urzędu Telekom. w Nowej Soli na 31.XII.1964 r.
44. Wskaźnik krajowy wynosi 23,5 a wojewódzki 21,9 (por. Rocznik Statystyczny 1965, GUS, 1965, s. 314).
45. Dane Obw. Urzędu Pocztowego w Nowej Soli.
46. Por. wyższe wskaźniki ogólnokrajowe: XX lat Polski Ludowej, s. 429 (Wyd. cyt. w przypisie 42).
47. Komitet Opieki Społecznej otrzymał używaną odzież od Urzędu Likwidacyjnego, zaś PUR z dostaw UNRRA. Por. H. Szczegółka, wyd. cyt. s. 69.
48. Por. XX lat Polski Ludowej, wyd. cyt. s. 486.
49. Na dzień 15.IV.1948 r. Zrzeszenie to składało się z 52 członków — Skł. Akt, Nr I c — 163.
50. H. Szczegółka, wyd. cyt. s. 68.
51. Z projektu planu 5-letniego (1956—1960) — Pow. KPG.
52. Dane Wydziału Przemysłu i Handlu.
53. Informacja WKPG w Zielonej Górze.
54. Z materiałów PPRN w Szprotawie.
55. Sprawozdanie Wydziału Zdrowia — V-27/36/64.
56. Por. H. Szczegółka, Wyd. cyt. s. 20.
57. Przebieg zbierania sprzętu i leków obrazują materiały Składnicy Akt PPRN — I B — 91 i I D — 274.
58. Dane Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej (również podane w następnych tabelach).
59. W 1962 roku zarejestowano 26, a w 1963 roku 7 przypadków krzywicy.

60. Dane z "Roczników gospodarczo-statystycznych województwa zielonogórskiego 1958—1959 i 1960—1962 oraz Pow. Inspektoratu Statystycznego. Por. XX lat Polski Ludowej, wyd. cyt. s. 527.
61. „Rada Narodowa” Nr 28/64, s. 19.
62. W lipcu 1964 roku oddano do użytku wybudowany w czynie społecznym hotel dla pielęgniarek szpitala.
63. Patrz przypis 23.
64. Według danych Pow. Insp. Statystycznego na dzień 30.VI.1965 liczba mieszkańców miast i osiedla wynosiła 18.956, a ludność wsi 18.583 osoby.
65. Dane te nie są pełne, nie obejmują obrotów gospodarki nieuspołecznionej i ludności, nie rejestrowanych w Oddziale NBP w Szprotawie.

KRONIKA DWUDZIESTOLECIA (1945—1965)

1945

- 11 luty — Wyzwolenie Przemkowa
- 14 luty — Wojsko pancerne 4 Armii Pancernej generała Leliuszenko i 13 Armii generała Puchowa po dwudniowych walkach wyzwoliły Szprotawę.
- 5—12 kwiecień — W drodze na front przechodziła przez powiat szprotawski 7 i 10 Dywizja Piechoty II Armii Wojska Polskiego.
- 7 maj — Pełnomocnik Rządu na Okręg Dolnego Śląska Stanisław Piaskowski podpisał w Trzebnicy Leonardowi Dziakowi nominację na Pełnomocnika Rządu Tymczasowego RP na Obwód 37 w Szprotawie.
- 12 czerwiec — Zebranie organizacyjne Polskiej Partii Socjalistycznej i wybranie Powiatowego Komitetu Robotniczego PPS w Szprotawie.
- 23 czerwiec — Protokolarne przejęcie miasta Szprotawy od władz wojskowych.
- 15 sierpień — Zebranie organizacyjne Polskiej Partii Robotniczej w Szprotawie.

- 15 sierpień — Uruchomienie zakładów dziewiarskich (obecna „Milana”) w Szprotawie.
- 1 wrzesień — Otwarcie pierwszej szkoły polskiej w Szprotawie.
- 22 październik — Uruchomienie Fabryki Świec w Szprotawie.

1946

- styczeń — Rozpoczęcie nauki w Gimnazjum Ogólnokształcącym w Szprotawie.
- styczeń — Powstaje pierwsze w powiecie koło Stronnictwa Ludowego (koło Grodzkie w Szprotawie).
- 29 maj — Urząd Pełnomocnika Rządu na Obwód 37 zostaje przekształcony w Starostwo Powiatowe w Szprotawie.
- 30 czerwiec — Referendum
- 22 lipiec — Otwarcie Szpitala Powiatowego przy ul. Parkowej w Szprotawie (50 łóżek).
- 27 lipiec — Inauguracyjne posiedzenie Powiatowej Rady Rady Narodowej w Szprotawie. Przewodniczącym został Marian Habich.
- 8 sierpień — Powołanie Miejskiej Rady Narodowej w Przemkowie (później przekształcona została w Gminną Radę Narodową).

1947

- 17 styczeń — Pierwsze powojenne wybory do Sejmu Ustawodawczego. W powiecie szprotawskim 99,7 proc. głosów oddano na kandydatów Bloku Demokratycznego.
- 14 kwiecień — Rozpoczęto pracę nad uruchomieniem Dolnośląskich Zakładów Odlewniczych w Szprotawie. Pierwszą produkcję dał zakład we wrześniu tego roku.
- 17 sierpień — Wręczenie sztandaru Komitetowi Powiatowemu PPR w Szprotawie.
- wrzesień — Rozpoczyna pracę Liceum Rolnicze w Szprotawie.

1948

- 22 lipiec — Zjednoczenie ruchu młodzieżowego. Z połączenia ZWM, OMTUR, ZMW, „Wici” i ZMD — powstał Związek Młodzieży Polskiej.
- 15 grudzień — Zjednoczenie ruchu robotniczego — powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.
- grudzień — Uruchomienie Fabryki Wyrobów Blaszanych w Małomicach.

1949

- 13 luty — Pierwsza Powiatowa Konferencja Wyborcza Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. I sekretarzem Komitetu Powiatowego wybrano Hieronima Krawczyka.

1950

- 4 czerwiec — Pierwsza sesja Powiatowej Rady Narodowej po zlikwidowaniu dwutorowości w administracji powiatowej (zniesienie starostwa). Przewodniczącym wybrano Tadeusza Robaka.
- 7 lipiec — Włączenie powiatu szprotawskiego w skład nowo utworzonego województwa zielonogórskiego.
- 21 grudzień — Otwarcie nowo wybudowanych obiektów fabryki „Milana” w Szprotawie.

1951

- styczeń — Dolnośląskie Zakłady Odlewnicze w Szprotawie rozpoczęły produkcję eksportową. W 1951 roku produkowano odlewy dla 11 krajów.

1952

- 14 luty — Rozpoczęcie robót montażowo-budowlanych w Zakładach Metalurgicznych w Przemkowie. Pierwsza produkcja w III kwartale 1953 roku.

1953

- 22 lipiec — Otwarcie odbudowanego Szpitala Powiatowego w Szprotawie (210 łóżek).
- 1 wrzesień — Otwarcie pierwszej nowo wybudowanej szkoły w powiecie w Chichach.

1954

- styczeń — Rozpoczyna pracę Powiatowy Dom Kultury w Szprotawie.
- 25 wrzesień — Zmiana podziału administracyjnego powiatu. W miejsce 6 gmin (Przemków, Małomice, Henryków, Niegosławice, Borowina i Leszno Górne), utworzono Osiedle Przemków oraz 11 gromad (Przemków, Małomice, Henryków, Niegosławice, Chichy, Długie, Gościszowice, Leszno Górne, Nowa Jabłona, Siecieborycze i Wysoka).

1955

- 16 grudzień — Zmarł w Szprotawie organizator Polskiej Partii Robotniczej w powiecie, długoletni I sekretarz Komitetu Powiatowego PPR Józef Bendkowski.

1956

- IV kwartał — DZO w Szprotawie zdobywają po raz pierwszy sztandar przechodni Zarządu Głównego Związku Zawodowego Metalowców i Ministerstwa Przemysłu Ciężkiego za zwycięstwo we współzawodnictwie międzyzakładowym. Sztandar ten załoga DZO zdobyła następnie w I kwartale 1957, III kwartale 1960 i I kwartale 1965 roku.

1957

- 16 styczeń — Powstanie Miejskiego Domu Kultury w Przemkowie.
- grudzień — Państwowe Gospodarstwo Rybackie zdobyło sztandar przechodni Ministerstwa Rolnictwa za zwycięstwo we współzawodnictwie krajowym wśród gospodarstw rybackich stawowych za rok 1956/57. Sztandar ten ponownie zdobyło za rok gospodarczy 1962/63.

1958

- lipiec — Największa po wojnie powódź w powiecie. Wylew Bobru i Szprotawy spowodował zalanie niżej położonych ulic Szprotawy oraz zniszczenie trzech mostów.
- III kwartał — Zakłady Metalurgiczne w Przemkowie zdobyły po raz pierwszy sztandar przechodni ZG Zw. Zaw. Metalowców za zwycięstwo we współzawodnictwie międzyzakładowym. Ponownie sztandar zdobyto w III kwartale 1964 roku.

1959

- 1 styczeń — Przemków odzyskał prawa miejskie. Małomice podniesione do rangi osiedla.

1960

- 22-26 czerwiec — „Dni Szprotawy”. 700-lecie uzyskania praw miejskich przez Szprotawę.
- 24 czerwiec — Sejmik kulturalny w Szprotawie. Utworzenie Szprotawskiego Towarzystwa Kultury. Odsłonięcie w Iławie głazu pamiątkowego dla upamiętnienia miejsca spotkania Ottona III z Bolesławem Chrobrym w 1000 roku.
- 22 lipiec — Wiceminister Zenon Nowak dokonał otwarcia Lubuskich Zakładów Garbarskich w Lesznie Górnym.
- 14 październik — Szprotawskie Towarzystwo Kultury zorganizowało spotkanie autorskie z Władysławem Broniewskim.

1961

- październik — Wieś Długie wytypowana została przez władze wojewódzkie obok wsi Bogomice w powiecie glogowskim do kompleksowej mechanizacji w pierwszym etapie mechanizowania wsi lubuskiej.
- grudzień — Pierwszy rok nowego budownictwa w Szprotawie dał miastu 120 izb.

1962

- 22 lipiec — Otwarcie nowo wybudowanego stadionu sportowego w Szprotawie.

1963

- luty — Miasto Szprotawa przekroczyło liczbę 10 tysięcy mieszkańców.
- 22 lipiec — Oddanie do użytku nowo wybudowanego dworca kolejowego w Szprotawie.
- 12 październik — Odsłonięcie Pomnika Wdzięczności w Szprotawie, ufundowanego przez mieszkańców miasta.
- grudzień — Wieś Długie otrzymała sztandar przechodni Prezydium PRN w Szprotawie dla najlepszej wsi w powiecie. W 1964 r. sztandar ten zdobyła wieś Przecław, a w 1965 roku ponownie Długie.

1965

- styczeń — Kółka rolnicze powiatu szprotawskiego otrzymały setny traktor.
- 12 luty — Sesja popularno-naukowa Szprotawskiego Towarzystwa Kultury poświęcona ocenie dorobku 20-lecia w powiecie szprotawskim.
- 13 luty — Uroczysta sesja Miejskiej i Powiatowej Rady Narodowej w Szprotawie z okazji XX rocznicy wyzwolenia Szprotawy.
- 1 wrzesień — Otwarcie nowo wybudowanej 15-izbowej szkoły podstawowej w Szprotawie.
- 20 październik — Inauguracja zajęć na kierunku ekonomicznym filii Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu w Szprotawie.
- 28 grudzień — PGR Zimna Brzeźnica po trzykrotnym kolejnym zdobyciu uzyskał na własność sztandar przechodni Prezydium PRN dla najlepszego PGR w powiecie.

Opracowała: **Zuzanna Szczegół**

BIBLIOGRAFIA SZPROTAWSKA (1945 — 1965)

I. Publikacje i artykuły

1. S. Anderman, Rozwój Gospodarstwa rybackiego. „Życie Szprotawy” (luty 1960). Państwowe Gospodarstwa Rybackie w Przemkowie.
2. Jerzy Breitkopf i Mirosław Chrzanowski, Niegostawice — gromada dobrych organizatorów. „Rada Narodowa” 1965 nr 48.
3. Franciszek Brodzik, Michał Toś, Dom nad Szprotą. „Gazeta Zielonogórska” 1959 nr 138. Reportaż z życia Szprotawy.
4. Bonifacy Giluń, Poświęćmy więcej uwagi sprawom kulturalno-oświatowym. „Życie Szprotawskie” 1956 nr 1.
5. B.S. O pracy TWP w powiecie Szprotawa. „Życie Szprotawskie” 1955 nr 5.
6. Wojciech Czerniawski, List ze Szprotawy, „Nadodrze” 1964 nr 12. Działalność Szprotawskiego Towarzystwa Kultury.
7. Wojciech Czerniawski, Zielone światło dla książki. „Nadodrze” 1963 nr 7. Działalność bibliotek w powiecie szprotawskim.
8. Władysław Czuchraj, Okruchy czasu. „Mój dom nad Odrą”. Zielona Góra 1961, s. 31 — 34. Wspomnienia z lat 1946 — 1948.
9. Andrzej Dąbrowski, Milowy krok. „Życie Szprotawy” (maj 1965). Dwudziestoletni dorobek szprotawskiego przemysłu.
10. Dojrzewanie. Sylwetki działaczy ruchu ludowego na Ziemi Lubuskiej. Zielona Góra 1965, s. 65 — 69. Sylwetka Bronisławy Borowskiej.
11. Dolny Śląsk. Praca zbiorowa pod redakcją K. Sosnowskiego i M. Suchockiego, t. 1—2. Poznań 1948.
12. St. Duchniak, Kronika Zakładów Metalurgicznych. „Życie Szprotawy” (luty 1960). ZM w Przemkowie.
13. Marcin Dziubek, Pory roku. W „Mój dom nad Odrą”. Zielona Góra 1961, s. 161 — 166. Wspomnienia z lat 1946 — 1948.
14. Władysław Jan Grabski, 300 miast wróciło do Polski, Warszawa 1960.
15. Julian Gucwa, Rozwój gospodarstwa rybnego w Przemkowie. „Gazeta Zielonogórska” 1960 nr 143.

16. Marian Gumowski, Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku. Toruń 1960.
17. Edward Haraźny, Praca Powiatowego Domu Kultury w Szprotawie. „Oświata Dorosłych” 1963 nr 8, s. 424 — 426.
18. Historia Śląska. Praca zbiorowa pod redakcją Maleczyńskiego, t. 1 cz. 1-4, Wrocław 1960-1965.
19. Informator gospodarczo-turystyczny województwa zielonogórskiego. Zielona Góra 1957.
20. H. Jantos, J. Kułtuniak, Z. Romanowski, Spotkanie z rzeką. Poznań 1961.
21. S. Jarosz, Parki narodowe i rezerваты przyrody. Warszawa 1951.
22. Tadeusz Kajan, Ziemia Lubuska wolna. Zielona Góra 1959.
23. Ryszard Kiersnowski, Wały Śląskie. „Przegląd Zachodni” 1951 nr 1/2, s. 152 — 192.
24. Norbert Kołomejczyk, Powstanie i rozwój PPR na Dolnym Śląsku w 1945 r. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1960 nr 3.
25. Janusz Koniusz, Miasto nad Bobrem. „Odra” 1960 nr 30.
26. Władysław Korcz, Lubuski informator turystyczno-krajoznawczy. Zielona Góra 1959.
27. Franciszek Kowal, Zrobiliśmy wiele. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960). Gospodarka komunalna w latach 1959 — 1960.
28. Zbigniew Krzyżaniak, Ziemia Lubuska. W: Odbudowa Ziem Odzyskanych (1945—1955). Poznań 1957, s. 131 — 198.
29. Marian Kuroczycki, W sprawie stabilizacji procedury budżetowej. „Gospodarka i Administracja Terenowa” 1961 nr 8.
30. Marian Kuroczycki, Realizacja budżetów GRN za 1964 r. „Rada Narodowa” 1965 nr 17.
31. Marian Kuroczycki, W zwierciadle budżetu. „Rada Narodowa” 1965 nr 4. Gospodarka finansowa w powiecie szprotawskim w 1964 roku.
32. Marian Kuroczycki, Funkcja gospodarcza organu finansowego w powiecie. „Rada Narodowa” 1964 nr 42. Gospodarka finansowa w powiecie szprotawskim.
33. Marian Kuroczycki, O roli wydziału finansowego. „Rada Narodowa” 1963 nr 43. Gospodarka finansowa powiatu szprotawskiego.
34. Marian Kuroczycki, Treść i forma uchwał rad i prezydium. „Rada Narodowa” 1962 nr 4. Praca prezydium rad narodowych w powiecie szprotawskim.
35. Marian Kuroczycki, Doświadczenie Prezydium PRN w Szprotawie w planowaniu pracy. „Rada Narodowa” 1953 nr 2.
36. Marian Kuroczycki, Kto sprawuje władzę. „Rada Narodowa” 1956 nr 37. Działalność rad narodowych w powiecie szprotawskim.
37. Marian Kuroczycki, Jak wykonaliśmy plan finansowy wsi. „Rada Narodowa” 1956 nr 2.
38. Marian Kuroczycki, O niektórych brakach w pracy naszego prezydium. „Rada Narodowa” 1954 nr 2. Praca Prezydium PRN w Szprotawie.
39. Marian Kuroczycki, Pomoc prezydium rad narodowych niższych szczebli. „Rada Narodowa” 1953 nr 6. Praca prezydium rad narodowych w powiecie szprotawskim.
40. Adam Markusfeld, Powstanie i rozwój organizacyjny PPR na Ziemi Lubuskiej (marzec 1945 — styczeń 1947). Zielona Góra 1962.
41. T. Maternowski, Warto pojechać do Szprotawy. „Nadodrzie” 1961 nr 4. Życie kulturalne Szprotawy.
42. Miasta polskie w tysiącleciu. Praca zbiorowa, Warszawa 1967.
43. Zygmunt Misiołek, Dwudziestoletni dorobek. „Życie Szprotawy” (maj 1965).

44. Zygmunt Misiólek, Franciszek Pastwa, Osadnictwo rolne na Ziemi Lubuskiej w latach 1945—1948. (Referat na sesji z okazji 20-lecia wyzwolenia Ziemi Lubuskiej). W druku.
45. Zygmunt Misiólek, Piękna jest ziemia szprotawska. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960).
46. Monografia Odry. Praca zbiorowa pod redakcją A. Grodka, M. Kiełczewskiej i A. Zierhoffera. Poznań 1948.
47. Nasi kandydaci. Okręg wyborczy nr 80. Zielona Góra. Sylwetki kandydatów na posłów.
48. Nasz program. PK FJN Szprotawa. Szprotawa 1961. Program wyborczy powiatu szprotawskiego.
49. W. N., Sól ziemi. „Nadodrze” 1964 nr 6. Sylwetka Jana Bembena.
50. W. N., Trudne lata startu. „Nadodrze” 1965 nr 4. Sylwetka Franciszka Aleksandrowicza.
51. Oblicze Ziem Odzyskanych. Dolny Śląsk. Praca zbiorowa, t. 1—2 Wrocław 1948.
52. Odlewnik Przemkowski. Pismo Zakładów Metalurgicznych w Przemkowie (nieregularne). 1958—1960.
53. E. P., Laureaci Lubuskich Nagród Kulturalnych — 1961. „Gazeta Zielonogórska” 1961 nr 181.
54. Feliks Plaszczyk, O ziomkowskich fałszerstwach. „Nadodrze” 1961 nr 11.
55. Feliks Plaszczyk, Uwaga rewizjonizm. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960).
56. Feliks Plaszczyk, Ciekawostki historyczne. „Życie Szprotawy” (lipiec 1959).
57. Feliks Plaszczyk, Szprotawa w rozwoju historycznym. „Życie Szprotawskie” — 1956 nr 5—10.
58. Z. Plutecki, Nasze żeliwo. „Odlewnik Przemkowski” 1958 nr 1.
59. Tadeusz Podwysocki, Henryk Czott, Wczoraj i dziś Przemkowa. „Poglądy” 1957 nr 18. Aktywizacja gospodarcza miasta.
60. Tadeusz Podwysocki, Na przykład Szprotawa. „Nadodrze” 1958 wyd. specjalne. Aktywizacja.
61. Program Wyborczy. Powiatowy Komitet Frontu Jedności Narodu w Szprotawie. Szprotawa 1965.
62. PUR na Dolnym Śląsku w latach 1945—1948. Wrocław 1949.
63. Władysław Puślecki, Dobre efekty edukacji. „Przysposobienie Rolnicze” 1965 nr 11. Szkoły przysposobienia rolniczego w powiecie szprotawskim.
64. Adolf Raczun, Najniezbędniejsze są — wiedza i serce. W: Takie będą Rzeczpospolite. Warszawa 1962, s. 184—199. Państwowe Technikum Rolnicze w Szprotawie.
65. Józef Redniak, Jubileusz i ręcniki. „Nadodrze” 1960 nr 3. Reportaż z życia Szprotawy.
66. Referat sprawozdawczy Komitetu Powiatowego PZPR w Szprotawie na XII Konferencję Sprawozdawczo-Wyborczą. Szprotawa 1964, s. 31.
67. Rezerваты i pomniki przyrody Polski Zachodniej. „Przyroda Polski Zachodniej”. 1958 nr 3—4.
68. Rocznik gospodarczo-statystyczny województwa zielonogórskiego. R. 1958. Zielona Góra 1958.
69. Rocznik gospodarczo-statystyczny województwa zielonogórskiego. R. 1959. Zielona Góra 1959.
70. Rocznik gospodarczo-statystyczny województwa zielonogórskiego. 1960—1963. Zielona Góra 1964.
71. Ryszard Rowiński, Smugi światła. „Nadodrze” 1964 nr 11. Reportaż z życia Szprotawy.

72. Edward Rybski, Handel służy ludności. „Życie Szprotawy” (luty 1960). Gminna Spółdzielnia w Przemkowie.
73. Sesja Rady Naukowej dla zagadnień Ziemi Odzyskanych 30.VII—1.VIII.1945 rok. Zeszyt III, Kraków 1945.
74. Irena Solińska, Ich miastem jest Szprotawa. „Gazeta Zielonogórska” 1960 nr 154. Sylwetki F. Plaszczyka, S. Janasa, H. Szczegóły, Z. Misiółka i W. Puśleckiego.
75. Irena Solińska, Kolomb się spóźnia. „Gazeta Zielonogórska” 1960 nr 134. Reportaż z życia Szprotawy.
76. Mieczysław Szydłowicz, Sukcesy szprotawskiego sportu. „Życie Szprotawy” (lipiec 1959).
77. Mieczysław Szydłowicz, Sport i kultura fizyczna. „Życie Szprotawy” (maj 1965).
78. Szprotawa przed Tysiącleciem. „Nadodrze” 1959 nr 6.
79. Hieronim Szczegół, Związek Walki Młodych na Ziemi Lubuskiej. Poznań 1965, s. 102.
80. Hieronim Szczegół, Początki władzy ludowej w powiecie szprotawskim (1945—1947). Zielona Góra 1962, s. 96.
81. Hieronim Szczegół, Początki działalności ZWM na Ziemi Lubuskiej. „Pokolenie” 1964 nr 2—3, s. 71—85.
82. Hieronim Szczegół, 15 lat temu... „Życie Szprotawy” (luty 1960). Pierwsze dni władzy ludowej w powiecie szprotawskim.
83. Hieronim Szczegół, Z przeszłości Szprotawy. „Rocznik Lubuski” t. II, Zielona Góra 1960, s. 88—109.
84. Hieronim Szczegół, Oni byli pierwsi. „Życie Szprotawy” (luty 1960). Sylwetki pionierów: W. Będkowska, S. Janas, Z. Walkowiak, T. Krucek, H. Kazubski.
85. Hieronim Szczegół, Na marginesie Sagan Sprottauer — Heimatsbriefe. „Życie Szprotawy” (luty 1960). Polemika z organem rewizjonistycznym.
86. Hieronim Szczegół, Ziemia szprotawska w XIII wieku. „Życie Szprotawy” (luty 1960).
87. Hieronim Szczegół, Poglębiam zamiłowanie do regionu. W: Takie będą Rzeczypospolite. Warszawa 1962, s. 308—315. Państwowe Technikum Rolnicze w Szprotawie.
88. Hieronim Szczegół, Początki miasta Szprotawy. „Życie Szprotawy” (lipiec 1959).
89. Hieronim Szczegół, Przed 20 laty. „Życie Szprotawy” (maj 1965). Powstanie władzy ludowej w powiecie.
90. Hieronim Szczegół, Tradycje polskości ziemi szprotawskiej. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960).
91. Hieronim Szczegół, Pionierski rok 1945. „Gazeta Zielonogórska” 1965 nr 37.
92. Hieronim Szczegół, Jubileusz najstarszej lubuskiej szkoły rolniczej. „Gazeta Zielonogórska” 1963 nr 164. Państwowe Technikum Rolnicze w Szprotawie.
93. Hieronim Szczegół, A jednak Iława Szprotawska. „Nadodrze” 1960 nr 6.
94. Hieronim Szczegół, Trud pierwszych dni. „Gazeta Zielonogórska” 1962 nr 104. Działalność PPR w powiecie szprotawskim.
95. Hieronim Szczegół, Co robimy? „Nadodrze” 1961 nr 4. Działalność Szprotawskiego Towarzystwa Kultury.
96. Hieronim Szczegół, Zygmunt Misiółek, Szprotawa i okolice. Warszawa 1962, s. 88.

97. Hieronim Szczegóła, Zaraz po wojnie i dziś. W: „Mój dom nad Odrą”. Zielona Góra 1965, s. 97—113. Wspomnienia.
98. Szkice z dziejów Śląska. Pod redakcją E. Maleczyńskiej. Warszawa 1955.
99. Romuald Szura, Rozmyślania nad Szprotawką. „Nadodrze” 1959 nr 2. Życie kulturalne Szprotawy.
100. M. Szuba, Handel. „Życie Szprotawy” (lipiec). Handel szprotawski w piętnastoleciu.
101. Z. Świechowski, Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku. Warszawa 1955.
102. M. Toś, Trudne lata. „Gazeta Zielonogórska” 1962 nr 14. Początki władzy ludowej w powiecie.
103. Tradycje, przemiany, perspektywy. Praca zbiorowa. Zielona Góra 1964.
104. Kazimierz Turkowiak, W szkole im. Bolesława Chrobrego. „Życie Szprotawy” (czerwiec 1960).
105. Andrzej K. Waśkiewicz, Jubileusz w pełni zasłużony. „Zielonogórska Gazeta Chłopska” 1963 nr 350. 15-lecie Państwowego Technikum Rolniczego w Szprotawie.
106. Andrzej K. Waśkiewicz, W przemysłowym grodzie. „Nadodrze” 1963 nr 4. Życie kulturalne Przemkowa.
107. Województwo zielonogórskie. Monografia geograficzno-gospodarcza. Praca zbiorowa. Poznań 1961.
108. Zjazd Przemysłowy Ziem Odzyskanych, Wrocław—Jelenia Góra 27—29. VIII. 1945, Warszawa 1945.
109. S. Zajchowska, Nad środkową Odrą i dolną Wartą. Warszawa 1959.
110. Życie Szprotawskie. Miesięcznik 1955—1956.
111. Życie Szprotawy. Jednodniówki okolicznościowe wydawane nieregularnie przez PK FJN i Szprotawskie Towarzystwo Kultury. 1959—1965.

II. Prace niepublikowane

1. Alina Adamaszek, Przemiany społeczno-ekonomiczne powiatu szprotawskiego w okresie 20-lecia PRL. Praca dyplomowa z geografii napisana na Studium Nauczycielskim w Gorzowie.
2. Józef Andrzejczak, Kierunki specjalizacji Państwowych Gospodarstw Rolnych w produkcji rolnej w powiecie szprotawskim. Praca magisterska z ekonomiki rolnictwa napisana pod kierunkiem doc. dr H. Słabka z Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie. Obejmuje okres 1961—1965.
3. Tadeusz Bańbura, Analiza zatrudnienia w Dolnośląskich Zakładach Odlewniczych w Szprotawie. Praca dyplomowa na Zawodowym Studium Administracyjnym przy Uniwersytecie Wrocławskim napisana pod kierunkiem prof. dr K. Jeżowskiego. Praca obejmuje okres 1960—1962.
4. Tadeusz Bańbura, Płynność zatrudnienia załóg robotniczych w zakładach przemysłowych w powiecie szprotawskim w latach 1961—1965. Praca magisterska przygotowana pod kierunkiem prof. dr K. Jeżowskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego. Praca obejmuje swoim zakresem wszystkie zakłady przemysłu kluczowego w powiecie.
5. Franciszek Chwiła, Analiza zatrudnienia w Fabryce WYROBÓW BLASZANYCH w Małomicach. Praca dyplomowa na Zawodowym Studium Administracyjnym przy Uniwersytecie Wrocławskim napisana pod kierunkiem prof. dr K. Jeżowskiego. Praca obejmuje lata 1960—1962.

6. Henryk Dominiczak, Szprotawa w latach 1945—1949. Praca magisterska z historii, napisana pod kierunkiem doc. dr J. Demela na Uniwersytecie Wrocławskim. Praca ukazuje rozwój wszystkich dziedzin życia w omawianym okresie.
7. Henryk Dominiczak, Kształtowanie się władzy ludowej w południowej części Dolnego Śląska. Praca doktorska z historii przygotowana pod kierunkiem doc. dr J. Demela na Uniwersytecie Wrocławskim. Praca ukazuje proces przemian społeczno-gospodarczych i politycznych w południowych powiatach województwa zielonogórskiego w latach 1945—1950.
8. Edward Haraźny, Działalność Powiatowego Domu Kultury na tle miejscowych warunków. Praca dyplomowa na Studium Kultury i Oświaty Dorosłych we Wrocławiu. Praca ukazuje działalność PDK w Szprotawie w latach 1953—1962.
9. Józefa Kosiarska, Zainteresowania czytelnicze uczniów Państwowego Technikum Rolniczego w Szprotawie. Praca magisterska z pedagogiki napisana na Uniwersytecie Wrocławskim pod kierunkiem prof. dr M. Wachowskiego. Praca analizuje czytelnictwo uczniów technikum w latach 1957—1961.
10. Jan Kosiarski, Wychowawcza rola spółdzielni uczniowskich na przykładzie spółdzielni „Uczniak” przy Państwowym Technikum Rolniczym w Szprotawie. Praca magisterska z pedagogiki napisana na Uniwersytecie Wrocławskim pod kierunkiem prof. dr M. Wachowskiego. Praca jest monografią spółdzielni „Uczniak” za lata 1957—1961.
11. Marian Kuroczycki, Budżet powiatu w systemie budżetowym PRL na przykładzie budżetu powiatu szprotawskiego na roku 1957. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr L. Adama na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego.
12. Mirosława Milczarek, Flora parku szprotawskiego. Praca magisterska z botaniki napisana na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Praca oparta o badania i obserwacje przeprowadzone w parku miejskim w Szprotawie, stanowiącym w przeszłości rezerwat roślinny.
13. Halina Molenda, Dzieje Szprotawy do roku 1526. Praca magisterska z historii napisana pod kierunkiem prof. dr K. Maleczyńskiego na Uniwersytecie Wrocławskim.
14. Władysław Muszyński, Analiza zatrudnienia w powiecie szprotawskim w roku 1957. Praca magisterska z ekonomiki przemysłu napisana pod kierunkiem doc. dr B. Hausa w Wyższej Szkole Ekonomicznej we Wrocławiu.
15. Aleksander Parla, Przemków w Polsce Ludowej. Praca dyplomowa z historii napisana pod kierunkiem dr H. Szczegóły w Studium Nauczycielskim w Zielonej Górze. Praca ukazuje rozwój wszystkich dziedzin życia w Przemkowie w latach 1945—1964.
16. Wiktor Patyk, Adaptacja inteligencji do życia w małym mieście na Ziemiach Zachodnich. Praca magisterska z socjologii napisana pod kierunkiem doc. dr S. Widerszpila z WSNS w Warszawie. Praca oparta o badania wśród inteligencji szprotawskiej w 1965 roku.
17. Władysław Puślecki, Dzieje Małomic. Praca dyplomowa Studium Nauczycielskiego w Szczecinie. Obejmuje zarys dziejów Małomic od najdawniejszych czasów.

18. Władysław Puślecki, Specyfika nauczania i wychowania w Szkołach Przysposobienia Rolniczego na przykładzie powiatu szprotawskiego. Praca magisterska z pedagogiki napisana w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie.
19. Wiesław Stano, Wydatki socjalno-bytowe w budżecie powiatu szprotawskiego w latach 1956—1960. Praca magisterska z ekonomiki napisana w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie.
20. Henryk Syrycki, Doświadczenia kuratora społecznego. Praca magisterska z pedagogiki napisana w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Praca oparta o długoletnie doświadczenia autora w charakterze kuratora nieletnich.
21. Hieronim Szczegóła, Walka o Księstwo Głogowskie w latach 1476—1490. Praca doktorska z historii napisana pod kierunkiem prof. dr J. Garbacika w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. Praca ukazuje ostatnie lata panowania piastowskiego w Księstwie Głogowskim, obejmującym również powiat szprotawski.
22. Kazimierz Turkowiak, Osadnictwo rolne w powiecie szprotawskim w latach 1945—1948, Praca magisterska z historii napisana pod kierunkiem doc. dr H. Słabka z Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie.
23. Stefania Wilińska, Życie gospodarcze Małomic w Polsce Ludowej. Praca dyplomowa z historii napisana pod kierunkiem dr H. Szczegóły w Studium Nauczycielskim w Zielonej Górze. Praca ukazuje rozwój przemysłu i rzemiosła w Małomicach w latach 1945—1964.
24. Józef Zatylny, Środowisko geograficzno-gospodarcze gromady Nowa Jabłona. Praca dyplomowa z geografii napisana pod kierunkiem mgr Z. Szopy w Studium Nauczycielskim w Gorzowie.

Opracowała: ZUZANNA SZCZEGÓŁA

SPIS TREŚCI

	str.
Hieronim Szczegół	
Z PRZESZŁOŚCI ZIEMI SZPROTAWSKIEJ	5
Hieronim Szczegół	
POWSTANIE WŁADZY LUDOWEJ I POCZĄTKI ŻYCIA SPOŁECZNO- -GOSPODARCZEGO	17
Henryk Dominiczak	
STOSUNKI LUDNOŚCIOWE W POWIECIE SZPROTAWSKIM W LA- TACH 1945—1965	43
Andrzej Dąbrowski	
ROZWÓJ PRZEMYSŁU SZPROTAWSKIEGO W LATACH 1945—1965 .	71
Joanna Pietroń, Alfons Strzeszyński	
ROLNICTWO SZPROTAWSKIE W LATACH 1945—1965	89
Zygmunt Misiołek	
OŚWIATA I KULTURA, 1945—1965	111
Mieczysław Szydłowicz	
KULTURA FIZYCZNA I TURYSTYKA W POWIECIE SZPROTAWSKIM .	135
Marian Kuroczycki	
WARUNKI SOCJALNO-BYTOWE W POWIECIE SZPROTAWSKIM W LATACH 1945—1965	145
Zuzanna Szczegół	
KRONIKA DWUDZIESTOLECIA (1945—1965)	171
BIBLIOGRAFIA SZPROTAWSKA	177

